

Univerzita Karlova

Filozofická fakulta

Ústav východoeurópskych štúdií

Diplomová práca

Bc. Eva Rýdza

Korpusová analýza vybraných lotyšských somatizmov

The corpus-based analysis of selected Latvian somatisms

Praha 2019

Vedúci práce: Mgr. Michal Škrabal, Ph.D.

PodĎakovanie

Na tomto mieste by som rada poĎakovala predovšetkým Mgr. Michalovi Škrabalovi, Ph.D. za veľkú trpezlivosť, ústretový prístup a cenné pripomienky. Zároveň by som chcela veľmi poĎakovať svojej mamine za odborné rady, podporu a starostlivosť počas celého štúdia. Veľké ďakujem patrí mojím starým rodičom, ktorí ma od malička podporovali vo vzdelaní a tešili sa z mojich úspechov, čo mi dodalo motiváciu nevzdať štúdium na vysokej škole. Okrem toho tiež ďakujem svojmu priateľovi za psychickú podporu pri písaní diplomovej práce.

Prehlasujem, že som diplomovú prácu vypracovala samostatne, že som vhodne citovala všetky použité pramene a literatúru a že práca nebola použitá v rámci iného vysokoškolského štúdia, respektíve k získaniu iného alebo rovnakého titulu.

V Prahe, dňa 9. júla 2019

.....

Eva Rýdza

Kľúčové slová (slovensky):

lotyština, frazeológia, frazéma, frazeologizmus, idióm, somatizmus, korpus

Kľúčové slová (anglicky):

Latvian, phraseology, phraseme, phraseologism, idiom, somatism, corpus

Abstrakt

Táto diplomová práca je korpusovou štúdiou, ktorá skúma vybrané lotyšské somatické frazémy s kľúčovými slovami *galva*, *kāja* a *roka* predovšetkým v paralelnom korpuse *InterCorp v11*. Cieľom práce je zistiť korpusové kategórie a aktualizáciu lotyšských somatizmov ako aj to, akým spôsobom sa prekladajú do slovenčiny a češtiny. Teoretická časť práce predstavuje úvod do frazeológie, kognitívnej a korpusovej lingvistiky, popisuje vlastnosti frazém aj ich klasifikáciu a poukazuje na rozdiely medzi frazeologickými terminológiami v slovenskom, českom, lotyšskom a západnom prostredí. Praktická časť je zameraná na analýzu opakovaných výskytov v kontexte somatizmov, hodnotenie aktualizácie frazém v porovnaní s lingvistickými príručkami a určenie prekladových ekvivalentov v slovenčine a češtine.

Abstract

This corpus-based diploma thesis deals with the analysis of selected Latvian somatisms containing the keywords *galva*, *kāja* and *roka*, using principally data from the parallel corpus *InterCorp v11*. The aim of the thesis is to identify corpus categories and creative alterations of Latvian somatisms, as well as determine how they can be translated to Slovak and Czech. The theoretical part comprises an introduction to the fields of phraseology, cognitive and corpus linguistics; a description of the features of idioms as well as their classification; and a demonstration of the differences between phraseological terms in Slovakia, the Czech Republic, Latvia and the West. The practical part focuses on the analysis of patterns in the context of somatisms, the assessment of creative alterations in comparison with linguistics textbooks, and finding translation equivalents in Slovak and Czech.

OBSAH

ÚVOD	8
1 KOGNITÍVNA LINGVISTIKA	10
2 FRAZEOLÓGIA AKO LINGVISTICKÁ DISCIPLÍNA	12
3 FRAZEOLOGICKÁ TERMINOLÓGIA	15
3.1 SLOVENSKÁ TERMINOLÓGIA	15
3.2 ČESKÁ TERMINOLÓGIA	17
3.3 LOTYŠSKÁ TERMINOLÓGIA	19
3.4 ZÁPADNÁ TERMINOLÓGIA	20
3.5 TERMINOLÓGIA POUŽITÁ V TEJTO PRÁCI	21
4 VLASTNOSTI FRAZEOLOGIZMOV	22
5 KLASIFIKÁCIA FRAZEOLOGIZMOV	25
5.1 KLASIFIKÁCIA PODĽA EKVIVALENCIE	25
5.2 KLASIFIKÁCIA PODĽA PÔVODU	27
5.3 KLASIFIKÁCIA PODĽA VZŤAHU MEDZI USTÁLENOSŤOU A VARIANTNOSŤOU FRAZÉM	28
6 KORPUS A KORPUSOVÁ LINGVISTIKA	30
7 MATERIÁL A METÓDA	33
8 KORPUSOVÁ ANALÝZA	36
8.1 FRAZÉMY S KĹÚČOVÝM SLOVOM GALVA	36
8.1.1 (Pa)purināt/(pa)kratīt galvu	36
8.1.2 (Pa)locīt galvu/(pa)māt ar galvu	38
8.1.3 Pacelt galvu	40
8.1.4 (No)liekt galvu	42
8.1.5 (Pa)slēpt/(ie/sa)bāzt/ierakt galvu smiltīs	44
8.2 FRAZÉMY S KĹÚČOVÝM SLOVOM KĀJA	46
8.2.1 Pielēkt/uz(lēkt) kājās	46

8.2.2	<i>Kājām gaisā</i>	48
8.2.3	<i>Nostāties/stāvēt uz kājām</i>	51
8.2.4	<i>(Sa)mīdīt/mīt/bradāt/sabradāt kājām</i>	53
8.2.5	<i>No galvas līdz kājām</i>	55
8.3	FRAZÉMY S KLŪČOVÝM SLOVOM ROKA	58
8.3.1	<i>Būt kāda/kādās rokās</i>	58
8.3.2	<i>Roku rokā</i>	61
8.3.3	<i>Atmest/pamest ar roku</i>	63
8.3.4	<i>(Pa)spiest roku</i>	65
8.3.5	<i>(Pa)sniegt/pastiept/izstiept/piedāvāt/nodrošināt roku</i>	67
8.4	KORPUS LATVIAN WEB 2014 (LVTEEN14)	70
8.4.1	<i>No galvas līdz kājām</i>	70
ZÁVER		79
ZOZNAM POUŽITEJ LITERATÚRY		82
ZOZNAM TABULIEK		85
ZOZNAM GRAFOV		87
ZOZNAM SKRATIEK		88
PRÍLOHA 1 TABUĻKA LOTYŠSKÝCH SOMATIZMOV		I

Úvod

Frazeologizmy sa považujú za významnú zložku každého jazyka a jazykovú univerzáliu. Neexistuje jazyk, ktorý by neobsahoval frazeológiu, rovnako ako neexistuje človek, ktorý by v menšom, či väčšom rozsahu frazémy nepoužíval. Frazémy nám umožňujú expresívnejšie a trefnejšie vyjadriť myšlienky, a tak obohacujú jazyk. Neodrážajú však len naše jazykové zručnosti, ale nemálo vypovedajú aj o mentalite národa, o jeho kultúre a všeobecnom svetonázore, čiže o jeho životnej filozofii (Mrháčová, 2000, s. 3 a Baláková, 2011, s. 17).

Častokrát sa hovorí, že pomocou korpusu môžeme sledovať jazykové javy, o ktorých sme nemali doposiaľ povedomie; podľa Johanssona (2007, s. 1) sa toto obzvlášť vzťahuje na paralelný korpus. Môžeme v ňom vidieť, ako sa jazyky odlišujú, čo majú spoločné a nakoniec možno aj všeobecnú charakteristiku jazyka.

Táto diplomová práca analyzuje vybrané lotyšské somatické frazémy s kľúčovými slovami *galva* (hlava), *kāja* (noha) a *roka* (ruka) na základe dát lotyšskej časti paralelného korpusu *InterCorp v11* jednak bez zarovnania, jednak so zarovnaním na češtinu a slovenčinu. Obmedzenie jazyka len na lotyštinu nám poskytne väčší počet výsledkov, čím získame možnosť podrobnejšej analýzy v časti štúdie. *InterCorp v11* je súčasťou *Českého národného korpusu* dostupného online cez rozhranie *Kontext*.

Cieľom tejto práce je preskúmať syntagmatiku a tendenciu opakovaných výskytov v kontexte najfrekvencovanejších vybraných somatizmov a ich variant na základe korpusového výskumu. Ďalším účelom práce je zistiť mieru ekvivalencie a nájsť prekladové ekvivalenty lotyšských somatizmov v slovenčine a češtine. V neposlednom rade zhodnotíme taktiež aktualizáciu frazém oproti *Lotyšskému frazeologickému slovníku*.

Práca sa skladá z dvoch častí, teoretickej a praktickej. Teoretickú časť tvorí prvých sedem kapitol. Prvá kapitola pojednáva o kognitívnej lingvistike, ktorá úzko súvisí s frazeológiou. V druhej kapitole popisujeme frazeológiu ako vednú disciplínu. Ďalšia kapitola poukazuje na rozdiely medzi frazeologickou terminológiou v prostrediach dôležitých z hľadiska témy práce: v slovenskom, českom, lotyšskom a západnom. Štvrtá a piata kapitola sa venujú vlastnostiam a vybraným typom klasifikácií frazeologizmov. Šiesta kapitola sa zaoberá korpusom a korpusovou lingvistikou, keďže korpusový výskum v našom prostredí zatiaľ nemá príliš dlhú tradíciu. V siedmej kapitole predstavujeme

materiál a metódu skúmania. Poslednú ôsmu kapitolu tvorí už samotný korpusový výskum vybraných lotyšských somatizmov, ktorého výsledkom je určenie kolokácie, koligácie, sémantickej preferencie a prozódie každej frazémy. Všetky nájdené somatizmy s kľúčovými slovami *galva*, *kāja* a *roka* spolu so slovenskými a českými prekladmi a mierou ekvivalencie sú zhrnuté v tabuľke lotyšských somatizmov (viď Príloha 1).

1 Kognitívna lingvistika

Vývoj kognitívnej lingvistiky bezprostredne súvisí so vznikom kognitívnej vedy, ktorej predmetom skúmania sú všeobecné a špecifické perspektívy kognície (Schwarzová, 2009, s. 8). Oficiálny vznik kognitívnej lingvistiky siaha do 80. rokov 20. storočia. Je potrebné však podotknúť, že s touto lingvistickou disciplínou súvisia už aj staršie práce Eleanor Rosch (1977) a Georga Lakoffa (1975) pojednávajúce o kategorizácii a teórii prototypu (Vaňková, 2005, s. 22). Novšie kognitívne zamerané monografie nájdeme u Moniky Schwarz-Friesel (2009), Saschu W. Felixa, Gerta Rickheita a Christophera Habela (1992), Erica Reulanda a Wenera Abrahama (1993) a iných (Schwarzová, 2009, s. 46). V českom prostredí považujeme za inšpiratívne štúdie historicky zameraných jazykovedcov, ktoré poskytujú svedectvo o zachovaní informácií o zmenách spoločnosti, života či myslenia v jazyku. Medzi významných kognitívne zameraných lingvistov patrí napríklad Igor Němec a jeho práca o premenách českého obrazu sveta, Eva Havlová so svojím sémantizujúcim prístupom, či Zdeňka Hladká a jej dialektologický sémaziologicko-onomaziologický výskum (Vaňková, 2005, s. 22–23).

Kognitívna lingvistika je zameraná mentalisticky, pretože pripisuje veľký význam mentálnej povahe jazyka a jazyk považuje za súčasť kognície. Touto percepciou sa kognitívna lingvistika vymedzuje voči fyzikalistickému či striktne funkcionalistickému pojatiu (Schwarzová, 2009, s. 33). Svoj výskum orientuje jednak na fungovanie ľudskej mysle s jazykom a jednak na to, čo jazyk vyjadruje o našej myslí. Východiskom kognitívnej lingvistiky je predpoklad, že pomocou jazyka poznávame, rozumieme svetu a vytvárame si obraz sveta. Z tohto dôvodu majú kategorizácia a význam taktiež dôležitú rolu v kognitívnej lingvistike. Kognitívne orientovaní lingvisti vyzdvihujú úzku spojitosť jazyka s konceptuálnym systémom. Niekedy je samotný jazyk považovaný za obraz či interpretáciu sveta a úschovňu pre ľudské skúsenosti a pamäť. Pre náš výskum je dôležité podotknúť, že hlavná pozornosť je v kognitívnej lingvistike venovaná lexike, a to vrátane frazeológie (Vaňková, 2005, s. 21–27). Ako príklad môžeme uviesť diplomovú prácu Veroniky Stárovej s názvom *Somatismy v českých frazémach* (2018). Rovnakú problematiku ponímame v našej práci z inej, kvantitívne-korpusovej perspektívy, ktorá bude bližšie načrtnutá v 7. a 8. kapitole.

Čo sa týka filozofických východísk, kognitívni lingvisti neodmietajú existenciu „reálneho sveta“, ale uvedomujú si relativitu našich poznatkov a názorov, teda

antropocentrizmu. Takéto stanovisko nazývame skúsenostným realizmom, a za jeho súčasť považujeme relativizmus: všetko existuje vo vzťahoch a kontextoch, nič neprebíha nezávisle. S kognitívnym bádáním úzko súvisí fenomenologická filozofia, ktorá rovnako ako kognitívna lingvistika kladie dôraz na telo a subjektívne telesnosti, spoločnosť a samozrejme na to, že svet vnímame prostriedkom jazyka. Z hlavných predstaviteľov uved'me Husserla, Heideggera, Arendtovú a tiež českého lingvistu Patočku (ibid., s. 24–25).

2 Frazeológia ako lingvistická disciplína

Pomenovanie **frazeológia** má v lingvistike dva hlavné významy: označuje súhrn všetkých frazeologických jednotiek (FJ) a zároveň lingvistickú náuku o frazeologických jednotkách. Najmä v západnej lingvistike zodpovedajú týmto dvom významom pomenovania **idiomatika** (súhrn všetkých FJ alebo idiómov) a **idiomológia** (teória o idiómoch). Keď sa v minulosti predmet frazeológie vymedzoval na príslovia a porekadlá, uplatňoval sa v rovnakom význame aj názov **paremiológia**. V súčasnosti už paremiológia zahŕňa všetky malé ľudové útvary, teda nielen príslovia a porekadlá, ale napríklad aj aforizmy či hádanky (Mlacek, 1984, s. 9).

Alise Laua (1992, s. 5) definuje frazeológiu ako jazykovednú disciplínu, ktorá skúma špecifické výrazy, ustálené slovné spojenia, tzv. frazeologizmy alebo frazeologické jednotky. Slovom frazeológia Laua rovnako ako Mlacek rozumie aj súhrn všetkých frazeologizmov. Frazeológia znamená pre každý národný jazyk veľké bohatstvo a súbor poetických prostriedkov. Za jazykovedné disciplíny, ktoré sú najbližšie k frazeológii, považujeme lexikológiu, štylistiku, semasiológiu, gramatiku, lexikografiu a frazeografiu.

Medzi názormi na frazeológiu sa vyskytuje značný nesúlad. Niektoré hraničné stanoviská nepokladajú frazeológiu za osobitnú disciplínu, iné naopak áno. Frazeológia sa vyčleňuje spomedzi jazykovedných disciplín špecifickosťou predmetu a metódami skúmania, preto je potrebné považovať ju za špecifickú lingvistickú disciplínu. Frazeológia je taktiež relatívne samostatnou časťou lexikológie (Sekaninová, 1993, s. 93–94).

Frazeológia ako lingvistická disciplína je pomerne nová, pretože frazeologizmy začali zaujímať lingvistov až na začiatku 20. storočia a väčšia pozornosť im bola venovaná až od 2. polovice 20. storočia. Frazeológia bola na začiatku svojho bádania súčasťou lexikografických príručiek. Práce pojednávajúce zvlášť o frazeológii začali vznikať až neskôr. Predstavujú ich hlavne výskumy ruskej a cudzojazyčnej frazeológie (Laua, 1992, s. 5). Moderná frazeológia má počiatky v diele francúzskeho lingvistu Charlesa Ballyho (*Traité de stylistique française*, 1909) (Doležalová, 2010, s. 11). Jeho myšlienky v 40. rokoch rozvinul ruský jazykovedec Viktor Vladimirovič Vinogradov, ktorý používa označenie frazeologická jednotka (Doležalová, 2010, s. 11 a Sekaninová, 1993, s. 93). Vinogradov aplikoval pri triedení FJ sémantický prístup, ktorého hlavnou úlohou je vytýčenie rozsahu závislosti sémantiky frazeologizmu ako celku od sémantiky slov, ktoré

frazému tvoria. Ďalej sa pri delení frazém presadzuje aj slovnodruhový prístup, reprezentovaný je napríklad A. I. Molotkovom (1977) (Sekaninová, 1993, s. 93–94).

Celosvetovo sa frazeológia dostala do predmetu záujmu v 70. a 80. rokoch minulého storočia, kedy vzniklo mnoho cenných štúdií. Medzi najpozoruhodnejšie patria *Idiom Structure in English* (1972) od Adama Makkaia, *Probleme der Phraseologie* (1978) od Haralda Thuna či *Handbuch der Phraseologie* (1982) od Haralda Burgera. V roku 1999 bola založená v Zürichu Európska asociácia pre frazeológiu Europhras, ktorá uznala frazeológiu a idiomaticu za samostatnú vedeckú disciplínu (Doležalová, 2010, s. 11–12 a *Europhras*, [online]). Europhras usporadúva pravidelné konferencie, kde sa vymieňajú informácie o európskom výskume na poli frazeológie (*Europhras*, [online]).

V súčasnosti sa za centrum frazeologického výskumu považuje Europhras a západná Európa (Baláková, 2011, s. 20). K najvýznamnejším moderným publikáciam pojednávajúcim o frazeológii a kolokáciách môžeme zaradiť napríklad *Corpus, concordance, collocation* (1991) od Johna Sinclaira, *Collocations and semantic profiles: On the cause of the trouble with quantitative studies* (1995) od Michaela Stubbsa, *Phraseology: An interdisciplinary perspective* (2008) od Sylviane Granger a Fanny Meunier, *Phraseology* (1994) od Anthonyho Cowieho a iné (Stubbs, 2002, s. 78).

V Lotyšsku začal ako prvý v 50. rokoch skúmať frazeológiu Arturs Ozols, ktorý vytvoril svoju frazeologickú teóriu na základe koncepcie Vinogradova. Najkomplexnejšie je Ozolsov pohľad na frazeológiu načrtnutý v jeho štúdií *Základné otázky frazeológie lotyšských ľudových piesní* (*Latviešu tautasdziesmu frazeolōģijas pamatjautājumi*, 1959). V Ozolsovej práci pokračovala Alīse Laua, ktorej sa okrem vyriešenia teoretických otázok podarilo vypracovať praktický frazeologický slovník pod názvom *Latviešu frazeolōģijas vārdnīca* (Laua, Ezeriņa a Veinberga, 2000). V 80. rokoch sa pod vedením Silvije Veinbergovej začali skúmať taktiež frazeologizmy v lotyšských dialektoch (Laua, 1992, s. 17–19 a *Garamantas* [online]).

Jedným z prvých ústredných diel slovenskej frazeológie je A. P. Zátareckého paremiologická zbierka *Slovenské príslovia, porekadlá a úslovia* (1897). Ako už jej názov napovedá, obsahuje najmä príslovia, porekadlá a úslovia a považuje sa za najkompletnejšiu slovenskú zbierku tejto časti frazeológie (Mlacek, 1984, s. 145). Slovenská frazeológia sa začína intenzívnejšie rozvíjať v 50. rokoch, kedy sa pri tvorbe slovníkov dostali do popredia aj otázky frazeológie. Menšie publikácie V. Lapárovej, V. Budovičovej, E. Smieškovej a J. Mihála majú z hľadiska rozvoja slovenskej frazeológie

veľký význam. Rovnako ako lotyšské práce, tak aj slovenské štúdie nadviazali na teóriu V. V. Vinogradova. E. Smiešková najsystematickejšie skúmala teoretické aj praktické problémy slovenskej frazeológie. Vyдала doposiaľ jediný slovenský frazeologický slovník pod názvom *Malý frazeologický slovník* (1974). Neskôr sa začala skúmať problematika slovenskej dialektovej frazeológie, kde hlavnými bádateľmi boli P. Ondrus, A. Habovštiak, K. Palkovič, J. Mlacek (ibid., s. 139–140). Jozef Mlacek sa považuje za ústredného lingvistu v oblasti súčasnej frazeológie, je autorom doposiaľ najkomplexnejšieho teoretického diela o frazeológii s názvom *Slovenská frazeológia* (1984). Frazeológiou sa zaoberá aj Dana Baláková, ktorá sa zároveň ako jediná slovenská jazykovedkyňa venuje somatizmom v práci *Dynamika súčasnej frazeológie (fond somatických frazém)* (2011).

V českom prostredí bola na začiatku rozvoja frazeológie prítomná snaha spracovať staročeské a novočeské príslovia. Iniciátorom bol Václav Flajšhans, ktorý však dokončil len dvojdielnu staročeskú časť: *Česká přísloví. Sbirka přísloví... Přísloví staročeská A-N, O-Ť* (1911, 1913). Jan Mašín neskôr publikoval *Slovník českých vazeb a rčení*, ktorý obsahoval zhrnutie nevetných frazeologizmov (1916, 1924) (Mészárosová, 2012, s. 33). Jednou zo zásadných prác českej frazeológie sú tiež *Lidová rčení* (1947) od Jaroslava Zaorálka (Doležalová, 2010, s. 12). Táto práca je zložená z troch slovníkov, v ktorých sú zaznamenané nevetné frazémy a zároveň je tu prvýkrát prítomná informácia o význame danej frazémy a prameni (Mészárosová, 2012, s. 33). V súčasnosti je v oblasti výskumu českej frazeológie hlavným bádateľom predovšetkým František Čermák, ktorý sa spolu s Jiřím Hronekom a Jaroslavom Macháčom pričínil o vydanie najobsiahlejšieho frazeologického slovníku češtiny pod názvom *Slovník české frazeologie a idiomatiky* (1. vydanie 1983–1994). Ďalším významným prínosom profesora Čermáka je monografia *Frazeologie a idiomatika česká a obecná* (2007), ktorá zahŕňa ucelený prehľad českej teórie a praxe v oblasti frazeológie a idiomatiky (Doležalová, 2010, s. 12).

3 Frazeologická terminológia

Medzi frazeológmi neexistuje úplne jednotný názor, ktorý by určoval podstatu frazeologizmu. Niektorí frazeológovia považujú za frazeologizmy viacero typov slovných spojení, iní sa usilujú obmedziť množstvo prípustných frazeologických jednotiek (Laua, 1992, s. 20). Z tohto dôvodu sa vyskytujú rozdiely medzi koncepciou základných frazeologických termínov, ako aj špecifických skupín frazeologizmov v slovenskom, českom, lotyšskom a západnom prostredí.

3.1 Slovenská terminológia

V slovenskej frazeológii sa ako základný termín označujúci jednotku frazeológie presadil názov **frazeologická jednotka** definovaný J. Mlacekom (1984, s. 46) ako „ustálené slovné spojenie, ktoré sa vyznačuje obraznosťou a nerozložiteľnosťou svojho významu, ako aj expresívnosťou“.

Podstata FJ súvisí so syntaktickou problematikou (frazeologizmus vzniká zo slovných spojení, syntagiem či viet), ako aj sémantickou problematikou (prehodnotenie pôvodného významu voľného slovného spojenia) (Mlacek, 1984, s. 21–22).

Sekaninová (1993, s. 93) uvádza, že:

„frazeologické jednotky, nazývané frazeologizmy i frazémy, sú také ustálené slovné spojenia, ktoré prešli frazeologizačným procesom. Tento proces spočíva v tom, že slová ako komponenty slovného spojenia strácajú svoj pôvodný nominatívny význam a sú súčasťou významu frazeologického spojenia ako celku.“

Z predošlej definície možno vyvodiť záver, že univerbizované pomenovania **frazeologizmus** a **frazéma** sa považujú za synonymá frazeologickej jednotky. Názvy FJ, frazeologizmus a frazéma používa paralelne vo svojom diele aj Mlacek.

Termínom **idióm** sa označujú najčastejšie frazeologizmy typické pre určitý jazyk, pre ktoré je charakteristická nepreložiteľnosť do iného jazyka. Ďalej sa idióm môže používať v sémantickej klasifikácii frazeologizmov ako synonymum pre názov sémanticky najtesnejších ustálených spojení, tzv. frazeologických zrastov. Širší význam idiómu v niektorých západných lingvistických školách zahŕňa základnú FJ, toto poňatie však nie je typické pre slovenské prostredie (Mlacek, 1984, s. 70).

Paremiologické útvary príslovia, porekadlá, pranostiky, povrávky a okrídlené výrazy, ako aj neparemiologické jednotky ustálené prirovnania a súslavia Mlacek považuje za osobitné skupiny frazém (ibid., s. 125).

Pri **prísloviach** a **porekadlách** sa často rieši jednak otázka ich začlenenia do frazeológie, jednak otázka rozlíšenia týchto dvoch útvarov. V súčasnej frazeológii prevláda názor, že príslovia aj porekadlá sú súčasťou frazeológie (ibid., s. 127). Mlacek (ibid., s. 127) konštatuje, že rozdiel medzi príslovím a porekadlom spočíva predovšetkým vo význame:

„Príslovia majú nielen obraznú platnosť, ale obsahujú aj istý poučný zámer, majú didaktizujúce poslanie. Porekadlá sú zase obrazné výrazy bez tohto poučného zámeru.“

Mlacek však taktiež (ibid., s. 127) uvádza, že hranica medzi prísloviami a porekadlami nie je vždy jednoznačná. Určitý nepriamo poučný význam nesú aj porekadlá, napr. spojenie *Bez práce nie sú koláče* sa považuje za príslovie, zatiaľ čo *Od roboty kone dochnú* je porekadlo. Príslovie a porekadlo sa teda častokrát odlišujú navzájom skôr v tom, či je v nich poučný zámer explicitne vyjadrený, alebo nie.

Ďalej Mlacek (ibid., s. 130) definuje útvar **pranostiky**, a to nasledovne:

„Pranostiky sú ustálené folklórne výroky, ktoré sa ako výsledok dlhodobej skúsenosti ľudu týkajú vecí v prírode, napr. počasia, striedania ročných období, prác na poli a pod.“

Pranostiky tvoria zvláštne typy prísloví a porekadiel. Vymedzujú sa však voči prísloviám a porekadlám tým, že v pranostike má vždy jeden z členov priamy význam, napr. *Zelené Vianoce, biela Veľká noc*. V danej pranostike sa hovorí o Vianociach a Veľkej noci, a jej význam sa skutočne viaže na Vianoce a Veľkú noc. Táto významová vlastnosť nie je typická pre bežné poňatie frazém, a preto sa pranostiky častokrát považujú za okrajový druh frazeologizmov, a ešte častejšie dokonca za spojenia, ktoré len úzko súvisia s frazeológiou (ibid., s. 131–132).

Povrávky sú „ustálené výrazy, ktoré sa vyskytujú v určitej situácii a teda nemajú zovšeobecňujúcu platnosť“. Tento osobitný paremiologický útvar stojí medzi základnými paremiologickými jednotkami (porekadlom a príslovím, napr. *kto nič nemá, tomu beda*) a zložitejšími paremiologickými jednotkami (anekdotou). Z tohto dôvodu určité povrávky

(hlavne tie, ktoré sa úzko viažu k porekadlám a prísloviám) možno považovať za frazémy, kým iné do frazeológie nepatria (ibid., s. 132).

K paremiologickým útvarom patria taktiež **okrídlené výrazy**. Mlacek (ibid., s. 133) považuje okrídlené výrazy za „*ustálené spojenia, ktoré vznikli z citátu nejakej konkrétnej historickej alebo literárnej postavy*“. Práve ich vymedzenie voči citátom tvorí predpoklad na ich vnímanie ako osobitnej skupiny frazém. Zároveň je pre okrídlený výraz typické, že pôvodný výrok prekročil hranice pôvodného vnímania a nadobudol nové kontextové súvislosti, napr. Caesarov výrok: *Kocky sú hodené*. (ibid., s. 133).

Popri ostatných paremiologických útvaroch stojí trochu bokom **úslovie**, ktoré sa považuje za útvar, ktorý súvisí s frazeológiou a paremiológiou. Pri určení podstaty úslovia prevažujú značné rozpory. Môžeme však skonštatovať, že pod pojem úslovie patria rôzne spojenia, a to niektoré porekadlá, nesamostatné povrávky a niekedy aj ďalšie typy ustálených spojení. Vo frazeológii úslovie označuje predovšetkým frazémy neslovesného charakteru (ibid., s. 134).

Samostatným typom frazém sú aj **ustálené prirovnania**, ktoré patria k neparemiologickým ustáleným výrazom. Ustálené prirovnanie tvoria tri zložky (prirovnávaná časť, porovnávací základ a prirovnávajúca časť), z ktorých aspoň dve musia byť ustálené (ibid., s. 61). Ustáleným prirovnaním sa na rozdiel od aktuálneho prirovnania reálne neprirovnáva, tento druh frazémy sa vyznačuje intenzifikačným alebo názorným významom, a teda obrazným významom, napr. *silný ako medveď* (ustálené prirovnanie) x (chlapec je) *silný ako jeho otec* (aktuálne prirovnanie). Následkom tejto vlastnosti niektoré ustálené prirovnania prichádzajú o pôvodnú prirovnávaciu formu a menia sa na nekomparatívne frazeologizmy, napr. *jeť ako za dvoch* x *jeť za dvoch* (ibid., s. 135).

Medzi neparemiologické ustálené výrazy sa zaraďujú aj **súslovie**, ktoré Mlacek charakterizuje ako „*prirad'ovacie spojenia dvoch tvarovo alebo zvukovo blízkych zložiek*“. Pre súslovie je typická zvuková alebo tvarová analógia, teda podobnosť oboch zložiek, čím sa súslovie najvýraznejšie odlišuje od iných typov FJ. Okrem toho je podstatným rysom súslovie aj nezameniteľnosť poradia, napr. *silou-mocou, hlava-nehlava* (ibid., s. 136–137).

3.2 Česká terminológia

Čermák (2007, s. 31) prináša koncepciu **frazémy** a **idiómu**, v ktorej sa kladie do popredia kolokačná stránka:

„Idiom a frazém je jedinečné spojení minimálně dvou prvků, z nichž některý (popř. žádný) nefunguje stejným způsobem v jiném spojení (resp. více spojeních), popř. se vyskytuje pouze ve výrazu jediném (resp. několika málo).“

V českém prostředí sa frazéma a idióm odlišujú podľa toho, akou jazykovednou rovinou na nich nahliadame. Ak skúmame ustálené spojenie z hľadiska formálnych znakov, jedná sa o **frazému**. Sémantická analýza sa naopak týka **idiómu**.

Ďalej Čermák (2007, s. 31) uvádza, že najčastejšie sa frazéma a idióm vnímajú ako *„ustálené a reprodukovateľné spojení prvků (zvláště slov), jehož význam je (zčásti nebo zcela) neodvoditelný z významu jeho složek“*. Toto ponímanie sa však nedá aplikovať na všetky frazeologické typy (napr. frazémy s monokolokabilným komponentom), preto ho Čermák neuznáva.

Na určenie podstaty frazémy a idiómu nestačí jediný formálny, sémantický či kolokačný rys. Za súčasť frazémy a idiómu sa považujú kombinácie vrátane poradia, ustálenosť, sémantická nezlúčiteľnosť, počet a funkcia prvkov, pre ktoré je charakteristická anomálna povaha. V dôsledku rôznorodých vlastností frazémy a idiómu nie je možné vytvoriť definíciu, ktorá by zahŕňala všetky ich rysy. Pokiaľ však chápeme všetky frazeologické a idiomatické vlastnosti ako vyjadrenia rysov jazykového systému a štruktúry, môže vzniknúť nasledujúce zovšeobecnené pojatie:

„Frazém a idiom je takové nemodelové a ustálené syntagma prvků, z nichž (aspoň) jeden je z hlediska druhého členem extrémně omezeného a zavřeného paradigmatu (formálně a většinou i sémanticky)“ (ibid., s. 29–33).

K termínom frazeologická jednotka a frazeologizmus sa Čermák zvlášť nevyjadruje. Mrháčová (2000, s. 3) však uvádza nasledujúcu charakteristiku **frazeologickej jednotky**:

„Frazeologickou jednotkou chápeme jako formálně i obsahově ustálené, závazné, obrazné spojení slov (od spojení dvojčlenných až po mikrotexty) znakové povahy, mající složku sémanticko-funkční (idiomatickou) a výrazovou (v textu vystupuje jako frazém).“

Z tejto definície vyplýva, že frazéma sa považuje za výrazovú zložku FJ, zatiaľ čo idióm za sémanticko-funkčnú zložku. Spolu frazéma a idióm vytvárajú FJ a frazéma sa nepovažuje nevyhnutne za synonymum FJ, ale skôr za jej zložku. Frazeologická jednotka je teda nadradený termín pre frazému a idióm, v čom sa české pojetie odlišuje od slovenského.

O podstate posledného zmieneného termínu, **frazeologizmu**, sa bližšie dozvieme u J. V. Bečku (1979, s. 321): „*Frazeologismy jsou ustálená pojmenování složená ze dvou i více slov, jež bereme jako pojmenovávací jednotky.*“ Táto charakteristika sa však javí ako dosť všeobecná, a na základe nej by mohol mať frazeologizmus blízko k FJ, frazéme aj idiómu.

Podobne ako Mlacek, aj Čermák považuje zvláštne triedy frazém za súčasť frazeológie. Frazéma a idióm sa na rovine nevetných spojení ľudovo nazýva **úslovie** (česky najčastejšie *rčení*, popr. *úsloví*, *obrat*), zatiaľ čo **príslovie**, **porekadlo** a **pranostika** sa považujú za vetné frazeologické výrazy. Zvlášť stoja **prirovnania** (môžu byť vetné aj kolokačné) a **binomiály**, ktoré na rozdiel od predošlých skupín môžu obsahovať aj nefrazeologické spojenia. Binomiály Čermák (2007, s. 415) charakterizuje ako „*obvykle kolokační frazém či idiom, který je složený ze sledu dvou komponentů téhož slovního druhu, někdy i identické formy, a má obvykle nominální povahu, který je založený na iteraci třídnové nebo individuální (zde pak někdy založený aspoň na stejném základu).* Svou povahou se opírá o koordinaci či juxtapozici a má obvykle neměnný slovosled“. Ako príklad môžeme uviesť spojenia *hlava nehlava*, *čo na srdci to na jazyku*, *boj na život a na smrť*.

3.3 Lotyšská terminológia

V lotyšskom pojatí je **frazeologizmus** ustálené slovné spojenie s úplne alebo čiastočne preneseným významom. Obsah frazeologizmu sa neriadi všeobecným štruktúrno-sémantickým vzorom, podľa ktorého sa môžu vytvárať rôzne podobné štruktúrno-sémantické jednotky. Štruktúrno-sémantický vzor je vnímaný ako gramatická štruktúra a zovšeobecnenie významu slovného spojenia, napr. *písať niečo* (*rakstīt kaut ko*), kde na miesto *niečo* sa dajú dosadiť slová *list*, *knihu*, *oznámenie*, *rozkaz*, *správu*, *báseň*, atď. Štruktúrálna sémantická jednotka vo frazeologizme je individuálny jav s unikátnym významom, napr. *vešať hlavu* (*nokārt degunu*) (Laua, 1992, s. 24–25).

Za **idióm** sa považuje frazeologizmus s úplne preneseným významom, kedy si ani jedno zo slov nezachováva svoj lexikálny význam, napr. *tvrdý oriešok (ciests rieksts)*, *piate koleso na voze (kā piektais ritenis)*, *trafiť klinec po hlavičke (trāpīt kā naglai uz galvas)*.

Frazémou sa nazýva frazeologizmus s čiastočne preneseným významom, kedy si nejaké zo slov ponecháva svoj lexikálny význam, napr. *tichý ako myška (kluss kā pelīte)*, *voľný ako vták (brīvs kā putns gaisā)*, *rýchlosťou svetla (vēja ātrumā)*. Frazéma v porovnaní s idiómom sa používa v značne menšej miere (Laua, 1992, s. 24–25, Jurģīte, 2011).

Osobitne sa Laua (1992, s. 66) vyjadruje o **frazeologických prirovnaniach**, ktoré sú vnímané ako samostatná štruktúrno-sémantická skupina. Frazeologické prirovnania obsahujú spojku *ako (kā)*, ktorou sa odlišujú od ostatných frazém. Účelom prirovnania je jasnejšie ukázať určité vlastnosti javu, ktorý prirovnávame k niečomu inému. Spojením opisovaného javu s iným sa vytvárajú rozmanité možnosti k expresívnejšej charakteristike.

3.4 Západná terminológia

Ako bolo uvedené v 2. kapitole, v západnej lingvistike súvisia s frazeologickým bádáním kolokácie, ktoré sa zase spájajú s korpusovým výskumom. Na korpus sa viac upriamime v 6. kapitole, v tejto časti by som sa však chcela bližšie venovať termínu **kolokácia**. Sinclair (1991, s. 170) charakterizuje kolokáciu ako „výskyt dvoch alebo viacerých slov, ktoré stoja v texte spravidla v tesnej blízkosti“. Pokiaľ sú kolokácie výnimočné, považujú sa za náhodné a jazykovedci im väčšiu pozornosť nevenujú. Pre lexikálnu štruktúru jazyka sa stávajú dôležitými vtedy, pokiaľ sa pravidelne opakujú. Práve tento druhý typ kolokácii je predmetom lingvistických diskusií. Vo svojom najrýdzejšom význame sa teda kolokáciou rozumie ustálený spoločný lexikálny výskyt slov. Z frazeologického hľadiska je dôležité, že kolokácia sa považuje za prispievajúci faktor pre vznik frazémy. To znamená, že ak máme pred sebou kolokačné spojenie, je možné, že na rozdiel od náhodného slovného spojenia bude tvoriť frazeologizmus.

U Griesa (2008, s. 5) nájdeme nasledujúci krátky popis **frazeologizmu**:

„Frazeologizmus je spoločný výskyt formy alebo lemy lexikálnej jednotky a akéhokoľvek iného lingvistického prvku, ktorým môže byť napríklad iná forma lexikálnej jednotky alebo gramatický vzťah.“ (por. tiež definícia schémy od rovnakého autora v nasledujúcej kapitole, s. 25)

V porovnaní s predošlými terminológiami sa však západná lingvistika odlišuje v tom, že nepracuje tak často s termínmi frazeologizmus, frazéma a frazeologická jednotka. Namiesto toho uprednostňuje termín **idióm**, ktorý Sinclair (1991, s. 172) považuje za „*skupinu dvoch alebo viacerých slov stojacích vedľa seba, ktorých úlohou je vytvoriť špecifický význam alebo ovplyvniť ústny prejav či písanie*“. Individuálne slová, ktoré sú súčasťou idiómu, nemajú význam sami o sebe, pretože až celý idióm vytvára význam. Idiómy sa prekrývajú s kolokáciami, pretože oba pojmy zahŕňajú spojenie dvoch alebo viacerých slov. V súčasnosti hranica medzi nimi nie je jasná.

Západná frazeológia často operuje tiež s pojmom **fráza**. Stubbs (2002, s. 59–60) však podotýka, že tento termín je zavádzajúci. Frázové spojenia sú málokedy nemenné, a častokrát dokonca nie sú ani ustálené. Považujú sa síce za idiomatické, ale len málokedy ich tvoria frazémy. Frázy obsahujú charakteristické komponenty, ale sú veľmi premenlivé. Zvyčajne sa frázou rozumie súslednosť viacerých slovných tvarov, ktorých hranice systematicky nezodpovedajú syntaktickým jednotkám. Neexistuje ustálený termín pre tieto variabilné jednotky. Niekedy sa označujú aj termínmi konštrukcia, lexikálna jednotka alebo jednotka s rozšíreným významom.

3.5 Terminológia použitá v tejto práci

Keďže je naša práca písaná slovensky, riadili sme sa predovšetkým slovenskou terminológiou. Ďalším dôvodom výberu slovenskej terminológie je, že kvôli vyrastaniu v slovenskom prostredí je nám prirodzene najbližšia. Používame teda paralelne pojmy FJ, frazéma a frazeologizmus, zatiaľ čo názov idióm v našej práci príliš neuplatňujeme.

4 Vlastnosti frazeologizmov

Každá frazéma sa odlišuje od bežných slovných spojení istými vlastnosťami, ktoré sú pre ňu typické. Vymedzenie týchto vlastností je nevyhnutné pri určovaní toho, či sa jedná o frazeologizmus alebo iné slovné spojenie. V nadväznosti na prechádzajúcu kapitolu tu predkladáme dve koncepcie: najprv tuzemskú, česko-slovenskú, potom jednu zo západných, od Stefana Griesa.

Medzi najdôležitejšie znaky FJ patrí **ekvivalentnosť**. Pôvodne sa jednalo o ekvivalentnosť frazémy so slovom, čo však zužovalo hranice frazeológie. V súčasnosti sa preto medzi frazeologizmy zaraďujú aj ustálené slovné spojenia ekvivalentné nielen so slovom, ale aj so syntagmou a vetou (Mlacek, 1984, s. 33–34). Platí teda, že frazéma sa dá nahradiť iným slovom, syntagmou či vetou bez toho, aby použitie iného slova, syntagmy či vety zmenilo výpovednú hodnotu. Napríklad frazému *darovanému koňovi nehľaď na zuby* môžeme nahradiť výrazom - konceptom *dary sa nemajú kritizovať*. Tieto dva výrazy sa však odlišujú v miere expresivity, zafarbenia a emocionality. Zatiaľ čo FJ vyjadruje istý pohľad na vec a stanovisko hovoriaceho s určitým citovým odtieňom, ekvivalentný výraz nemá žiadne emocionálne a expresívne zafarbenie. Ekvivalenciu je teda možné chápať ako odlišnú mieru expresivity poukazujúcu na rovnaké sémantické znaky (Krátká, 2008, s. 10). V súvislosti vzťahu FJ so slovom sa hovorí o vzťahu **súvzťažnosti**, v ktorom sa kladú do popredia paralelné aj odlišné gramatické a sémantické vlastnosti frazeologizmu a slova (Mlacek, 1984, s. 33–34).

Ekvivalentnosť úzko súvisí s ďalšou vlastnosťou FJ, a to **expresívnosťou**. Rozlišujeme internú a externú expresívnosť. Podstatou internej expresívnosti je viditeľná odchýlka formy alebo významu voči obvyklej forme alebo významu. Interná expresívnosť odzrkadľuje anomálny vzťah najčastejšie medzi časťami formy alebo významom komponentov a celku, napr. *prihrievať si polievočku* (deminutívum). Externá expresívnosť sa prejavuje kontrastom frazémy so zvyškom textu (Čermák, 2007, s. 38).

Frazeologizmy sa vyznačujú špecifickou syntaxou, určitým morfológickým, lexikálnym a štruktúro-sémantickým zložením, v súvislosti s čím hovoríme o **ustálenosti** FJ. Ustálenosť sa častokrát pokladá za najvšeobecnejšiu vlastnosť frazeologizmu. S touto vlastnosťou je úzko spojená jednak nezameniteľnosť lexikálneho obsadenia a neúplná paradigma zložiek frazeologizmu, jednak výskyt upevnených a zastaralých výrazov vo frazéme (ibid., s. 42). Čermák (2011, s. 187) podotýka, že ustálenosť sa odlišuje od

autorských metafor, pretože jej podstatou je reprodukovateľnosť, minimálna frekvencia a opakovanosť.

Rozlišujeme štruktúrno-sémantickú ustálenosť, ustálenosť lexikálneho zloženia, morfológickú a syntaktickú ustálenosť. Štruktúrno-sémantická ustálenosť sa prejavuje nemodelovým vznikom FJ, v dôsledku čoho má každá FJ osobitné štruktúrne a významové črty. Ustálenosť lexikálneho zloženia sa pokladá za najvýraznejší prejav frazeologizovanosti určitého výrazu. Morfológická ustálenosť je pre niektoré jazyky menej dôležitá (napr. angličtina), pre iné jazyky má významnejšiu funkciu (napr. slovenčina). O tomto podtype ustálenosti hovoríme vtedy, keď morfológické činitele môžu určovať ustálený alebo naopak neustálený charakter určitého slovného spojenia. Zasadou syntaktickej ustálenosti je, že FJ sa vyskytuje len v jednom konštrukčnom tvare alebo menšom množstve ustálených syntaktických tvarov (Mlacek, 1984, s. 43–44).

Dôsledkom ustálenosti FJ je ďalšia jej vlastnosť: **reprodukovanosť**, čiže hotovosť FJ pred jej použitím v jazyku. Hlavnou zásadou tejto vlastnosti je to, že spôsob vytvárania FJ sa odlišuje od iných slovných spojení. Frazéma nevzniká až v jazykovom prejave, ale je už vopred daná a v reči sa len reprodukuje v pôvodnej podobe (Mlacek, 1984, s. 35). Žiadna úprava a spracovanie FJ teda nie sú prípustné (Krátká, 2008, s. 12). Zároveň je potrebné podotknúť, že reprodukovanosť frazém sa považuje len za druhotnú vlastnosť. Frazéma sa totiž v prvom rade vyznačuje istými sémantickými a formálnymi rysmi, ktoré reprodukovanosť umožňujú. Tieto rysy sa týkajú hlavne významového spojenia a celkovej ustálenosti zložiek (Mlacek, 1984, s. 36).

K charakteristickým črtám frazém priradujeme ďalej **obraznosť** alebo **prenesenosť významu**. Touto sémantickou vlastnosťou sa tak frazeologizmy jednoznačne odlišujú napríklad od terminologických či lexikálnych združených pomenovaní. Frazeologizmus sa nepokladá len za priame pomenovanie, ale prislúcha mu vždy aj istá obraznosť. Platí však zároveň to, že samotnú obraznosť nemožno pokladať za hlavné kritérium frazeologickosti, pretože obrazné môžu byť aj voľné spojenia. Obraznosť teda vždy musí vystupovať spolu s ďalšími frazeologickými rysmi (ibid., s. 39 a 45).

K sémantickým znakom FJ patrí taktiež **idiomatickosť**, ktorá môže vyjadrovať sémantickú nerozložiteľnosť výrazu alebo rozpor medzi frazeologickým významom a významom jednotlivých slov vo frazéme (ibid., s. 38 a Hrancová, 2015, s. 17). Možno skonštatovať, že miera idiomatickosti sa odvíja od veľkosti rozdielu medzi týmito významami. Burger rozlišuje tri úrovne idiomatickosti: úplnú, čiastočnú a nulovú

idiomatickosť. Pokiaľ je samostatný význam každého slova úplne iný ako význam celého frazeologizmu, jedná sa o úplnú idiomatickosť, napr. *byť trŕňom v oku* (= prekážať). Pri čiastočnej idiomatickosti sa význam aspoň jedného slova zhoduje s významom frazeologizmu, napr. *mať hlavu ako koleno* (= mať plešatú hlavu). Frazémam, ktorých význam jednotlivých komponentov sa (takmer) vôbec nelíši od frazeologického významu, prisudzujeme nulovú idiomatickosť, napr. *s otvorenými ústami* (= byť veľmi prekvapený, kedy má človek naozaj otvorené ústa) (Hrancová, 2015, s. 17–18).

Z formálneho hľadiska sa niekedy hovorí o **viacslovnosti** alebo **nadslovnosti** FJ. Pre túto vlastnosť je podstatná forma frazémy a to, že FJ by mala zahŕňať minimálne dve slová. Termín viacslovnosť však môže byť niekedy sporný, pretože minimálne frazeologické jednotky obsahujú len jedno plnovýznamové slovo, ktoré sa viaže s určitým pádom (predložkou). Pri pojme nadslovnosť tento problém nevzniká a je teda vhodnejší. Výhoda tejto vlastnosti spočíva aj v tom, že poukazuje tiež na systémové súvislosti FJ, teda na miesto frazémy v systéme jazykových jednotiek (Mlacek, 1984, s. 41–42).

Naproti tomu Gries (2008, s. 4) navrhuje 6 kritérií, podľa ktorých možno určiť, či slovné spojenie tvorí schému, teda frazému:

1. Povaha jednotlivých jednotiek v slovnom spojení;
2. Počet jednotiek, ktoré výraz obsahuje;
3. Počet, koľkokrát sa musí slovné spojenie opakovať;
4. Prípustná vzdialenosť medzi jednotlivými slovami výrazu;
5. Stupeň lexikálnej a syntaktickej flexibility jednotiek;
6. Rola, ktorú hrá sémantická jednota a sémantická nekomponzita / nepredvídateľnosť pri určovaní.

Na základe týchto parametrov ďalej Gries (ibid., s. 6) definuje schému ako „*vzájomný výskyt slovného tvaru alebo lemy lexikálnej jednotky a jedného alebo viacerého ďalších prvkov rôzneho druhu, ktoré spolu tvoria jeden sémantický celok vo vete a ktorých frekvencia spoločného výskytu je väčšia než sa podľa pravdepodobnosti predpokladá.*“

5 Klasifikácia frazeologizmov

Frazeológia je pomerne široká oblasť jazyka. Z tohto dôvodu si frazeológia vyžaduje určitú klasifikáciu svojich jednotiek. FJ však majú rôzne lexikálne zloženie či funkčnú platnosť, následkom čoho ich nie je možné rozdeliť podľa jediného hľadiska. Pri kategorizácii frazeologizmov sa uplatňujú rôzne kritéria: sémantika, konštrukcia, funkcia, pôvod, slovný druh, vzťah k spisovnému jazyku, báza vzniku, vzťah medzi ustálenosťou a variantnosťou, štylistika, ekvivalencia (Mlacek, 1984, s. 66). Tu sa obmedzíme len na tie aspekty, ktoré sú relevantné pre náš výskum – vzhľadom ku kontrastívnej povahe tejto práce – na ekvivalenciu (5.1), pôvod (5.2) a mieru ustálenosti FJ (5.3). Charakteristika nasledujúcich klasifikačných možností vychádza predovšetkým z modelov uvedených v *Slovenskej frazeológii* (1984), *Dvojazyčnej lexikografii v teórii a praxi* (1993) a *Lotyšskej frazeológii* (1992).

5.1 Klasifikácia podľa ekvivalencie

Pre porovnanie frazeologizmov dvoch a viacerých jazykov slúži vlastnosť ekvivalencie. Ekvivalencia je jedným z ústredných pojmov porovnávacej frazeológie (Doležalová, 2010, s. 39). V lexikologických a translatologických odborných publikáciách nájdeme rôzne definície ekvivalencie, ktoré sa môžu vzťahovať na celú radu lingvistických disciplín, nielen na frazeológiu. Podľa Berkovova (Sekaninová, 1993, s. 44) je ekvivalent „*slovo alebo slovné spojenie zdrojového jazyka slovníkov, ktoré pripisuje autor slovníka slovu alebo slovnému spojeniu cieľového jazyka slovníka*“. Z tejto definície vyplýva, že o ekvivalencii výrazov rozhoduje hlavne sám autor. V ideálnom prípade by mal ekvivalent poskytovať maximum informácií o prekladanom slove, častokrát však tomu tak nie je v dôsledku rôznych objektívnych či subjektívnych príčin (ibid.).

Preklad frazém nie je jednoduchou záležitosťou. Predpoklad, že FJ vo východiskovom jazyku by sa mala previesť do cieľového jazyka ako frazéma, je oprávnený, no v praxi nie vždy uplatniteľný (ibid., s. 103). Prekladateľ sa musí vysporiadať s celým radom problematických faktorov, ako napríklad odlišná štruktúra slovnej zásoby či morfológických a syntaktických systémov. Kľúčovým problémom pre preklad FJ je však odlišná kultúra a história, pretože väčšina frazeologizmov vychádza práve z tejto oblasti (Kuželová, 2012, s. 33). Frazeológia každého jazyka sa vyznačuje obraznosťou, ktorá je typická práve pre daný národ.

Pri preklade FJ taktiež treba brať do úvahy to, že frazeologizmy sú príznakové, používajú sa väčšinou v hovorovom štýle, a tak aj text, v ktorom sa FJ vyskytujú, sa považuje za štylisticky expresívny (Sekaninová, 1993, s. 103). Môže sa stať, že v niektorom zo skúmaných jazykov ekvivalent chýba alebo nie je úplne presný, či už sa líši syntaktickou štruktúrou, somatickým komponentom alebo má úplne iný význam. Jedným z cieľov mojej diplomovej práce je práve určiť mieru ekvivalencie v lotyšských, slovenských a českých somatických frazémach. V tabuľke lotyšských frazeologických výrazov, ktorá tvorí prílohu práce, pracujem s tromi druhmi ekvivalencie, ktoré som zaviedla čiastočne podľa delenia uvedeného v diele Elly Sekaninovej *Dvojazyčná lexikografia v teórii a praxi* (1993, s. 106–109). Pôjde o nasledujúce typy ekvivalencie:

1. Absolútna ekvivalencia

Do tejto kategórie patria tie výrazy, ktoré majú v zdrojovom a v jednom alebo oboch cieľových jazykoch úplne totožnú formu, obsah a motiváciu. V ich preklade z lotyštiny do slovenčiny a/alebo češtiny sa nevyskytujú žiadne problémy. V Prílohe 1 ich budeme označovať symbolom =.

ņemt kājas pār pleciem – vziať nohy na plecía – vzít nohy na ramena
pagriezt muguru – obrátiť sa niekomu chrbtom – obrátiť se někomu zády
ar smagu / grūtu sirdi – s ťažkým srdcom – s těžkým srdcem

2. Čiastočná ekvivalencia

Frazeologizmy majú čiastočne alebo úplne odlišnú motiváciu, môžu mať rozdielny komponent, syntaktickú štruktúru či lexémové zloženie. To znamená, že niekedy si určitý somatizmus v lotyštine pri preklade do slovenčiny alebo češtiny nemusí zachovať somatický komponent. Zároveň však platí, že sa tieto frazémy významovo zhodujú. K označeniu tejto skupiny budeme používať symbol ≈.

pažīt kā savus piecus pirkstus – poznať ako vlastnú dlaň – znát jako své boty
nāve zobos neskata – smrť si nevyberá – smrt si nevybírā
likt/aizlikt aiz auss – zapísať si za uši – zapsat si za uši

3. Nulová ekvivalencia

Frazém v jednom alebo v oboch cieľových jazykoch neexistuje a je nutné ho vysvetliť opisom. Pre označenie tejto skupiny sme vybrali symbol 0.

uz ātru roku – narychlo – narychlo

meklēt rokā – h'adat' – hledat

sadalīt uz deguniem – rovnomerne rozdelīt – rovnomerně rozdělit

5.2 Klasifikácia podľa pôvodu

Primárne môžeme rozdeliť frazémy podľa pôvodu na domáce a prevzaté. Ďalej môžeme osobitne vyčleniť napr. frazémy týkajúce sa remesiel, rozprávok, svetových dejín alebo biblických motívov (Mlacek, 1984, s. 83-85). Najväčšiu skupinu frazém v klasifikácii podľa pôvodu však tvoria FJ, ktoré pojednávajú o človeku – o častiach jeho tela, psychickom stave či vonkajších prejavoch jeho psychického stavu (gestá, mimika, intonácia hlasu), napr. *vziať nohy na plecía* (*ņemt kājas pār pleciem*), *ani oka nezažmúrit'* (*nepamirkšķinot ne aci*), *jedným uchom dnu, druhým von* (*pa vienu ausi iekšā, pa otru ārā*) (Laua, 1992, s. 34). Podľa Lauy (1992, s. 34) a Čermáka (2007, s. 230) frazeologizmus, ktorý obsahuje aspoň jedno zrejme pomenovanie ľudskej (a tiež zvieracej) časti tela, sa nazýva somatizmom alebo somatickým frazeologizmom (gr. *soma* = telo, *somatický* = telesný, týkajúci sa tela). Zdôraznením adjektíva *zrejmý* vylučuje Čermák (2007, s. 230) historicky menej známe ľudské orgány, ako napríklad slepé črevo, čapík a podlôžko.

Somatizmy tvoria jednu z najstarších frazeologických vrstiev a sú predmetom najväčšieho skúmania. Mnoho somatizmov má súčasne priamy aj prenesený význam. Svojím doslovným významom vyjadrujú reálne gestá, mimiku a zároveň odrážajú aj ich symboliku, čiže obsah, ktorý nie je založený na význame jednotlivých komponentov, napr. *pokrčiť pleciami* (*raustīt plecūs*) vyjadruje neznalosť, ľahostajnosť, *spínať ruky* (*lauzīt rokas*) poukazuje na zúfalstvo (Laua, 1992, s. 30 a 34).

Pre somatické frazémy je príznačná ich univerzálnosť. Používajú sa vo všetkých jazykoch, ich stváranie v rozličných jazykoch je však rôzne. Nemožno teda určiť všeobecný vzťah medzi časťami tela a ich začlenením do kultúry. V súvislosti so somatizmami je zdôrazňovaná aj ich arbitrárna stránka. Ľudské telo nám predkladá už hotové delenie na jeho jednotlivé časti, čo necháva málo možností pre jazykovú obmenu. To znamená, že jeden názov pomenúva spravidla len jeden ľudský orgán. Následkom toho somatické komponenty vo frazeologizmoch znázorňujú tradičnú funkciu a symboliku jednotlivých častí tela: *nos* sa napríklad používa ako čuchový orgán, ale tiež ako rozoznanie potenciálneho nebezpečenstva a *srdce* naopak funguje ako centrum lásky, odvahy a iných pocitov. V neposlednom rade je v somatických frazémach dôležitý princíp

antropomorfizmu. Ukážkou tohto princípu je to, že v češtine 95 % verbálnych frazém súvisí s človekom a značná časť z nich sú somatizmy (Čermák, 2007, s. 229).

Rozsah somatického frazeologického fondu prirodzeného jazyka určujú viaceré kvantitatívno-kvalitatívne kritéria: otázka toho, čo zahŕňame pod pojem telo (obmedzenie sa na telo len zdravého človeka, na organizmus len ľudský, na materiálnu podobu, vrátane sekrétov či exkrementov), ďalej možné zahrnutie synonymných rád pomenovaní vzťahujúcich sa na človeka (napr. *ústa / huba, pera / gamba*), skúmanie prenesených významov somatických komponentov vo frazeologizmoch, vyčlenenie deminutív (napr. *vlas / vlások, ruka / ručka / ručička*) či zaradenie štylistických synonym týkajúcich sa zvierat a vecí (napr. *drápy, rypák, sosák, ciferník, trumpeta*, atď.) či FJ, v ktorých časť tela nezodpovedá priamemu nominatívnemu významu (napr. *hlava štátu, trafiť kliniec po hlavičke, postaviť sa na čelo*) (Baláková, 2011, s. 36–37).

Najviac sa v lotyšských somatických frazémach vyskytujú podľa *Lotyšského frazeologického slovníka* somatické komponenty *oko, ruka, hlava, noha, srdce, nos* (Laua, 1992, s. 34). Podľa Mrháčovej sa v českom prostredí sa najčastejšie používajú bazové slová *ruka, hlava, oko, srdce, noha, huba*. Najexponovanejšie časti tela v slovenskom frazeologickom fonde predstavujú *hlava, oko, ruka, noha, srdce, jazyk* (Baláková, 2011, s. 40). Na základe týchto údajov môžeme skonštatovať, že pre lotyštinu, češtinu a slovenčinu sú spoločnými najfrekvencovanejšími komponentami *oko, ruka, hlava, noha* a *srdce*. Rozdielny šiesty komponent predstavuje v lotyštine *nos*, v češtine *huba* a v slovenčine *jazyk*.

5.3 Klasifikácia podľa vzťahu medzi ustálenosťou a variantnosťou frazém

Ako bolo už zmienené v 4. kapitole, ustálenosť sa považuje za jeden z najdôležitejších rysov frazém. Opakom ustálenosti vo frazeológii je pojem variantnosť. Tento termín je potrebný z toho dôvodu, že nie všetky FJ majú rovnakú mieru ustálenosti. Variantnosť sa preukazuje napríklad tým, že poradie komponentov v určitom slovnom spojení sa môže obmieňať alebo tým, že sa niektoré časti FJ môžu zamieňať za synonymné slová (Mlacek, 1984, s. 97).

Z hľadiska uplatnenia ustálenosti a variantnosti vo frazeologizmoch vyčleňujeme petrifikované (celkom zmeravené) FJ, paradigmatické formy a rady FJ, varianty FJ a aktualizácie alebo parafrázy FJ (ibid., s. 97–99).

Do skupiny **petrifikovaných frazém** zaraďujeme frazeologické spojenia, ktoré majú ustálenú tak ako lexikálnu štruktúru, tak aj syntaktickú a morfológickú štruktúru. Tieto FJ majú najväčšiu mieru ustálenosti a nemajú veľké využitie v jazyku. Príkladom petrifikovanej frazémy je jednotka *tichá voda brehy myje* (ibid., s. 97–98).

Podstatou **paradigmatických foriem a paradigmatických rád frazém** je ohýbanie aspoň jednej zložky v závislosti od kontextu. Najčastejšie sa jedná o sloveso (napr. *spustiť gajdy* → *spustil gajdy* → *spustím gajdy*) alebo podstatné meno (napr. *labutia pieseň* → *labutej piesne* → *labutiu pieseň*) (ibid., s. 98).

Za **varianty frazém** sa považujú rôzne tvary FJ, ktoré sa pri zachovaní alebo čiastočnej zmene významu navzájom diferencujú po morfológickej, syntaktickej alebo lexikálnej stránke. Ako príklad uvedieme výraz *preťat' (rozťat') gordický uzol*, ktorého variant sa vyskytuje bez adjektíva, čiže *preťat' (rozťat') uzol*. Odstránenie adjektíva predstavuje väčšiu mieru možností využitia tohto frazému (ibid., s. 99).

Aktualizácie alebo parafrázy frazém vznikajú subjektívnymi a individuálnymi zmenami, ktoré rozvracajú ustálenosť FJ v jej lexikálnom zastúpení alebo morfológickom či syntaktickom prevedení (ibid., s. 99).

Jelínek a kol. (2018, s. 152–153) rozlišuje tri prípady variácie vo frazeológii. Prvým typom variácie sú **varianty**, ktoré sa v slovníkoch uvádzajú pri najbežnejšej forme frazém, teda **invariante**. Varianty sa ďalej delia na morfológické, lexikálne a syntaktické: vo frazéme môžu byť použité rozdielne (obvykle synonymné) slovesá, frazému možno rozšíriť alebo sa môžu uplatňovať regionálne varianty. Minimálna časť frazémy, pomocou ktorej môžeme rozlíšiť jej varianty sa nazýva **jadro** frazémy. Obsahuje kombináciu aspoň dvoch lexikálnych jednotiek. Z hľadiska predmetu nášho štúdia sú pre nás varianty frazém hlavným typom variácie. Za druhý prípad variácie považujeme **transformáciu**, pri ktorej sa mení typ frazémy na iný, napr. nominalizácia verbálnej frazémy. V našej práci sa týmto typom nebudeme bližšie zaoberať. Podotknime však, že prípady transformácie sa môžu nájsť aj v nami skúmaných frazémach. Tretím typom variácie je **modifikácia**, označovaná aj ako **aktualizácia**. Frazéma sa pri aktualizácii pozmení alebo doplní tak, aby tvorila reakciu na aktuálnu udalosť. Modifikácie môžu vzniknúť zámerne, ale aj náhodne tak, že hovoriaci použije frazému nepresne. Aktualizácii sa budeme venovať predovšetkým v poslednej časti našej štúdie (8.4).

6 Korpus a korpusová lingvistika

Korpusová lingvistika je pomerne mladá lingvistická disciplína, ktorá skúma jazyk prostredníctvom jazykových korpusov a zároveň sa zaoberá vytváraním korpusov, ich spracovaním a náležitou metodológiou. Korpusová lingvistika považuje korpus za najlepšiu vzorku jazyka a tvrdí, že pomocou korpusu sa dá jazyk najvhodnejšie skúmať (Čermák, 2000, s. 4–5). Prvé korpusy a paralelne sa s nimi rodíaca korpusová lingvistika vznikali v anglosaskom prostredí, a bol pre nich príznačný nevelký rozsah (cca 1 milión slov) (Čermák, 2000, s. 4 a 2011, s. 12). Za vôbec prvý korpus sa považuje zber dát Angličana Randolpha Quirka pre novú gramatiku s názvom *Survey of English Usage*, neskôr známy ako *LOB Corpus* (1959). Nasledoval *Brown Corpus* (1964), ktorého autori boli lingvisti českého pôvodu Henry Kučera a W. Nelson Francis. Okrem už zosnulého Johna Sinclaira patria dnes k najvplyvnejším bádateľom v oblasti korpusovej lingvistiky Michael Stubbs, Tony McEnery, Douglas Biber a ďalší (Čermák, 2011, s. 21).

Ako samostatný obor sa začala korpusová lingvistika intenzívnejšie rozvíjať v 80. rokoch 20. storočia (Čermák, 2000, s. 4). Vznik tejto jazykovednej disciplíny úzko súvisí s nástupom počítačov, keďže korpusový výskum priniesol nové možnosti výskumu jazyka predovšetkým vďaka rozsahu súborov jazykových dát, ktoré počítače ponúkajú (Čermák, 2017, s. 10). Využitie výpočtovej techniky v korpusovej lingvistike je podmienené spolupráci lingvistov s inými obormi, najmä informatikou a matematikou (Čermák, 2000, s. 4). Korpusová lingvistika je silne empiricky orientovaná, rešpektujúca vždy dáta, ktoré sa usilujú charakterizovať jazyk deskriptívnymi štrukturalistickými metódami (Čermák, 2011, s. 21). Táto nová jazykovedná disciplína presadzuje také skúmanie textov, v ktorom sa texty považujú za produkty jazykového systému a jazykových zručností ich autorov a cez ktoré možné spoznať jazykové zákonitosti. Nevytvára novú jazykovú teóriu: vymedzuje sa však voči ostatným lingvistickým odborom tým, že dôsledne využíva nezvyčajné množstvo jazykových dát (Čermák, 2000, s. 4).

Inovátorskou krajinou vo výstavbe korpusu je hlavne Veľká Británia, v ktorej taktiež vznikla jedna z najdôležitejších súčasných korpusových disciplín – **korpusová lexikografia**. Základom tejto korpusovej disciplíny je budovanie slovníkov na základe korpusových dát. Za najobsiahlejšie britské korpusy sa dnes považujú *Bank of English* (korpus s rozsahom vyše 500 miliónov slov, okolo ktorého sa sústreďuje veľké slovníkové vydavateľstvo *Cobuild*), *British National Corpus* (korpus s veľkosťou 100 miliónov slov) a *International Corpus of English* (ibid., s. 5).

Korpus označuje v lingvistike od 50. rokov rozsiahly súbor elektronických textov, ktoré sú zachytené určitými počítačovými nástrojmi. Niekedy sa používa aj názov **jazykový** či **textový korpus**, ktorý sa jasnejšie vymedzuje voči ostatným významom slova korpus (Čermák, 2017, s. 37). Jednou z hlavných vlastností korpusu je reprezentatívnosť, nakoľko sa korpus usiluje o výstižné zachytenie jazyka. Pre korpus je tiež charakteristická obmedzená a konečná veľkosť. Z tohto dôvodu korpus nemôže uchopiť celý jazyk, a podáva tak skôr určitú (ideálne reprezentatívnu) vzorku a obraz jazyka (ibid., s. 22 a McEnery a Wilson, 2010, s. 29). Oproti bežným možnostiam elektronického archívu korpus vyniká tým, že obsahuje vonkajší nástroj, tzv. **korpusový manažér**, mnoho špeciálnych programov a zvyčajne aj anotáciu každého slova. Korpusový manažér je mimoriadne užitočný v tom, že dokáže v krátkom čase spracovať veľký objem slov. Podmienkou pre vznik korpusu je dostupný súbor autentických textov, ktoré sú zväčša dostupné v elektronickej forme. S pomocou korpusu môže prebiehať výskum, ktorého výsledkom je hlbšie poznanie jazyka všeobecne alebo v danom obore. Informácie, ktoré pochádzajú z korpusu, sa môžu spracovať v lingvistike teoreticky alebo prakticky. Dá sa skonštatovať, že vďaka svojej rozsiahlosti korpus môžeme uplatniť v mnohých sférach: či už pri overovaní hypotéz teoretickej jazykovedy alebo skúmaní prostého používateľa, v akom kontexte sa dané slovo používa (Čermák, 2017, s. 38–39).

V korpuse sa vyskytujú rôzne **textové kombinácie**, ktoré môžu byť **náhodné** (napr. *pomalý, ale*), **bežné** (napr. *vysoký strom*) alebo **ustálené** (napr. čierna káva). K ustáleným kombináciám ďalej patria viacslovné termíny (napr. *kyselina linolová*), viacslovné propria (napr. *Veľká Británia*), kombinácie autorské, frazémy (napr. *hodiť niečo za hlavu*), prípadne tiež niektoré špecifické kombinácie, napr. Čermákom (ibid., s. 55) zmieňovaný blábol mentálne postihnutých hovoriacich. Bežné a ustálené kombinácie tvoria **kolokácie** (ibid.). Z hľadiska témy našej diplomovej práce je podstatný práve výskum kolokácií, nakoľko jedným typom kolokácií sú práve frazeologizmy. Na detekciu kolokácií slov v korpuse boli vytvorené **asociačné miery**. Tieto miery vypočítávajú komponenty, ktoré z nejakého dôvodu majú medzi sebou bližšie spojenie. Najčastejšie využívané asociačné miery v korpusovom výskume sú MI-score, t-score, log-likelihood, log-Dice a Z-score. Žiadna asociačná miera však nie je určená len pre jeden typ kolokácie, napr. frazeologizmov, rovnako ako ani žiadna sa nedá uplatniť pre všetky typy kolokácií. Ideálne je teda pre jednu úlohu aplikovať niekoľko asociačných mier a následne použiť tú najvhodnejšiu (ibid., s. 58–59).

Pre náš korpusový výskum sú taktiež dôležité **paralelné korpusy**, ktoré slúžia na porovnávanie jazykov. Vznik paralelných korpusov umožňujú dostupné prekladové texty, ktoré sú zarovnané na úrovni odstavcov či viet. Najobsiahlejším paralelným korpusom v českom prostredí je **InterCorp**, ktorý je od r. 2008 súčasťou *Českého národného korpusu* (Rosen, Vavřín a Zasina, 2017). *InterCorp* aktuálne obsahuje 39 jazykov, ktoré je možné navzájom, aj vo väčšom počte než dvoch porovnávať. Všetky jazyky v *InterCorpe* sú spojené centrálné cez češtinu, je v ňom však možné porovnávať navzájom rôzne jazyky aj bez češtiny. Paralelné korpusy sa využívajú predovšetkým na kontrastívny jazykový výskum, kde sa jeden jazyk odráža v druhom vďaka prekladu. V súčasnosti *InterCorp* patrí zároveň aj k najväčším paralelným korpusom na svete, vďaka čomu je veľmi využívaný lingvistami a študentami nielen v Česku, ale aj v zahraničí (Čermák, 2017, s. 68 a 82).

Český národní korpus (ČNK) bol založený v r. 1994 na Filozofickej fakulte Univerzity Karlovej Františkom Čermákom. Projekt ČNK tvorí radu časovo aj žánrovo vymedzených korpusov a hostí aj niektoré cudzie korpusy. Medzi korpusmi ČNK nájdeme napríklad synchrónny, diachrónny, hovorený, zrovnateľný aj paralelný korpus. Texty synchrónneho korpusu obsahujú beletriu, odbornú literatúru ako aj publicistiku. Na vyhľadávanie v ČNK sa používa komplexné rozhranie (manažér) **KonText** a ČNK je po bezplatnej registrácii verejne prístupný (ibid., s. 69–70).

7 Materiál a metóda

V tejto práci pracujeme prostredníctvom rozhrania *KonText* s najnovšou verziou (v11) lotyšskej časti paralelného korpusu *InterCorp*, ktorého dáta analyzujeme jednak bez zarovnania, jednak so zarovnaním na češtinu a slovenčinu. Dôvodom skúmania IC bez zarovnania je zaistenie väčšieho množstva dát pre časť práce. Využívame všetky druhy textov IC, avšak somatické frazémy majú tendenciu sa vyskytovať prevažne v beletristických textoch, teda v tzv. jadre, a v zápisoch jednania Európskeho parlamentu, zriedkavo v ostatných typoch textov, teda vo filmových titulkách a právnych textoch Európskej únie. Podrobnejšie budeme skúmať vždy 5 najfrekvencovanejších frazém s kľúčovými slovami *galva*, *kāja* a *roka*, čo činí celkovo 15 frazém. V Prílohe 1 potom vytvoríme prehľad všetkých lotyšských somatizmov s danými kľúčovými slovami nájdených v IC a ich slovenskými a českými ekvivalentami a mierou ekvivalencie. Naším predpokladom je, že miera ekvivalencie medzi lotyšskými a slovenskými/českými somatizmami bude vysoká.

Keďže paralelný korpus IC nemá funkciu určenia frazém, pri ich vyhľadávaní sme preto postupovali takto:

1. Vybrali sme korpus *InterCorp v11 - Latvian* (prípadne zarovnané korpusy *InterCorp v11 - Slovak* a *InterCorp v11 - Czech*), typ otázky určili ako základný a do poľa otázka sme vložili postupne jednotlivé kľúčové slová *galva*, *kāja* a *roka*.
2. Vytvorili sme zoznam kolokátov pre dané kľúčové slovo s atribútom lema, v kontexte -3 až 3 a minimálnou frekvenciou v korpuse i v kontexte 2.
3. Prezeraním konkordančného zoznamu jednotlivých kolokátov sme určili či kľúčové slovo s kolokátom môžu tvoriť aj frazému alebo len bežnú kolokáciu.
4. Pokiaľ sme usúdili, že sa jedná hlavne o frazému, v zozname kolokátov sme ďalej hľadali jej ďalšie možné varianty s možným slovesným prefixom či bez prefixu, prípadne s iným slovesom.
5. Nakoniec sme v LFS nazreli na danú frazému, a pokiaľ sme tam našli ešte ďalšie varianty frazémy, ktoré zoznam kolokátov neukázal, pokúsili sme sa ich dovyhľadať pomocou základného typu otázky.

V záverečnej časti výskumu (viď 8.4.) sa zameriame na analýzu jednej vybranej frazémy (*no galvas līdz kājām*) vo väčšom korpuse, a to v korpuse *Latvian Web 2014*

(*lvTenTen14*). Jedná sa o korpus, ktorý je zložený z internetových textov. Patrí do *TenTen* korpusovej rodiny, čo je označenie pre radu korpusov vytvorených pomocou rovnakej metódy, tj. stiahnutím dát z webových stránok príslušnej jazykovej proveniencie (tzv. *web-crawling*). Nástroj *Sketch Engine* v súčasnosti ponúka prístup do *TenTen* korpusov vo viac než 30 jazykoch. LW bol tagovaný pomocou *LVtaggera*, ktorý vytvoril Pēteris Paikens z Lotyšskej univerzity (*Sketch Engine*, [online]). Korpusové dáta z LW porovnáme s dátami z IC za cieľom zistenia, či rozsiahlejšie dáta zaručujú väčšie množstvo výskytov a aktualizácií danej frazémy. Na základe našej hypotézy sa domnievame, že v LW sa bude frazéma *no galvas līdz kājām* vyskytovať častejšie než v IC a zároveň v LW nájdeme rozmanitejšie aktualizácie frazémy. Pre zaistenie nájdenia možných aktualizácií sme pri vyhľadávaní v LW zadali do poľa otázka *no galvas līdz*.

Analýza bude prebiehať predovšetkým podľa vzoru **Sinclaira** (2004), ktorý vytvoril korpusovú štúdiu frazém (kolokácií) skúmaním jednotlivých pozícií v kontexte frazém a ich schém či opakujúcich sa výskytov. V našej práci sa skôr než na jednotlivé pozície zameriame na bezprostredný a blízky kontext, pretože lotyščina má na rozdiel od angličtiny pomerne voľný slovosled. Opakujúcimi výskytmi máme na mysli predovšetkým vetné členy (podmet, predmet, prísudok) a jednotlivé plnovýznamové slovné druhy (slovesá, substantíva, adjektíva, pronomína, adverbiá), ako aj väzbu s neplnovýznamovými slovami, a to hlavne prepozíciami a konjunkciami. Sinclairov model náležite zdôrazňuje ústrednú charakteristiku korpusovej analýzy: empirické kvantitatívne dôkazy sa interpretujú kvalitatívne (Stubbs, 2007, s. 177). Zo Sinclairovho modelu vychádzajú ďalej **Stubbs** (2007 a 2013) a **Ebelingovci** (2013), ktorých štúdie považujeme taktiež za podnetné.

Keďže je **kontext** pre túto prácu jeden z kľúčových pojmov, bolo by vhodné uviesť, čo ním rozumieme. Podľa **Cvrčka** (2013, s. 23) „*se kontextem v korpusové lingvistiky myslí především slovní okolí hledaného slova (KWIC). Pro každé užití slova (pro každý token) tak existuje specifický kontext, který je reprezentován konkordančním řádkem.*“ Podotknime ešte, že nám ide predovšetkým o analýzu kontextu hľadaných slovných spojení (frazém) a nie samotných slov.

Ďalej Cvrček (2013, s. 25) rozlišuje 3 typy kontextov. Prvým typom je **bezprostredný kontext**, ktorý obsahuje jednotky nachádzajúce sa na ľavej alebo pravej pozícii predchádzajúcej kľúčovému slovu alebo za ním priamo nasledujúcej. V korpusovej notácii sa používa označenie L1 a R1. Za druhý typ považuje **blízky kontext**. Tvoria ho

jednotky, ktoré stoja maximálne tri pozície naľavo alebo napravo od kľúčového slova. V korpusovej notácii sú to pozície L3, L2, L1, R1, R2 a R3. Posledným typom je **vzdialený kontext** obsahujúci jednotky, ktoré sú vzdialené od kľúčového slova štyri a viac pozícií. Jedná sa teda o pozície L ∞ až L4 a R4 až R ∞ . Ako bolo zmienené vyššie, bude nás zaujímať predovšetkým bezprostredný a blízky kontext.

V analytickej časti budeme ďalej skúmať to, či sú somatizmy v slovenskej a českej časti IC zachované a ak áno, uvedieme ich ekvivalenty. Pri určovaní ekvivalentov taktiež zmieňujeme, aké možnosti uvádza SČFI. Taktiež sa budeme venovať variantom a aktualizácii frazém v porovnaní s LFS. Našou hypotézou je, že novšie korpusové dáta poskytnú rôznorodejšie varianty než LFS. V tejto súvislosti považujeme za inšpiratívnu vyššie zmienenú (5.3) štúdiu **Jelínka a kol.** (2018).

V neposlednom rade budeme určovať korpusové kategórie frazém, kde taktiež vychádzame hlavne zo Sinclairovho modelu (2004). Jedná sa o kolokáciu, koligáciu, sémantickú preferenciu sémantickú prozódia. Stubbs (2013, s. 24 a 2007, s. 178) prináša nasledovnú, sinclairovsky založenú definíciu jednotlivých kategórií:

1. **Kolokácia** je vzťah medzi kľúčovým slovom a individuálnymi slovnými tvarmi, ktoré sa pri ňom často vyskytujú. Kolokácia zahŕňa teda len slovné tvary v lineárnej sekvencii.
2. **Koligácia** je spojitosť medzi kľúčovým slovom a gramatickými kategóriami, ktoré pri ňom často stoja. Koligácia súvisí so syntaktickými kategóriami, ktoré môžu byť ľahko určené, avšak je abstraktná.
3. **Sémantická preferencia** je vzťah medzi kľúčovým slovom a sémanticky príbuznými slovnými tvarmi alebo lemmami. Týka sa intuitívneho porozumenia sémantických polí a témy textu.
4. **Sémantická prozódia** je diskurzívna funkcia jednotky, opisuje postoj hovoriaceho. Zahŕňa formulovanie generalizácií o hodnoteniach a postojoch hovoriaceho.

V závere analýzy každej frazémy sme vytvorili prehľadnú tabuľku s korpusovými kategóriami pre danú frazému, inšpirovanú tabuľkou Ebelingovcov, ktorá vychádza zo Sinclaira a Stubbsa (2013, s. 59).

8 Korpusová analýza

Nasledujúca kapitola popisuje celkovo 15 najfrekvencovanejších lotyšských somatizmov so skúmanými kľúčovými slovami (*galva*, *kāja* a *roka*) v *InterCorpe v11*, ako aj porovnáva jeden vybraný somatizmus z IC s väčším korpusom *Latvian Web 2014*. Analýza je rozdelená do 4 podkapitol, z ktorých 3 podkapitoly tvoria výskum v IC rozdelený podľa vyššie uvedených kľúčových slov. Posledná podkapitola je venovaná komparácii LW s IC na príklade frazémy *no galvas līdz kājām*.

8.1 Frazémy s kľúčovým slovom *galva*

8.1.1 *(Pa)purināt/(pa)kratīt galvu*

Kolokácia *(pa)purināt/(pa)kratīt galvu* je zastúpená v lotyšskej časti IC 223-krát (v paralelnom lotyšsko-česko-slovenskom IC 77-krát). Všetky výskyty majú zároveň doslovný aj frazeologický význam, ktorý vyjadruje obraznosť gesta. Jedná sa o špecifický typ somatickej frazémy (bližšie viď 5.2), a v českej a slovenskej časti IC zodpovedá frazéme vo všetkých okrem dvoch prípadov. Do slovenčiny sa v korpusových dátach obvykle prekladá ako *zavrtieť/pokrútiť/potriasť hlavou*, do češtiny *zavrtět/zakroutit/potrásť hlavou*. V SČFI (2009, s. 194 a 200) nájdeme všetky tri varianty: dva z nich, *zavrtět/zakroutit hlavou* sa považujú za synonymné, zatiaľ čo tvar *potrásť hlavou* je uvedený zvlášť, no významovo je podobný. Frazéma *(pa)purināt/(pa)kratīt galvu* sa nachádza zvyčajne na konci jednoduchej vety alebo vety v súvetí, výnimočne v strede vety. Budeme sa teda sústrediť predovšetkým na analýzu ľavého kontextu.

LFS (2000, s. 362) uvádza jediný možný slovesný variant frazémy *(pa)purināt/(pa)kratīt galvu*, a to *kratīt galvu*. Naproti tomu naše dáta pripúšťajú značne rozmanitejšie varianty (viď Tabuľka 1). Jednoznačne dominuje sloveso *papurināt*, ktoré sa vyskytuje v polovici prípadov. Nasleduje variant rovnakého slovesa bez prefixu, teda *purināt*. Variant *kratīt galvu* uvedený v LFS je až na 3. mieste a najmenej je využité sloveso *pakratīt*. Uvedme aspoň jeden príklad pre každý slovesný variant:

Viņš saminstījās un *papurināja galvu*.

Vecais Manja *purina galvu*.

Vecais klausījās un *kratīja galvu*.

Tikai Gendalfs bija *pakratījis galvu* un cietis klusu.

Sloveso	Počet výskytov	Percentuálne zastúpenie
papurināt	113	50,7 %
purināt	47	21,1 %
kratīt	38	17 %
pakratīt	25	11,2 %

Tabuľka 1 Miera využitia slovesných variantov frazémy *(pa)purināt/(pa)kratīt galvu*

Podmet považujeme za najdôležitejšiu kolokáciu frazémy, keďže častokrát frazéma nemá žiadne iné kolokácie. Vo všetkých prípadoch sa podmet nachádza v ľavom kontexte, a to v bezprostrednom alebo blízkom. Najrozšírenejší je podmet vyjadrený životným substantívom (*Alice, patients*), na mieste podmetu však môže stáť aj zámeno (*es, viņš*):

Nevils *papurināja galvu*.

Viņš *krata galvu*.

V bezprostrednom ľavom kontexte si môžeme všimnúť opakovaný výskyt adverbíí, menej často substantív v lokáli a ojedinele trpných prídavných a adjektív. Celkovo sme zaznamenali 30 adverbíí, ktoré najčastejšie označujú odmietnutie (*noraidoši*) a popretie (*noliedzoši*). Vyskytujú sa však aj adverbíá súvisiace so smútkom (*sēri, skumji, nelaimīgi*), časom (*īsi*), hnevom (*mežonīgi, nikni*), dôrazom (*apņēmīgi, enerģiski, cieti*) a iné. Ďalej sú zastúpené 4 substantíva (2-krát *neizpratnē*, ďalej *vienaldzībā* a *sapīkumā*), 2 trpné prídavné (*izmisis, šaubīdamies*) a 2 participia (*noliegdams, pārsteigta*):

Zēns *noliedzoši papurināja galvu*.

Pēc minūtēm piecām, ***noraidoši papurinājuši galvu***, iznāca arī Rons un Hermione.

Saturnīns piegāja pie durvīm, paraudzījās laukā un ***neizpratnē papurināja galvu***.

Viņš ***šaubīdamies kratīja galvu***.

Es ***noliegdams papurināju galvu***.

V neposlednom rade sme zaznamenali opakovaný výskyt častice *tikai*, ktorá sa dokopy vyskytuje 15-krát. Takmer vždy stojí v bezprostrednom alebo blízkom ľavom kontexte, ojedinele vo vzdialenom ľavom kontexte:

Polismens **tikai** *pakratīja galvu* un pateica kaut ko līdzīgu ”jurvej”.

Bet viņš **tikai** cieti *papurināja galvu*.

V Tabuľke 2 vidíme zhrnuté všetky korpusové kategórie frazémy *(pa)purināt/(pa)kratīt galvu* prepojené s jazykovými rovinami. Sémantickú preferenciu určíme ako pohyb živej bytosti, keďže slovesá *(pa)purināt* a *(pa)kratīt* súvisia s pohybom a podmet je vždy vyjadrený osobou. Príslovky *noraidoši*, *noliedzoši* vyjadrujú odmietnutie a popretie, s ktorými taktiež súvisí celkový význam frazémy. Sémantickú prozódia teda definujeme ako odmietnutie či popretie.

Jazyková rovina	Korpusová kategória	Frazéma <i>(pa)purināt/(pa)kratīt galvu</i>
Lexikológia	Kolokácia	<i>(tikai) (pa)purināt/(pa)kratīt (kā) galvu</i>
Morfológia	Koligácia	(PART) + V + (ADV) <i>galvu</i>
Sémantika	Sémantická preferencia	pohyb (živej bytosti)
Pragmatika	Sémantická prozódia	odmietnutie, popretie (<i>noraidoši</i> , <i>noliedzoši</i>)

Tabuľka 2 Korpusové kategórie frazémy *(pa)purināt/(pa)kratīt galvu*

8.1.2 *(Pa)locīt galvu/(pa)māt ar galvu*

Kolokácia *(pa)locīt galvu/(pa)māt ar galvu* sa v lotyšskom IC vyskytuje celkovo 173-krát (v paralelnom lotyšsko-česko-slovenskom 76-krát). Vo všetkých prípadoch má kolokácia zároveň doslovný aj frazeologický význam. V slovenčine a v češtine frazéma nie je zachovaná v 47 prípadoch, čo je viac než polovica výskytov v paralelnom korpuse. Preložená je v takýchto prípadoch väčšinou len samotným slovesom ako *prikyvovat'* či v češtine *přikyvovat*. Pokiaľ je frazéma zachovaná, v slovenčine zodpovedá ekvivalentu *kývať/pokyvovat' hlavou*, v češtine *kývat/pokyvovat hlavou*. SČFI (2009, s. 185 a 193) uvádza synonymné varianty *kývat/kejvat/pokývat/pokejvat hlavou*, tvar *pokyvovat hlavou* je uvedený zvlášť, no má sčasti rovnaký význam. Najčastejšie (159-krát) frazéma stojí na konci jednoduchej vety alebo vety v súvetí, v 14 prípadoch v strede vety. Zameriame sa na popis ľavého kontextu, okrajovo sa však budeme venovať aj pravému kontextu.

LFS (2000) neuvádza žiadny variant tejto frazémy, preto aktualizáciu nemôžeme hodnotiť. Zároveň podotknime, že podľa korpusových údajov je pre sloveso *(pa)māt* typická väzba s predložkou *ar*, zatiaľ čo sloveso *(pa)locīt* sa viaže priamo s lexémom *galva*. Z hľadiska miery uplatnenia považujeme za najfrekvencovanejšie sloveso *pamāt*, za

ktorým nasleduje tvar *palocīt* (vid' Tabuľka 3). O niečo menej sa využíva sloveso *māt* a tvar *locīt* sa vyskytuje minimálne. Môžeme skonštatovať, že slovesné tvary s prefixami majú rozsiahlejšie uplatnenie než tvary bez prefixov:

Viņa pasmaidīja un ***pamāja ar galvu***: labi vien ir.

Sieva ***paloka galvu*** un domā, ka tur vainīgs vecums.

Jans lasa, ķirurgs ***māj ar galvu***, un zemnieks nojauš kādu blēdību.

Foltēns atlaidās atzveltnī un klausījās, acis aizvēris un atzinīgi ***locīdams galvu***.

Sloveso	Počet výskytov	Percentuálne zastúpenie
pamāt	90	52 %
palocīt	42	24,3 %
māt	36	20,8 %
locīt	5	2,9 %

Tabuľka 3 Miera využitia slovesných variantov frazémy *(pa)locīt galvu/(pa)māt ar galvu*

Podmet tvorí hlavnú kolokáciu frazémy *(pa)locīt galvu/(pa)māt ar galvu*, nakoľko môžeme frekventovane pozorovať vety, ktorých súčasťou je výlučne podmet a frazéma. Vyjadrený je zvyčajne životným substantívom (*Pāvils, sieva*), zastúpené sú však aj podmety vyjadrené zámenom (*es, viņš*). Vo všetkých prípadoch sa podmet nachádza v bezprostrednom alebo blízkom ľavom kontexte:

Tad ***viņa*** apstiprinot ***pamāja ar galvu***, un tā bija atbilde uz jautājumu ...

Mihals palocīja galvu.

V bezprostrednom ľavom kontexte si môžeme všimnúť taktiež opakovaný výskyt prísloviek. Celkovo sme zaznamenali 43 adverbií, z ktorých 12 vyjadruje súhlas (*piekrītoši, apstiprinoši*). Ďalej sú zastúpené príslovky označujúce uznanie (*atzinīgi*), vážnosť (*nopietni*), hnev (*dedzīgi*), smútok (*skumji, sēri, nelaimīgi*), šťastie (*līksmi, priecīgi*) a iné:

... redzu, ka Sacconi kungs ***piekrītoši paloka galvu*** ...

Esmu gandarīta, ka jūs ***apstiprinoši māj ar galvu***.

Leoneks ***atzinīgi pamāja ar galvu***.

Pokiaľ frazéma *pamāt ar galvu* stojí uprostred vety, v bezprostrednom pravom kontexte sa vyskytuje kolokácia s predložkou *uz*, ktorá je takmer vždy použitá v spojení so substantívom *puse*. Poznamenajme, že pri ostatných slovesných variantoch (*māt ar galvu*, (*pa*)*locīt galvu*) sme túto kolokáciu nezaznamenali. Kolokáciu s predložkou *uz* môžeme pozorovať v 10 z 10 prípadov, kedy sa frazéma *pamāt ar galvu* nachádza uprostred vety či súvetia:

Vīrs *pamāj ar galvu uz* bāra *pusi*, kur stāv apmēram trīsdesmit
Štepans novelk caur zobiem un *pamāj ar galvu uz* istabas *pusi*.

Slovesá (*pa*)*locīt* a (*pa*)*māt*, ktoré sú súčasťou frazémy, vyjadrujú pohyb. Podmet dopĺňa, že sa jedná o osobu. Sémantickú preferenciu teda definujeme ako pohyb živej bytosti (viď Tabuľka 4). V korpusových dátach sme opakovane zaznamenali príslovky *piekrītoši* a *apstiprinoši* vyjadrujúce súhlas. Význam frazémy je taktiež spojený so súhlasom, a tak sémantickú prozódia určíme ako súhlas.

Jazyková rovina	Korpusová kategória	Frazéma (<i>pa</i>) <i>locīt galvu</i> / <i>(pa)</i> <i>māt ar galvu</i>
Lexikológia	Kolokácia	(<i>pa</i>) <i>locīt (kā) galvu</i> / <i>(pa)</i> <i>māt (kā) ar galvu (uz kā pusi)</i>
Morfológia	Koligácia	V + (ADV) + <i>galvu</i> / V + (ADV) + PREP + <i>galvu</i> + (PREP + SUB + SUB)
Sémantika	Sémantická preferencia	pohyb (živej bytosti)
Pragmatika	Sémantická prozódia	súhlas (<i>piekrītoši</i> , <i>apstiprinoši</i>)

Tabuľka 4 Korpusové kategórie frazémy (*pa*)*locīt galvu*/*(pa)**māt ar galvu*

8.1.3 *Pacelt galvu*

Pre kolokáciu *pacelt galvu* sme zaznamenali v lotyšskom jednojazyčnom IC 103 jednotiek (v paralelnom lotyšsko-česko-slovenskom korpuse 51 výskytov). Podotknime, že všetky jednotky majú zároveň doslovný aj frazeologický význam. V slovenských dátach môžeme pozorovať pre frazému *pacelt galvu* najčastejšie ekvivalent *zdvihnúť/vztýčiť hlavu*, v českých *zvednout/zdvihnout/vztyčit hlavu*, v 12 prípadoch frazeologický ekvivalent nenájde. SČFI (2009, s. 199) zmieňuje synonymické varianty *zvednout/vztyčit hlavu*. Vo väčšine prípadov (87-krát) sa frazéma nachádza na konci

jednoduchej vety či vety v súvetí, v 16 prípadoch sa však vyskytuje v strede vety. Budeme si teda všímať predovšetkým ľavý kontext, sčasti však aj pravý kontext.

LFS (2000, s. 370) síce neuvádza frazému *pacelt galvu* v infinitíve, no zato zmieňuje kolokáciu s predložkou *ar*, teda tvar *ar paceltu galvu*. V korpusových údajoch môžeme pozorovať výskyt predložky *ar* v bezprostrednom alebo blízkom ľavom kontexte frazémy v 12 prípadoch, z ktorých 11 prípadov má tvar singuláru *ar paceltu galvu* a v jednom prípade je použitý plurál *ar paceltām galvām*. Jednoznačne však dominuje využitie frazémy bez predložky *ar* s 91 výskytmi. Uvedme príklad predložkového aj bezpredložkového variantu:

Keizariene **ar paceltu galvu** nogaidīja, kamēr resnulis beigs plāpāt ...
Abi zēni **pacēla galvas**.

V bezprostrednom ľavom kontexte sme zaznamenali opakovaný výskyt adverbii *augstu* a *augsti*. Celkovo sa adverbium *augstu* vyskytuje v 6 prípadoch, adverbium *augsti* je využité o niečo viac, 8-krát. Najčastejšie sa adverbiá *augstu*, *augsti* vyskytujú vo väzbe s predložkou *ar*, a to v 9 prípadoch. Uvedme príklad pre každý variant:

... patiešām ceru, ka Parlaments vērsīsies pie Krievijas **ar augsti paceltu galvu**.
Augstu paceltām galvām viņas raudzījās pakaļ aizejošai saules gaismai.

Podmet sa zvyčajne nachádza bezprostrednom a blízkom kontexte, a to hlavne v ľavom, ojedinele v pravom. Zaznamenali sme taktiež niekoľko výskytov pre ľavý vzdialený kontext. Podmet býva vyjadrený hlavne životným substantívom (*kungs*, *Ieva*), menej často zámenom (*viņš*, *mēs*) a neživotným substantívom, tj. metonymicky (*Prūsija*, *Eiropa*):

Vinstons atkal **pacēla galvu**.
Viņš paceļ galvu un itin kā aizvainoti paraugās visapkārt.
Nemierīgā **Prūsija pacēla galvu** ...

Pokiaľ sa frazéma vyskytuje v strede vety, môžeme si všimnúť väzbu s predložkou *no* v bezprostrednom pravom kontexte. Predložku *no* sme zaznamenali v 6 zo 17 prípadoch, kedy frazéma stojí uprostred vety:

Pacēlu galvu no avīzes .

ES ir laiks ***pacelt galvu no*** smiltīm, pārtraukt savu apmātību ar klimata pārmaiņām ...

Kad žē podmet je vyjadrený bud' žīvou bytost'ou alebo nežīvotnou vecou a sloveso *pacelt* vyjadruje pohyb, sémantickú preferenciu určíme ako pohyb žīvej bytosti či nežīvotnej veci (vid' Tabuľka 5). Sémantickú prozódiju určíme pomocou adverbīi *augsti*, *augstu* súvisiacich s hrdost'ou či odhodlaním.

Jazyková rovina	Korpusová kategória	Frazéma <i>pacelt galvu</i>
Lexikológia	Kolokácia	<i>pacelt galvu (no kā)/ ar (augsti) paceltu galvu</i>
Morfológia	Koligácia	V + <i>galvu</i> + (PREP + SUB)/ PREP + (ADV) + ADJ + <i>galvu</i>
Sémantika	Sémantická preferencia	pohyb (žīvej bytosti aj nežīvotnej veci)
Pragmatika	Sémantická prozódia	odhodlanie, hrdosť (<i>augsti/augstu</i>)

Tabuľka 5 Korpusové kategórie frazémy *pacelt galvu*

8.1.4 (No)liekt galvu

V lotyšskom IC má kolokácia *(no)liekt galvu* 81 výskytov (v paralelnom lotyšsko-česko-slovenskom IC 26 výskytov). Kolokácia nesie vždy doslovný aj frazeologický význam. V slovenskej časti IC sa frazéma prekladá obvykle ako *skloniť hlavu*, prípadne *sklopit' hlavu*, v českej *sklonit/sklopit hlavu*. SČFI (2009, s. 195) uvádza len variant *sklopit hlavu*, tvar *sklonit hlavu* zmieňuje TFS (2000, s. 47). V 5 prípadoch frazeologický význam nie je zachovaný. Viac než v polovici prípadov (48-krát) sa frazéma vyskytuje na konci jednoduchej vety alebo vety v súvetí, v 33 prípadoch sa však frazéma nachádza v strede vety. Bude nás teda zaujímať jednak ľavý kontext, jednak pravý kontext.

LFS (2000, s. 369) uvádza ako hlavný variant *noliekt galvu*, za vedľajší variant považuje *liekt galvu*. Naše dáta súhlasia s LFS, sloveso *noliekt* jednoznačne dominuje (vid' Tabuľka 6). Okrem variantu *noliekt galvu*, ktorý je zastúpený v 77 prípadoch, nájdeme v 3 prípadoch rovnaký slovesný variant s deminutívom lexémy *galva*, teda *noliekt galviņu*. Slovesný variant *liekt* sa vyskytuje len v jednom prípade. Uved'me jeden príklad pre každý variant:

Leopolda kungs gāja ar ***noliektu galvu***, paslēpis rokas piedurknēs.

Kad nāca nakts, ziedīņš aizvērās, ***nolieca galviņu*** un gulēja ...

... mēs tupējām ceļos, dziedājām, un daži *lieca galvu* līdz pašai kapellas grīdai ...

Sloveso	Počet výskytov	Percentuálne zastúpenie
<i>noliekt galvu</i>	77	95 %
<i>noliekt galviņu</i>	3	4 %
<i>liekt galvu</i>	1	1 %

Tabuľka 6 Miera využitia variantov frazémy *(no)liekt galvu/galviņu*

Za ďalšiu zhodu s LFS považujeme kolokáciu s predložkou *priekšā*, ktorú LFS (2000, s. 369) považuje za súčasť väzby s frazémou v tvare *noliekt galvu kaut kāda priekšā*. Predložka *priekšā* sa v konkordančnom zozname vyskytuje takmer vždy v pravom kontexte, a to predovšetkým v blízkom, zriedkavo vo vzdialenom. Platí taktiež pravidlo, že pred predložkou *priekšā* stojí predmet v genitíve:

Tas *nolieca galvas upuru priekšā* un garantēja mūsu kaimiņvalstij Polijai drošas robežas ...

... amatnieki, kuri uz brīdi pametuši savu darbu un *noliekuši galvas karaļa priekšā*, taču tūlīt atgriezīsies pie koka ...

Okrem dvoch výnimiek sa podmet vyskytuje v ľavom kontexte, a to hlavne v bezprostrednom a blízkom, ojedinele vo vzdialenom. Najrozšírenejšie podmetové skupiny tvoria životné substantíva (*kungs, gans*) a zámená (*viņš, es*), na mieste podmetu sme však zaznamenali aj neživotné či abstraktné substantíva (*ziediņš, Parlaments*):

„Es esmu beidzis“, *markīzs* atkal *nolieca galvu*.

Mēs *noliecam galvas* "golodomora" upuru priekšā ...

Šīm dalībvalstīm apkaunojumā *būtu jānoliec galva* un jāatceras un jāpilda solījumi ...

Na základe podmetu vyjadreného životným aj neživotným substantívom a slovesa *noliekt* označujúceho pohyb určíme teda sémantickú preferenciu ako pohyb živej bytosti či neživotnej veci (vid' Tabuľka 7).

V bezprostrednom ľavom kontexte si ďalej môžeme všimnúť v 6 prípadoch kolokáciu frazémy *noliekt galvu* s predložkou *ar*:

... visa pasaule *ar noliektu galvu* godina labu cilvēku un kaimiņu viņa uzvaras gājienā ...

Višš stāvēja **ar noliektu galvu**.

Taktiež sme v bezprostrednom ľavom, zriedkavo v pravom kontexte zaznamenali opakovaný výskyt adverbii a substantív v lokály, ktoré vyjadrujú sémantickú prozódii (viď Tabuľka 7). Viackrát je využité adverbium súvisiace s pokorou (*pazemīgi*) a substantíva označujúce úctu a hanbu (*cieņā, kaunā*).

Sākumā es vēlētos **pazemīgi noliekt galvu** neiedomājami drosmīgo Birmas ļaužu priekšā ...

Mums **cieņā** un pateicībā **jānoliec galva** to varoņu priekšā ...

Es ceru, ka šim Parlamentam nebūs **kaunā jānoliec galva**.

Jazyková rovina	Korpusová kategória	Frazéma (<i>no</i>) <i>liekt galvu</i>
Lexikológia	Kolokácia	(<i>no</i>) <i>liekt galvu</i> (<i>kaut kāda priekšā</i>)/ <i>ar noliektu galvu</i>
Morfológia	Koligácia	V + <i>galvu</i> + (SUB + PREP)/ PREP + ADJ + <i>galvu</i>
Sémantika	Sémantická preferencia	pohyb (živej bytosti aj neživotnej veci)
Pragmatika	Sémantická prozódia	pokora, úcta, hanba, nedostatok odhodlania (<i>pazemīgi, cieņā, kaunā</i>)

Tabuľka 7 Korpusové kategórie frazémy (*no*)*liekt galvu*

8.1.5 (*Pa*)*slēpt/(ie/sa)bāzt/ierakt galvu smiltīs*

Kolokácia (*pa*)*slēpt/(ie/sa)bāzt/ierakt galvu smiltīs* je zastúpená v lotyšskom IC 31-krát (v lotyšsko-česko-slovenskom IC 27-krát). Pre danú kolokáciu sme nezaznamenali iný než frazeologický význam, preto budeme bližšie analyzovať všetky výskyty. Frazéme (*pa*)*slēpt/(ie/sa)bāzt/ierakt galvu smiltīs* môžeme priradiť na základe slovenských dát ekvivalent *strkať hlavu do piesku*, prípadne *schovávať/skryť hlavu do piesku* v češtine jej zodpovedá spojenie *strkat/schovávat hlavu do písku*. V jednom prípade frazeologický význam nie je zachovaný. SČFI (2009, s. 197) zmieňuje synonymické varianty *strkat/schovat hlavu do písku*. Keďže sa frazéma vyskytuje v 27 prípadoch na konci jednoduchej vety alebo vety v súvetí, zameriame sa predovšetkým na ľavý kontext a okrajovo si budeme všimnúť pravý kontext.

Keďže LFS (2000) frazému (*pa*)*slēpt/(ie/sa)bāzt/ierakt galvu smiltīs* nezmieňuje, aktualizáciu frazémy nebudeme posudzovať. Korpusové výsledky svedčia o existencii

rôznorodých slovesných variant frazémy, ktorých sme celkovo zaznamenali šesť (viď Tabuľka 8). Jasne však prevažuje sloveso *slēpt* s 18 výskytmi. Oproti tomu sa prefixový variant tohto slovesa – *paslēpt* používa minimálne. V značne menšej miere sú zastúpené taktiež slovesá *iebāzt*, *ierakt*, *bāzt* a sloveso *sabāzt* sa vyskytuje ojedinele:

Ja mēs *slēpsim galvu smiltīs*, nākotnē saskarsimies ar problēmām.

... Eiropa nedrīkst "*paslēpt galvu smiltīs*" ...

Es tikai teiktu tā, ka mēs nevaram *iebāzt galvu smiltīs* un aizvērt durvis ...

Šis gadījums ir kā parunā par strausu, kurš *ieracis galvu smiltīs* ...

Mēs tos neignorējam un *nebāžam galvas smiltīs* ...

Daži *sabāž galvas smiltīs* kā strausi un domā, ka viss būs kārtībā ...

Sloveso	Počet výskytov	Percentuálne zastúpenie
slēpt	18	58 %
iebāzt	4	13 %
ierakt	3	10 %
bāzt	3	10 %
paslēpt	2	6 %
sabāzt	1	3 %

Tabuľka 8 Miera využitia slovesných variantov frazémy *(pa)slēpt/(ie/sa)bāzt/ierakt galvu smiltīs*

Podmet sa nachádza vždy v ľavom kontexte, a to hlavne v blízkom, menej často v bezprostrednom. Vyjadrený býva predovšetkým zámenom (*mēs*, *viņi*), na mieste podmetu sú však zastúpené aj abstraktné substantíva (*Eiropa*, *Eiropas Komisija*):

Mēs nevaram turpināt šo *galvas slēpšanu smiltīs*.

... **Eiropas Komisija** joprojām *galvu* tur *ieraktu smiltīs* ...

Ďalej si môžeme všimnúť v ľavom ako aj v pravom blízkom kontexte výskyt lexémy označujúcej pštroša *strauss*, a to hlavne v prirovnaní ku frazéme. Spojenie *kā strauss* teda považujeme za rozšírený variant frazémy *(pa)slēpt/(ie/sa)bāzt/ierakt galvu smiltīs*, doplnený o komparatum (viď Tabuľka 9):

Mēs *slēpjam galvu smiltīs* kā bēdīgi slavenais **strauss**.

Neslěpsim šos faktus, *nebāzīsīm galvu smiltīs* kā strausi!

V neposlednom rade sme zaznamenali opakované použitie záporu, a to buď priamo v slovese frazémy alebo v modálnom slovese stojacom pred frazémou. Celkovo sa zápor vyskytuje v 14 príkladoch:

Tomēr *neslěpsīm galvu smiltīs*.

Mēs *nedrīkstam* līdzīgi strausam *slěpt galvu smiltīs*.

Slovesá *(pa)slěpt/(ie/sa)bāzt/ierakt* súvisia s činnosťou a podmet nám napovedá, že ide o osobu aj abstraktnú vec. Sémantickú preferenciu tak definujeme ako činnosť živej bytosti aj abstraktnej veci (vid' Tabuľka 9). Keďže celkový význam frazémy súvisí s prehliadaním problému a častokrát sa využíva zápor, sémantickú prozódia určíme ako *(ne)prehliadanie problému*.

Jazyková rovina	Korpusová kategória	Frazéma <i>(pa)slěpt/(ie/sa)bāzt/ierakt galvu smiltīs</i>
Lexikológia	Kolokácia	<i>(ne)(pa)slěpt/(ie/sa)bāzt/ierakt galvu smiltīs (kā strauss)</i>
Morfológia	Koligácia	V + <i>galvu</i> + SUB + (KONJ + SUB)
Sémantika	Sémantická preferencia	činnosť (živej bytosti aj abstraktnej veci)
Pragmatika	Sémantická prozódia	<i>(ne)prehliadanie problému</i>

Tabuľka 9 Korpusové kategórie frazémy *(pa)slěpt/(ie/sa)bāzt/ierakt galvu smiltīs*

8.2 Frazémy s kľúčovým slovom *kāja*

8.2.1 *Pielěkt/uz(lěkt) kājās*

V jednojazyčnom lotyšskom IC sa kolokácia *pielěkt/(uz)lěkt kājās* vyskytuje 81-krát (v paralelnom IC 32-krát). Vo všetkých príkladoch má kolokácia zároveň frazeologický význam, takže sa bližšie pozrieme na týchto 81 príkladoch. V slovenskej a českej časti korpusu frazeologický význam nie je zachovaný v 21 prípadoch, kedy je frazéma zvyčajne nahradená slovesom *vyskočiť*. V ostatných prípadoch môžeme v slovenčine priradiť frazeme *pielěkt/(uz)lěkt kājās* ekvivalent *vyskočiť na rovné nohy*, v češtine *být skokem na nohou*. SČFI (2009, s. 464) uvádza tvar podobný slovenskému ekvivalentu, teda *vyskočit rovnýma nohama*. Frazému môžeme nájsť vo väčšine príkladov

v strede súvetia, ďalej na konci vety a v niekoľkých prípadoch v strede vety. Budeme si teda všimáť ľavý kontext, rovnako ako aj pravý kontext.

LFS (2000) neuvádza ani jeden tvar frazémy *pielēkt/(uz)lēkt kājās*, preto nemôžeme hodnotiť aktualizáciu frazémy. Korpusové dáta však ukazujú, že existujú rozdiely v miere využitia jednotlivých variant (viď Tabuľka 10). Značne prevažuje variant *pielēkt kājās*, ktorý nájdeme v 80 % prípadov. Menej je zastúpený variant *uzlēkt kājās* a ojedinele sa vyskytuje *lēkt kājās*:

Visi ***pielēca kājās*** un sāka lēkāt aiz sajūsmas.

Amerikānis pietvīka, ***uzlēca kājās*** ...

Klausītāji ***lēca kājās*** no krēsliem un krita atpakaļ ...

Možno teda usúdiť, že daná frazéma sa používa takmer výlučne s prefixovými tvarmi slovesa *lēkt*.

Variant	Počet výskytov	Percentuálne zastúpenie
<i>pielēkt kājās</i>	65	80 %
<i>uzlēkt kājās</i>	14	17 %
<i>lēkt kājās</i>	2	3 %

Tabuľka 10 Miera využitia variantov frazémy *pielēkt/(uz)lēkt kājās*

Podmet sa nachádza vždy naľavo, najčastejšie v bezprostrednom kontexte, menej v blízkom a vzdialenom kontexte. Nevyjadrený podmet sa vyskytuje 11-krát, v ostatných príkladoch je vyjadrený životným substantívom (*Harijs, krustmāte, suns*) alebo zámenom (*viņš, visi*):

Ar apslāpētu gārdzienu ***tēvocis Vernons pielēca kājās*** ...

Pēc brīža operācija bija galā, ***dzīvnieks uzlēca kājās***.

Mani ieraudzījusi, ***viņa pielēca kājās***, un viņas seja atplauka.

Na vyššie uvedených príkladoch vidíme, že slovesá *uzlēkt, pielēkt* vyjadrujú pohyb, zatiaľ čo podmety špecifikujú, že sa jedná o živú bytosť. Sémantickú preferenciu teda určíme ako pohyblivej bytosti.

V bezprostrednom alebo blízkom pravom kontexte si môžeme všimnúť, že frazéma *pielēkt/uzlēkt/lēkt kājās* vyjadruje odhodlanie niečo urobiť, keďže po nej nasleduje väčšinou nejaký ďalší pohyb, činnosť alebo ústny prejav, čo považujeme zároveň za sémantickú prozódiiu:

Visi *pielēca kājās* un sāka lēkāt aiz sajūsmas.

Pirms vēl Torins paspēja izsaukties, trīs rūķi jau *bija pielēkuši kājās* un izšāvuši no lokiem bultas.

Krustmāte *pielēca kājās* un teica, ka mums viņa neesot nekāda persona.

Záverom zhrňme všetky korpusové kategórie pre frazému *pielēkt/(uz)lēkt kājās* prepojené s jazykovými rovinami (viď Tabuľka 11).

Jazyková rovina	Korpusová kategória	Frazéma <i>pielēkt/(uz)lēkt kājās</i>
Lexikológia	Kolokácia	<i>pielēkt/(uz)lēkt kājās</i>
Morfológia	Koligácia	V + <i>kājās</i>
Sémantika	Sémantická preferencia	náhly/rýchly pohyb (živej bytosti)
Pragmatika	Sémantická prozódia	odhodlanie niečo urobiť (<i>sākt lēkāt, mest, izšaut, teikt</i>)

Tabuľka 11 Korpusové kategórie frazémy *pielēkt/(uz)lēkt kājās*

8.2.2 *Kājām gaisā*

Kolokácia *kājām gaisā* sa v lotyšskom IC vyskytuje 38-krát. Doslovnému významu *s nohami vo vzduchu* zodpovedajú dva výskyty, ktorými sa nebudeme zaoberať. Naše výskumné dáta teda tvorí 36 konkordančných riadkov (v paralelnom lotyšsko-česko-slovenskom korpuse 21 riadkov), v ktorých má kolokácia *kājām gaisā* frazeologický význam. V slovenských dátach frazéma zodpovedá najčastejšie ekvivalentu *byť hore nohami*, prípadne *(po)staviť na hlavu*, v českej časti *být vzhůru nohama/(po)stavit na hlavu*. Frazeologický význam nie je zachovaný v 8 prípadoch. SČFI (2009, s. 459) uvádza len frazému *být vzhůru nohama*. Konkordančný zoznam ukazuje, že frazéma *kājām gaisā* sa vyskytuje v 72 % prípadov na konci jednoduchej vety alebo vety v súvetí. Jednotlivé pozície sa teda viac zhodujú naľavo od kolokácie, preto sa zameriame predovšetkým na skúmanie ľavého kontextu.

V bezprostrednom ľavom kontexte sa vyskytuje v polovici príkladov koligácia s predložkou *ar*. Hoci LFS (2000, s. 446) uvádza túto frazému len s predložkovou väzbou s tvare *ar kājām gaisā*, naše dáta teda schvaľujú taktiež bezpredložkovú variantu *kājām gaisā*. Je to jedna z početných disproporcií medzi popisom v aktuálnych lingvistických príručkách a reálnymi jazykovými dátami. Uvedme príklady oboch možných variant:

Pienāca četrdesmit astotais gads, un dzīve apgriezās **ar kājām gaisā**.

Vecāki zaudēja bērnu, un arī viņu pasaule ir sagriežusies **kājām gaisā**.

V ľavom bezprostrednom a blízkom kontexte vidíme jasnú sémantickú preferenciu pre pohyb, ktorý reprezentujú prísudky. Podiel sloves vztahujúcich sa ku frazému *kājām gaisā* je 97 %. V Tabuľke 12 sú uvedené všetky možné slovesné varianty spolu s informáciou o ich počte výskytov a percentuálnom zastúpení. Oproti LFS (2000, s. 446), ktorá uvádza rovnocenné varianty *apgriezt*, *sagriezt*, *apgriezties* a *sagriezties*, tu vidíme zase odchýlky. Zmienené štyri slovesá sa síce vyskytujú najčastejšie, ale v ich frekvencii sú isté rozdiely. Viditeľne dominuje sloveso *apgriezt*, za ktorým nasleduje jeho zvrtný náprotivok *apgriezties*:

Šķita, ka pasaule **apgriežušies** **ar kājām gaisā**.

Istabā viss **apgriežts** **ar kājām gaisā**.

Menej je zastúpené sloveso *sagriezt* spolu s jeho zvrtným variantom *sagriezties*:

... arī mēs pa to laiku būtu mājas kārtību **sagriežuši** **ar kājām gaisā**.

... vecāki zaudēja bērnu, un arī viņu pasaule **ir sagriežusies** **kājām gaisā**.

Inovačné oproti LFS sú slovesá *nostādīt*, *pagriezt*, *pavērst*, *vērsties*, *apvērsties*, *apsviesties* a *apgāzt*, ktoré sa s výnimkou slovesa *nostādīt* vyskytujú ojedinele.

Sloveso	Počet výskytov	Percentuálne zastúpenie
apgriezt	15	42,8 %
apgriezties	6	17 %
sagriezt	4	11,4 %
sagriezties	2	5,7 %
nostādīt	2	5,7 %
pagriezt	1	2,9 %
pavērst	1	2,9 %
vērsties	1	2,9 %
apvērsties	1	2,9 %
apsviesties	1	2,9 %
apgāzt	1	2,9 %

Tabuľka 12 Slovesá frazémy *kājām gaisā*

Druhá väčšiu skupinu v blízkom ľavom kontexte tvoria priame predmety, ktoré sú vyjadrené abstraktným substantívom (*pasaule, īstenība, jautājums*), neživotným substantívom (*dzīvoklis, krēsls, zeme*) a vymedzovacím zámenom *viss*. Môžeme teda skonštatovať, že sa jedná o pohyb niečoho abstraktného či neživotného:

Viņš patiesi **jautājumu** apgriež *kājām gaisā*.

Nakts sagriežusi **zemi** ar *kājām gaisā*.

Tu rādi, ka **visu** var apgriezt *kājām gaisā*.

V súvislosti s frazémou *kājām gaisā* sa v blízkom ľavom kontexte niekoľkokrát hovorí aj o čase, čo vyjadrujú príslovky *drīz, pēkšņi* a podstatné mená *mēnesis, laiks*:

Priekšsēdētāja kungs, globālā ekonomika dažos pēdējos **mēnešos** ir apgriežusies *kājām gaisā*.

Iedzīvotāju piramīda ES **drīz** tiks apgriežta *kājām gaisā* ...

Za poslednú väčšiu skupinu považujeme podmety vyjadrené životným či neživotným substantívom (*autors, ģimene, pasaule*), ukazovacím zámenom *tas*, vymedzovacími zámenami *viss* a *nekas*. Všetky podmety sa vyskytujú v blízkom ľavom kontexte:

... tikai viens no neskaitāmajiem gadījumiem, kad **autors** nostādījis īstenību **kājām gaisā**.
Tas apgriež **kājām gaisā** pierādīšanas pienākumu.
 ... tāpēc ka politikā **viss** vērsās ar **kājām gaisā**.

Zāmeno *viss* sa navyše okrem ľavého kontextu vyskytuje aj niekoľkokrát v pravom kontexte. Vymedzovacie zámená *viss* a *nekas* vo funkcii predmetu či podmetu vyjadrujú intenzifikáciu chaosu či negatívneho postoja, s ktorým súvisí význam frazémy *úplne naopak, zle*. Sémantickú prozódriu by sme teda mohli označiť ako negatívny postoj či chaos. V Tabuľke 13 sú zhrnuté všetky načrtnuté korpusové kategórie pre frazému *kājām gaisā*, zarovnané s jazykovými rovinami.

Jazyková rovina	Korpusová kategória	Frazéma <i>kājām gaisā</i>
Lexikológia	Kolokácia	<i>apgriezt(ies)/sagriezt(ies) (ar) kājām gaisā</i>
Morfológia	Koligácia	V + (PREP) <i>kājām gaisā</i>
Sémantika	Sémantická preferencia	pohyb (abstraktnej/neživotnej veci)
Pragmatika	Sémantická prozódia	negatívny postoj, chaos

Tabuľka 13 Korpusové kategórie frazémy *kājām gaisā*

V neposlednom rade poznamenajme, že predmet sa nevyskytuje nevyhnutne v ľavom kontexte. V deviatich prípadoch predmet nájdeme v pravom kontexte na prvej až štvrtej pozícii:

... kādēļ es atturējos, bija tas, ka tas sagriež **kājām gaisā** visu jurisprudences **principu**.
 Ārlietu komitejas konservatīvo partiju grupas ierosināto grozījumu pārpilnība ir pavērsusi **kājām gaisā** manu **ziņojumu** ...

8.2.3 *Nostāties/stāvēt uz kājām*

Slovné spojenia *nostāties uz kājām* a *stāvēt uz kājām* sú zastúpené v lotyšskej časti IC 43-krát, z čoho 9 výskytov nemá frazeologický význam. Zameriame sa teda na analýzu zvyšných 34 výskytov (v paralelnom lotyšsko-česko-slovenskom IC 18 výskytov), ktorých význam zodpovedá slovenskému *postaviť sa na (vlastné) nohy/stáť na (vlastných) nohách*, a českému *postavit se na (vlastní) nohy/stát na (vlastních) nohách*. V 6 prípadoch je frazeologický význam nahradený doslovným významom. SČFI (2009, s. 462) uvádza variant *postavit se na vlastní nohy*, ako aj *stát na vlastních nohách*. Keďže frazému

nostāties/stāvēt uz kājām nājdeme v 85 % prípadov na konci jednoduchej vety či vety v súvetí, bude nás zaujímať predovšetkým ľavý kontext.

LFS (2000, s. 464–470) uvádza dokopy tri možné varianty tejto frazémy: *nostāties uz kājām*, *nostāties uz savām kājām* a *stāvēt uz savām kājām*. Korpusové dáta sa zhodujú s LFS: tvar *nostāties uz kājām* je prípustný s privlastňovacím zámenom *savām* aj bez neho, zatiaľ čo tvar *stāvēt uz savām kājām* sa používa výlučne v koligácii so zámenom *savām*. Jednotlivé varianty sa však odlišujú v miere svojho využitia (viď Tabuľka 14). Dominuje variant *nostāties uz kājām*, ktorý je zastúpený v polovici príkladov. Za ním nasleduje tvar *nostāties uz savām kājām*, najmenej sa vyskytuje variant *stāvēt uz savām kājām*.

Variant	Počet výskytov	Percentuálne zastúpenie
<i>nostāties uz kājām</i>	17	50 %
<i>nostāties uz savām kājām</i>	12	35 %
<i>stāvēt uz savām kājām</i>	5	15 %

Tabuľka 14 Miera využitia variantov frazémy *nostāties uz (savām) kājām/stāvēt uz savām kājām*

Z hľadiska sémantickej preferencie môžeme usúdiť, že slovesá *nostāties* a *stāvēt* symbolizujú stabilitu. Uvedme aspoň jeden príklad ku každému tvaru:

... tik nejauki , ka mūsu mīlais Štepans nevarēja *nostāties uz kājām*.

... vispirms mēs palīdzēsim Āfrikas valstīm *nostāties uz savām kājām*

Eiropa attīstās neatkarīgi un *stāv* pati *uz savām kājām*.

Čo sa týka podmetu, ten sa vo všetkých príkladoch vyskytuje v ľavom kontexte, predovšetkým v blízkom, zriedkavo vzdialenom. Najčastejšie je reprezentovaný neživotným substantívom, a to hlavne štátom či inštitúciou (*Bosnija Hercegovina*, *Eiropas banka*), ďalej môže byť vyjadrený životným substantívom (*vīrs*, *audzētājs*) a zámenom (*mēs*, *viņi*, *tā*):

... varētu rasties **Viduseiropas valsts**, kas *stāv uz savām kājām*.

... kamēr es esmu **vīrs**, kas *stāv uz savām kājām*.

... viņi cieš tik stipri, ka vēlāk **viņi** nevar atkal *nostāties uz kājām* ...

V blízkom ľavom kontexte privlastňovacieho zámena frazémy *savām* si môžeme taktiež všimnúť opakované použitie rôznych tvarov vymedzovacieho zámena *pats*. Zámeno *pats* sa uplatňuje v 71 % príkladoch z celkového využitia zámena *savām*. Zároveň podotknime, že môže stáť pri slovese *nostāties*, ako aj pri slovese *stāvēt*:

... lai ekonomikas pārvaldība, uz ko jūs atsaucāties, varētu **stāvēt pati uz savām kājām** ...
 ... līdz šim neesmu rūpējies, lai **nostātos pats uz savām kājām**.

Poslednou skupinou sú príslovky podobného významu *atkal* a *atpakaļ*, pričom príslovka *atkal* sa uplatňuje 10-krát, zatiaľ čo príslovka *atpakaļ* 2-krát. Obe príslovky tvoria kolokáciu výlučne pre sloveso *nostāties* a takmer nikdy nestoja pri zámene *savām*:

... viens ir skaidrs - lai mēs pēc šīs krīzes **atkal nostātos uz kājām** ...
 ... brīdi vērojusi, kā viņš veltīgi pūlas **nostāties atpakaļ uz kājām**.

Na záver určíme sémantickú prozódii ako pozitívny postoj, keďže celkový význam frazémy súvisí so znovuzískaním vlastnej samostatnosti. V Tabuľke 15 sú zhrnuté korpusové kategórie frazémy *nostāties/stāvēt uz kājām*.

Jazyková rovina	Korpusová kategória	Frazéma <i>nostāties/stāvēt uz kājām</i>
Lexikológia	Kolokácia	<i>nostāties (atkal/atpakaļ) uz (savām) kājām/stāvēt uz savām kājām</i>
Morfológia	Koligácia	V + (ADV) + PREP + (PRON) <i>kājām</i> / V + PREP + PRON + <i>kājām</i>
Sémantika	Sémantická preferencia	stabilita (osoby a neživotnej veci)
Pragmatika	Sémantická prozódia	pozitívny postoj

Tabuľka 15 Korpusové kategórie frazémy *nostāties/stāvēt uz kājām*

8.2.4 (Sa)mīdīt/mīt/bradāt/sabradāt kājām

V jednojazyčnom lotyšskom IC má kolokácia *(sa)mīdīt/mīt/bradāt/sabradāt kājām* 40 výskytov (v paralelnom IC 35 výskytov), ktoré predstavujú náš výskumný materiál. Frazéma *(sa)mīdīt/mīt/bradāt/sabradāt kājām kādu/kaut ko* sa prekladá v slovenskej časti IC najčastejšie ako *pošliapať (niečo/po niekom/niečom)*, v českej časti ako *pošlapávat (něco/po někom/něčem)*. SČFI (2009) spojenie *pošlapávat něco/po někom/něčem*

neuvádza. Frazému *(sa)mīdīt/mīt/bradāt/sabradāt kājām* môžeme pozorovať najčastejšie v strede súvetia či vety (22 prípadov), ale vyskytuje sa aj na konci jednoduchej vety či vety v súvetí (18 prípadov), preto nás bude zaujímať pravý aj ľavý kontext.

LFS (2000, s. 461) uvádza ako hlavné varianty *mīt*, *samīt*, *mīdīt kājām* a ako menej časté varianty *bradāt*, *sabradāt kājām*. Oproti tomu, korpusové dáta neuvádzajú variant *samīt kājām* vôbec, variant *mīt kājām* je len okrajový, no zato uvádzajú variant *samīdīt kājām* (viď Tabuľka 16). S LFS sa však zhodujú v tom, že slovesný variant *(sa)bradāt kājām* sa používa zriedkavo, zatiaľ čo slovesný tvar *(sa)mīdīt kājām* jasne prevažuje. Uvedme jeden príklad pre každý možný variant:

Pietiek ar to, ka pasaule ***tiēk mīdīta kājām***.

Bez aizlieguma piesardzības principu ***samīdīs kājām***.

Ir nepieļaujami, ka šis cilvēks netraucēti ***sabradā kājām*** šā Parlamenta cieņu.

Un tā ir tā pati ministrija, kas ***bradā kājām*** skolotāju tiesības, kas ir novedis pie skolotāju lielākās.

.... demokrātijas vārdā mums ir jānosoda ikviens, kurš ***min kājām*** mūsu augstākās vērtības.

Sloveso	Počet výskytov	Percentuálne zastúpenie
mīdīt	28	70 %
samīdīt	5	12,5 %
sabradāt	4	10 %
bradāt	2	5 %
mīt	1	2,5 %

Tabuľka 16 Miera využitia slovesných variantov frazémy *(sa)mīdīt/mīt/bradāt/sabradāt kājām*

Predmet sa v polovici prípadov nachádza v ľavom kontexte, v druhej polovici prípadov v pravom kontexte. Najčastejšie stojí naľavo aj napravo v bezprostrednom a blízkom ľavom kontexte, naľavo zriedkavo aj vo vzdialenom kontexte. V polovici prípadov je predmet vyjadrený abstraktným substantívom *tiesības*. Ďalej na mieste predmetu stoja prevažne iné abstraktné substantíva (*brīvība*, *vērtības*, *cieņa*), ojedinele sme zaznamenali zámená (*viss*, *viņi*):

Pēdējos astoņos gados postkomunisma diktatūra Ungārijā ir sistemātiski ***mīdījusi kājām*** ungāru ***tiesības***.

Ir nepieļaujami, ka šis cilvēks netraucēti *sabradā kājām* šā Parlamenta **cieņu**.

Viņus badīja, spārdīja, *mīdīja kājām*, viņiem koda.

Kadže sloveso *(sa)mīdīt/mīt/bradāt/sabradāt* súvisí s pohybom a predmet je najčastejšie vyjadrený abstraktným substantívom, sémantickú preferenciu by sme mohli určiť ako pohyb abstraktnej či neživotnej veci. Čo sa týka sémantickej prozódie, celkový význam frazémy *(sa)mīdīt/mīt/bradāt/sabradāt kājām* vyjadruje neuznanie niečoho a naše dáta väčšinou vyjadrujú empatiu s „obeťou“. Sémantickú prozódiju teda určíme ako empatiu či účasť s utláčaným (viď Tabuľka 17).

Jazyková rovina	Korpusová kategória	Frazéma <i>(sa)mīdīt/mīt/bradāt/sabradāt kājām</i>
Lexikológia	Kolokácia	<i>(sa)mīdīt/mīt/bradāt/sabradāt kājām kādu/kaut ko</i>
Morfológia	Koligácia	V + <i>kājām</i> + SUB
Sémantika	Sémantická preferencia	pohyb (abstraktnej/neživotnej veci)
Pragmatika	Sémantická prozódia	empatia, účasť s utláčaným

Tabuľka 17 Korpusové kategórie frazémy *(sa)mīdīt/mīt/bradāt/sabradāt kājām*

8.2.5 *No galvas līdz kājām*

Kolokácia *no galvas līdz kājām* je zastúpená v lotyšskom IC 30-krát. Aktualizácie *no galvas līdz papēžiem/jostasvietai* tvoria ďalších 5 výsledkov. Celkovo sa teda kolokácia *no galvas līdz kājām* a jej aktualizácie vyskytujú v IC 35-krát (v paralelnom lotyšsko-česko-slovenskom korpuse 9-krát). Pre túto kolokáciu nie je možný iný než frazeologický význam, pozrieme sa teda bližšie na všetky výsledky. Frazéma *no galvas līdz kājām* odpovedá v 5 prípadoch slovenskému *od hlavy po päty* a českému *od hlavy k patě*, v 4 výskytoch frazeologický význam nie je zachovaný. Doslovne by sme preložili frazému *no galvas līdz kājām* ako *od hlavy po nohy*, *no galvas līdz papēžiem* ako *od hlavy po päty* a *no galvas līdz jostasvietai* ako *od hlavy po bedrá*. SČFI (2009, s. 194) uvádza frazému spolu so slovesnou kolokáciou v podobe *prohlédnout si/změřit si/prohlížet si někoho od hlavy k patě*. Kadže sa frazéma vyskytuje v 23 prípadoch na konci vety či vety v súvetí a v 12 prípadoch v strede vety, budeme skúmať pravý aj ľavý kontext.

V LFS (2000, s. 366) je variant *no galvas līdz kājām* uvedený ako hlavný, variant *no galvas līdz papēžiem* sa považuje za menej častý. Korpusové údaje sa zhodujú s LFS: tvar

no galvas līdz kājām má značne väčšie uplatnenie než tvar *no galvas līdz papēžiem* (viď Tabuľka 18). Okrem toho si však môžeme všimnúť jednu aktualizáciu frazémy obsahujúcu nové kľúčové slovo *jostasvieta*, ktoré LFS neuvádza:

Es gribu noskatīt tevi ***no galvas līdz kājām***, dvēselīt.

Viņš manīja, ka ir nosvīdis ***no galvas līdz papēžiem***.

No galvas līdz jostasvietai viņi līdzinājās cilvēkiem ...

Variant	Počet výskytov	Percentuálne zastúpenie
<i>no galvas līdz kājām</i>	30	86 %
<i>no galvas līdz papēžiem</i>	4	11 %
<i>no galvas līdz jostasvietai</i>	1	3 %

Tabuľka 18 Miera využitia frazémy *no galvas līdz kājām* a jej aktualizácií

Takmer vo všetkých príkladoch frazéma *no galvas līdz kājām* a jej aktualizácie koliguje so slovesami. Prísudky môžeme rozdeliť do troch skupín, z toho dve sú väčšie a jedna menšia. Najjednoduchšiu skupinu tvorí 11 výskytov percepčných dokonavých sloves súvisiacich so zrakom (viď Tabuľka 19). U vyše polovice prípadov tvorí frazéma *no galvas līdz kājām* a jej aktualizácie kolokáciu so slovesom *noskatīt*, za ktorým nasleduje *nomērīt*. Výnimočne sú zastúpené slovesá *nopētīt*, *aplūkot* a *apskādēt*. Na tomto mieste nájdeme ďalšiu zhodu s LFS, ktorý uvádza, že frazéma *no galvas līdz kājām* a jej aktualizácie sa používa najčastejšie v spojení so slovesom *noskatīt* a jeho synonymami. Okrem jednej výnimky sa percepčné slovesá vyskytujú v ľavom kontexte, a to blízkom:

Uipelts iztaisnoja pensneju un ***noskatīja*** mani ***no galvas līdz kājām***.

Dakteris Čapeks ambulancē visai dīvaini ***nomērīja*** mani ***no galvas līdz kājām*** ...

„Vai nauda ir ?” krodzinieks jautāja, abus ***no galvas līdz kājām*** *aplūkodams*.

Sloveso	Počet výskytov	Percentuálne zastúpenie
noskatīt	6	55 %
nomērīt	2	18 %
nopētīt	1	9 %
aplūkot	1	9 %
apskādēt	1	9 %

Tabuľka 19 Percepčné slovesá frazémy *no galvas līdz kājām* a jej aktualizácií

Za druhú skupinu považujeme prísudky, ktoré sa skladajú z neplnovýznamového slovesa *būt* a adjektíva (*slapja*, *tīrs*) príčastia (*apzeltīts*, *tērpusies*) alebo substantíva (*līterāts*, *džentlemnis*). V niektorých prípadoch sa nejedná o prísudok v pravom zmysle slova, keďže sloveso *būt* je vynechané. Hoci možno túto skupinu s 12 výskytmi označiť za najpočetnejšiu, zároveň je aj veľmi rôznorodá. Okrem adjektíva *nosvīdis*, ktoré sa vyskytuje 2-krát, sa žiadna iná lexéma neopakuje. Lexémy s vyjadreným či nevyjadreným slovesom *būt* sa nachádzajú 7-krát v ľavom kontexte a o niečo menej, 5-krát v pravom kontexte:

... viņš ir **nosvīdis**, **noļējies** *no galvas līdz kājām*.

Malkinas madāma **bija** drukna, smaidīga ragana, *no galvas līdz kājām* **tērpusies** gaiši violetās drēbēs.

Īsts **džentlmenis** *no galvas līdz kājām* – stērķelēts kreklis, cilindrs, melns mētelis.

Najmenej rozsiahlou skupinou sú ostatné slovesá, ktoré sú vo všetkých prípadoch až na dve výnimky dokonavé činnostné (*apdegt*, *izskriet*). Výnimky predstavujú nedokonavé stavové slovesá (*trīcēt*, *līdzināties*). Zárroveň sa takmer všetky slovesá nachádzajú naľavo, v blízkom alebo bezprostrednom kontexte:

Mihalam **izšāvās** karsts *no galvas līdz* **papēžiem**.

Tikai **trīcēja** *no galvas līdz kājām* kā apšu lapa.

Priamy predmet sa viaže len k 1. skupine sloviess, teda k slovesu *noskatīt* a jeho synonymám. Vo väčšine prípadov je vyjadrený zámenom (*mani*, *viņu*), zriedkavo substantívom (*Hariju*, *medniekus*) a nachádza sa v bezprostrednom alebo blízkom ľavom kontexte:

Durvis atvēra dzīvokļa saimniece, noskatīja **viņu no galvas līdz kājām** ...

Hagrids izbrauca ar pirkstu grābekļiem cauri matiem, noskatīdams **Hariju no galvas līdz kājām** ...

Kadē 1. slovesnā skupina je najjednotnejšia a sūvisi s viditeļnost'ou, sēmantickū preferenciu určime na jej zāklade (vid' Tabuļka 20). Vȳznam frazēmy by sa dal vyjadrīt prīslovkami ūplne, dōkladne a vāčšinou sūvisi s negatīvny postojom čī dōrazom. Sēmantickū prozōdiu tak určime ako negatīvny postoj čī dōraz.

Jazyková rovina	Korpusová kategória	Frazéma <i>no galvas līdz kājām</i>
Lexikolōgia	Kolokācia	<i>noskatīt ko no galvas līdz kājām/ papēžiem/ jostasvietai</i>
Morfolōgia	Koligācia	<i>V + PRON + PREP + SUB + PREP + kājām/ papēžiem/ jostasvietai</i>
Sēmantika	Sēmantickā preferencia	viditeļnost' (<i>noskatīt, nomērīt</i>), ūplnost'
Pragmatika	Sēmantickā prozōdia	negatīvny postoj, dōraz

Tabuļka 20 Korpusové kategōrie frazēmy *no galvas līdz kājām* a jej aktualizācīi

8.3 Frazēmy s klūčovȳm slovom *roka*

8.3.1 *Būt kāda/kādās rokās*

Kolokācia *būt kāda/kādās rokās* alebo mā v jednojazyčnom lotyšskom IC 205 vȳskytov (v paralelnom lotyšsko-česko-slovenskom korpuse 182 vȳskytov). Vo vsetkȳch prȳpadoch mā kolokācia *būt kāda/kādās rokās* frazeologickȳ vȳznam, naše dāta tak predstavuje 205 (182) konkordančnȳch riadkov. V slovenskȳch dātach je obvykle sūčas'ou frazēmy *mat' niečo/niekoho v rukách*, prȳpadne *byť v niekoho/niečȳch rukách*, v češtine *mít něco/někoho v rukou/být v někoho/něčȳch rukou*. SČFI (2009, s. 688) uvādzā len variant *mít něco/někoho v rukou*. Kolokācia *būt kāda/kādās rokās* sa vo vāčšine prȳpadov vyskytuje v strede vety, preto si budeme všímat' pravȳ aj ľavȳ kontext.

LFS (2000, s. 261 a 274) uvādzā vāzbu *kāda/kādās rokās* ako sūčas' frazēmy *dabūt savās rokās, nodot kāda rokās, nonākt kāda rokās* (zriedkavejšie *nākt, nokļūt*), *ņemt savās rokās* (zriedkavejšie *saņemt, pārņemt*), *sagrābt savās rokās, turēt savās rokās* (zriedkavejšie *paturēt*), zatīal' čō frazēmu *būt kāda/kādās rokās* neuvādzā. Okrajovo sa preto budeme venovat' aj tȳmto podobnȳm frazēmam. V korpusovȳch dātach sa vyskytujū okrem slovesnȳch variant zmienenȳch v LFS aj d'ālšie slovesā: *būt, palikt, atstāt, paņemt*.

Z hľadiska frekvenčnej distribúcie hlavných a menej častých slovesných variant frazém sa korpusové výsledky zhodujú s LFS. Najvýraznejšie túto zhodu vidíme pri slovese *nonākt* so 63 výskytmi, zatiaľ čo jeho zriedkavejšie náprotivky *nokļūt* a *ņemt* majú značne menšie uplatnenie (viď Tabuľka 21). Zreteľný rozdiel môžeme pozorovať taktiež medzi využitím slovesa *turēt* so 16 výskytmi a jeho menej frekventovanej varianty *paturēt* s 2 výskytmi. Najmenej výrazný rozdiel v podobe jedného výskytu je medzi slovesom *ņemt* a jeho variantom *pārņemt*, tvar *saņemt* má už značne menšie uplatnenie než sloveso *ņemt*. Z hľadiska celkovej frekvencie viditeľne dominuje sloveso *būt*, ktoré sa vyskytuje v našich dátach 205-krát. Nasledujú slovesá *nonākt* a *nodot*, ktoré môžeme taktiež označiť za často využívané. Do skupiny menej frekventovaných slovies môžeme zaradiť *palikt*, *turēt*, *atstāt*, *ņemt*, *nokļūt* a *pārņemt*. Zriedkavo sa používajú slovesá *dabūt*, *sagrābt*, *nākt*, *paturēt*, *saņemt* a *paņemt*.

Sloveso	Počet výskytov	Percentuálne zastúpenie
būt	205	52,6 %
nonākt	63	16,2 %
nodot	37	9,5 %
palikt	16	4,1 %
turēt	16	4,1 %
atstāt	10	2,5 %
ņemt	10	2,5 %
nokļūt	10	2,5 %
pārņemt	9	2,3 %
dabūt	4	1 %
sagrābt	3	0,8 %
nākt	3	0,8 %
paturēt	2	0,5 %
saņemt	1	0,3 %
paņemt	1	0,3 %

Tabuľka 21 Slovesá kolokácie *kāda/kādās rokās*

Zvláštnu pozornosť venujme privlastňovaciemu zámenu *savās*, ktoré LFS uvádza ako pevnú kolokáciu v štyroch hlavných prípadoch: *dabūt savās rokās*, *ņemt savās rokās*

(zriedkavejšie *saņemt, pārņemt*), *sagrābt savās rokās, turēt savās rokās* (zriedkavejšie *paturēt*). Korpusové výsledky sa zhodujú s LFS pri slovesách *dabūt, sagrābt, saņemt, pārņemt* a *paturēt*, ktoré sa viažu výlučne so zámenom *savās*. Z veľkej časti je sloveso *ņemt* v kolokácii so zámenom *savās*, jeden výsledok sa však vyskytuje bez tohto zámena. Sloveso *turēt* má najmenej ustálenú väzbu so zámenom *savās*, keďže len polovica výskytov sa s ním viaže. Spomedzi ostatných slovík vyskytujúcich sa v našich dátach sme zaznamenali jeden výskyt zámena *savās* v spojení so slovesom *atstāt*. S hlavnou frazémou *būt kādā/kādās rokās* sa toto zámeno neviaže. Zámeno *savās* sme zaznamenali v kolokácii so substantívom *rokās* dohromady 38-krát:

Un viņa centās bērnu ***dabūt savās rokās***.

Pēc likuma hercoga prombūtnes laikā viņi ***pārņēma*** varu ***savās rokās***.

Dalej sa zameriame na to, aké slovné druhy a lexémy môžeme dosadiť na miesto *kāda/kādās* vo frazéme *būt kāda/kādās rokās*. Najpočetnejšiu skupinu predstavujú zámená (*jūsu, viņa*), ďalšími možnými slovnými druhmi sú adjektíva (*labās, drošās*), životné substantíva (*vadītāja, čehu*) a neživotné či abstraktné substantíva (*tautu, Eiropas Savienības*):

Mūsu liktenis ***ir jūsu rokās*** ...

... nākamās sešus mēnešus Eiropa ***būs*** ļoti ***labās rokās***.

Tomēr patiesībā mēs pasakām to, ka vara un vadība joprojām ***ir*** impērijas ***vadītāja rokās***, kurš centralizēti kontrolē 500 miljonu cilvēku dzīvi.

Tā kā ekonomikas atslēga uz Baltkrievijas neatkarību ***ir Krievijas rokās*** ...

Podmet sa vo väčšine prípadov nachádza v blízkom ľavom kontexte a vyjadrený je najčastejšie zámenom (*tas, viņš*), ďalej abstraktným či neživotným substantívom (*vara, stūre*) a ojedinele životným substantívom (*kundze*):

Mēs abi esam viņu ***rokās***!

Tas skaidrojams tā, ka gan kreisie, gan labējie ***ir*** pārliecināti, ka ***varai jābūt*** vienas partijas ***rokās***, tāpat kā savulaik tas bija Komunistiskajai partijai.

... tagad cienītā ***kundze būs*** labās ***rokās***!

Opakovaný výskyt sme zaznamenali predovšetkým u abstraktného substantíva *vara*, ktoré stojí na mieste podmetu 21-krát. Sémantickú prozódii určíme na základe celkového významu frazémy a frekventovaného použitia substantíva *vara*, teda dominancia nad niekým (viď Tabuľka 22). Slovesá použité vo frazéme vyjadrujú činnosť alebo existenciu abstraktnej veci alebo živej bytosti, čo môžeme definovať ako sémantickú preferenciu.

Jazyková rovina	Korpusová kategória	Kolokácia <i>kāda/kādās rokās</i>
Lexikológia	Kolokácia	<i>būt/(no)nākt/nodot/palikt/(pa)turēt/atstāt/ (pa/pār/sa)ņemt/nokļūt/dabūt/sagrābt savās/kāda/kādās rokās</i>
Morfológia	Koligácia	V + PRON + <i>rokās</i>
Sémantika	Sémantická preferencia	činnosť/existencia (abstraktnej veci alebo živej bytosti)
Pragmatika	Sémantická prozódia	dominancia nad niekým (<i>vara</i>)

Tabuľka 22 Korpusové kategórie kolokácie *kaut kāda/kādās rokās*

8.3.2 Roku rokā

Kolokáciu *roku rokā* nájdeme v lotyšskej časti IC 191-krát (v paralelnom lotyšsko-česko-slovenskom korpuse má 172 výskytov). Kolokácia *roku rokā* sa používa vždy vo funkcii frazémy, takže naše výskumné dáta tvoria všetky výsledky. Do slovenčiny je frazéma *roku rokā* prekladaná zvyčajne ako *ruka v ruke*, do češtiny ako *ruku v ruce*. SČFI (2009, s. 687) uvádza frazému spolu so slovesnou kolokáciou v tvare *jīt ruku v ruce (s něčím)*. Frazéma *roku rokā sa* vyskytuje v 140 prípadoch v strede vety, vo zvyšných 51 prípadoch na konci jednoduchej vety alebo vety v súvetí. Budeme sa zaoberať teda jednak ľavým kontextom, jednak pravým kontextom.

LFS (2000, s. 288) uvádza frazému *roku rokā* spolu s jej zriedkavým variantom *roku rokās*. Korpusové dáta napovedajú, že variant *roku rokās* sa vytratil zo súčasnej lotyštiny.

Ako prvé uchopíme slovesá frazémy *roku rokā*, Môžeme tu vidieť ďalšiu zhodu s LFS, ktorá vo všetkých okrem jedného príkladu využitia frazémy uvádza sloveso *iet*. Zvyšný jeden príklad neobsahoval sloveso. Tabuľka 23 ukazuje, že sloveso *iet* s 135 korpusovými výskytmi tvorí jednoznačnú kolokáciu pre frazému *roku rokā*. Opakovane sa vyskytujú aj slovesá, ktoré vyjadrujú činnosť: *strādāt, (sa)darboties, notikt, darīt*.

S pohybom súvisí okrem slovesa *iet* sloveso *soļot*, ktoré je taktiež zastúpené viackrát. Jeden výskyt sme zaznamenali pre 13 sloviess vyjadrujúcich pohyb (*nākt, skriet, pastaigāt*), činnosť (*īstenot, ievest, attīstīt*) alebo existenciu (*būt*). Z hľadiska kontextu sa sloveso vo väčšine prípadov nachádza v bezprostrednom, zriedkavejšie v blízkom ľavom kontexte, v bezprostrednom, ojedinele v blízkom pravom kontexte sloveso nájdeme len v 14 prípadoch. Taktiež možno poznamenať, že frazéma *roku rokā* až na 6 výnimiek koliguje so slovesom:

Ir jāievieš ciešāka tirgus uzraudzība, kas **iet roku rokā** ar produktu drošumu.

Es arī vēlējos, lai mēs **strādātu roku rokā** ar Komisiju, un sevišķi ar tās priekšsēdētāju ...

Iekšpolitika un ārpolitika enerģētikas jomā **darbojas roku rokā**.

Sloveso	Počet výskytov	Percentuálne zastúpenie
iet	135	70,7 %
strādāt	17	9 %
(sa)darboties	8	4,2 %
notikt	6	3,1 %
darīt	3	1,6 %
soļot	3	1,6 %
ostatné (skriet, klīst, attīstīt, būt, traukties, pastaigāt, īstenot, nākt, atbalstīt, krāpt, saķerties, virzīt, ievest)	13	6,8 %
bez slovesa	6	3,1 %

Tabuļka 23 Slovesā frazēmy roku rokā

Ďalej si môžeme všimnúť kolokáciu frazēmy *roku rokā* s predložkou *ar*, ktorá sa vyskytuje vždy v bezprostrednom pravom kontexte. Dokopy sme zaznamenali 127 výskytov, čo je viac ako 66 %. V ostatných prípadoch sa frazéma používa bez predložky. Predložka *ar* sa ďalej viaže s priamym predmetom, ktorý je najčastejšie vyjadrený abstraktným substantívom (*uzlabošanu, nelaimi, filozofiju*):

Visbeidzot, tieši sociālais progress **iet roku rokā ar** ekonomisko **efektivitāti**, nevis otrādi.

Ir jāievieš ciešāka tirgus uzraudzība, kas **iet roku rokā ar** produktu **drošumu**.

Podmet sa nachádza prevažne v blízkom ľavom kontexte, a najčastejšie je vyjadrený, ojedinele nevyjadrený. Najfrekventovanejšiu skupinu tvoria abstraktné substantíva (*veselība, tradīcija, kultūra*), menšiu skupinu predstavujú zámena (*mēs, tas*):

Indikátoru *attīstībai* būs jāiet *roku rokā* ar kopējo mērķu noskaidrošanu.

Visā pasaulē *tas* iet *roku rokā* ar ekstrēmismu, kas arī rada ilgtermiņa draudus.

Keďže význam frazémy súvisí so spojitosťou či vzájomnosťou, môžeme určiť sémantickú preferenciu ako spojitosť vzájomnosť (viď Tabuľka 24). Navyše lotyšské ekvivalenty týchto slov (*kopā, savstarpējs*) nájdeme 6-krát v pravom kontexte frazémy. Frazéma má neutrálny význam, a teda sémantickú prozódia definujeme ako neutrálny postoj.

Jazyková rovina	Korpusová kategória	Frazéma <i>roku rokā</i>
Lexikológia	Kolokácia	<i>iet roku rokā ar ko</i>
Morfológia	Koligácia	V + <i>roku rokā</i> + PREP + SUB
Sémantika	Sémantická preferencia	spojitosť, vzájomnosť (abstraktnej veci)
Pragmatika	Sémantická prozódia	neutrálny postoj

Tabuľka 24 Korpusové kategórie frazémy *roku rokā*

8.3.3 *Atmest/pamest ar roku*

Kolokácia *atmest/pamest ar roku* je využitá v lotyšskom IC 130-krát (v paralelnom lotyšsko-česko-slovenskom IC 35-krát). Všetky výskyty majú frazeologický význam a zároveň si zachovávajú aj doslovný význam, ide teda o špecifický typ frazémy vyjadrujúci gesto a jeho gesto a taktiež jeho symboliku (viď 5.2). Frazéme *atmest/pamest ar roku* zodpovedá zvyčajne v slovenských dátach ekvivalent *hodiť rukou*, v českých *mávnout rukou*. Frazeologický význam nie je zachovaný v 10 prípadoch. SČFI (2009, s. 688) uvádza synonymické varianty *mávnout/mávat nad něčím/někým rukou*. Najčastejšie sa frazéma nachádza na konci jednoduchej vety alebo vety v súvetí, v 11 prípadoch uprostred vety. Zameriame sa teda na ľavý kontext, budeme sa však okrajovo venovať aj pravému kontextu.

LFS (2000, s. 251 a 280) uvádza slovesný variant *atmest*, ako aj variant *pamest ar roku*. V LFS sa oba varianty považujú za rovnocenné. Korpusové údaje naproti tomu

ukazujú, že *atmest ar roku* má značne rozsiahlejšie uplatnenie než variant *pamest ar roku*, ktorý sa používa minimálne (viď Tabuľka 25):

Pans Martineks pievērša man lielās, skaistās acis un *atmeta ar roku*.

Pāvils *pamet ar roku* un turpina iet.

Sloveso	Počet výskytov	Percentuálne zastúpenie
atmest	126	97 %
pamest	4	3 %

Tabuľka 25 Miera využitia slovesných variantov frazémy *atmest/pamest ar roku*

Podmet sa nachádza takmer vo všetkých prípadoch v bezprostrednom alebo blízkom ľavom kontexte, ojedinele vo vzdialenom ľavom kontexte. Podmet považujeme za najdôležitejšiu kolokáciu frazémy *atmest/pamest ar roku*, keďže si môžeme častokrát všimnúť vety, ktorých súčasťou je výlučne podmet a frazéma. Môže byť nevyjadrený alebo vyjadrený. Najobvyklejšie sa na mieste podmetu vyskytuje životné substantívum (*vectētiņš*, *Pāvils*), početná je však aj podmetová skupina so zámenami (*viņš*, *es*):

“Tas ir vienalga,” Jozefs *atmeta ar roku*.

Pēc kāda laika *es* tam *atmetu ar roku*.

Keďže frazéma vyjadruje pohyb a podmet špecifikuje, že sa jedná o osobu, sémantickú preferenciu určíme ako pohyb živej bytosti (viď Tabuľka 26).

V bezprostrednom ľavom kontexte a ojedinele v blízkom ľavom kontexte sa opakovane vyskytujú taktiež príslovky, ktoré označujú sémantickú prozódii frazémy (viď Tabuľka 26). Najčastejšie je zastúpená príslovka *bezcerīgi*, za ktorou nasledujú príslovky *nevērīgi* a *nikni*:

Misters Mak Līrijs *bezcerīgi atmeta ar roku*.

Bet tur garām iet dzelzceļš, – viņš *nevērīgi pameta ar roku*.

Es *nikni atmetu ar roku*.

Ďalej sme zaznamenali kolokáciu s časticou *tikai*, ktorá je použitá 20-krát a nachádza sa takmer vždy v bezprostrednom ľavom kontexte, ojedinele v blízkom ľavom kontexte:

Katrins **tikai atmeta ar roku**.

Mihals **tikai atmeta ar roku**.

V neposlednom rade si môžeme všimnúť koligáciu frazémy s predmetom v datíve, ktorý sa nachádza výlučne v bezprostrednom ľavom alebo pravom kontexte. Naľavo je vyjadrený zámenom (*visam, tam*), napravo abstraktným substantívom (*sabiedrībai, idejai*), ojedinele životným substantívom (*Štepanam*):

Piepeši gribēju **visam atmest ar roku**.

Es **atmetu ar roku savai idejai**.

Un Juras neiztur, dodas uz ciemu kājām, **atmetis ar roku Štepanam** un viņa pārjūgam.

Jazyková rovina	Korpusová kategória	Frazéma <i>atmest/pamest ar roku</i>
Lexikológia	Kolokácia	(<i>tikai</i>) <i>atmest/pamest (kā) ar roku (kam/kādam)</i>
Morfológia	Koligácia	(PART) + V + (ADV) + PREP + roku + PRON/SUB
Sémantika	Sémantická preferencia	pohyb (živej bytosti)
Pragmatika	Sémantická prozódia	beznádej, ľahostajnosť, hnev (<i>bezcerīgi, nevērīgi, nikni</i>)

Tabuľka 26 Korpusové kategórie frazémy *atmest/pamest ar roku*

8.3.4 *i(Pa)spiest roku*

Kolokácia (*pa*)*spiest roku* sa vyskytuje v jednojazyčnom lotyšskom IC 107-krát, z čoho 88 jednotiek má frazeologický význam (v paralelnom lotyšsko-česko-slovenskom korpuse 25 jednotiek). Frazéma (*pa*)*spiest roku* sa prekladá do slovenčiny ako *potriať rukou*, do češtiny *potřást rukou*. SČFI (2009, s. 691) uvádza okrem kľúčového slova *ruka* aj druhé kľúčové slovo *pravica*: *potřást někomu rukou/pravici*. Najobvyklejšie sa frazéma nachádza na konci jednoduché vety alebo vety v súvetí, v 24 prípadoch v strede vety. Bližšie tak budeme skúmať primárne ľavý kontext.

LFS (2000, s. 292) uvádza jediný slovesný variant frazémy *(pa)spiest roku*, a to *spiest*. Naše výsledky však ukazujú, že rovnako (ak nie viac) rozšírený je variant *paspiest roku* (vid' Tabuľka 27). Variant *paspiest roku* tak predstavuje inováciu oproti LFS. Podotknime ešte, že priamy predmet *roka* môže byť okrem A Sg vyjadrený výnimočne aj v A Pl:

Es viṇam *paspiedu roku*.

Harijs turpināja *spiest rokas*.

Sloveso	Počet výskytov	Percentuálne zastúpenie
spiest	43	49 %
paspiest	45	51 %

Tabuľka 27 Miera využitia slovesných variantov frazémy *(pa)spiest roku*

Podmet sa vyskytuje vždy v ľavom kontexte, a to v bezprostrednom alebo blízkom. Vyjadrený býva vo väčšine prípadov zámenom (*viṇš*, *mēs*), na jeho mieste však môže stáť aj životné substantívum (*Jans*, *Mihals*):

Viṇa silti *spieda* manu *roku*.

Atkal sēdējām vilcienā, un **Soṇa** *spieda* man *roku*.

V blízkom alebo bezprostrednom ľavom kontexte ďalej vidíme opakovaný výskyt prísloviiek, ktoré súvisia so sémantickou prozódjou (vid' Tabuľka 28). Najfrekvencovanejšie sú príslovky vyjadrujúce srdečnosť (*sirsnīgi*), horlivosť (*dedzīgi*, *dūšīgi*), vyskytujú sa však aj príslovky označujúce silu (*spēcīgi*) alebo trvanie (*ilgi/īsi*):

Beigās viṇš mums **sirsnīgi** *spieda rokas* ...

Viṇš man **dedzīgi** *spieda roku*.

Viṇš **spēcīgi** *spieda* man *roku* ...

Šķīroties viņi **ilgi** *spieda* viens otram *roku* ...

V neposlednom rade sme v bezprostrednom, zriedkavejšie v blízkom kontexte priameho predmetu *roka* zaznamenali kolokáciu s predmetom v datíve. Rozšírenejší je predmet v datíve naľavo, v niektorých prípadoch sa však nachádza aj napravo. Pokiaľ sa

predmet v datíve vo vete nevyskytuje, nahrádza ho nezhodný prívlastok. Na mieste predmetu v datíve a nezhodného prívlastku stojí buď zámeno (*viņam x viņa*) alebo životné substantívum (*redaktoram x Evas*). Frekventované je predovšetkým použitie zámena *viens otram/viens otra*, ktoré súvisí s interakciou dvoch ľudí a môžeme ho taktiež považovať za súčasť sémantickej prozódie (viď Tabuľka 28):

Vienmēr esmu vēlējies **paspiest jums roku** ...

Asja saka un **paspiež viņa roku** ...

No virtuves izklumburoja Anna, lai **paspiestu roku jaunajai kundzei** ...

Dorisa Krokforda vēl pēdējo reizi **paspieda Harija roku** ...

Mēs esam bezgala laimīgi un **spiežam viens otram rokas** teju pat izmisīgi ...

... Tomijs un Annika **spieda viens otra roku** un mirkšķināja acis.

Jazyková rovina	Korpusová kategória	Frazéma (<i>pa</i>)spiest roku
Lexikológia	Kolokácia	(<i>pa</i>)spiest kādam (<i>kā</i>) roku
Morfológia	Koligácia	V + PRON/SUB + (ADV) + roku
Sémantika	Sémantická preferencia	pohyb (živej bytosti)
Pragmatika	Sémantická prozódia	interakcia, srdečnost', horlivost' (<i>viens otram, viens otra, sirsnīgi, dedzīgi, dūšīgi</i>)

Tabuľka 28 Korpusové kategórie frazémy (*pa*)spiest roku

8.3.5 (*Pa*)sniegt/pastiept/izstiept/piedāvāt/nodrošināt roku

Pre kolokáciu (*pa*)sniegt/pastiept/izstiept/piedāvāt/nodrošināt roku sme celkovo v lotyšskom jednojazyčnom IC zaznamenali 330 výskytov, z čoho frazeologický význam prisudzujeme 75 jednotkám (v paralelnom IC 33 výskytov). Bližšie teda budeme skúmať týchto 75 (33) jednotiek. Do slovenčiny sa frazeologický význam tejto kolokácie prekladá ako *podat' pomocnú ruku*, do češtiny *podat pomocnou ruku*. V 7 prípadoch frazeologický význam nie je zachovaný. SČFI (2009, s. 691–692) uvádza okrem variantu *podat někomu pomocnou ruku* aj variant *nabídnout někomu pomocnou ruku*. Zameriame sa na ľavý aj pravý kontext frazémy, keďže vo väčšine prípadov (41-krát) sa frazéma nachádza v strede vety.

LFS (2000, s. 291) uvádza jediný slovesný variant, a to *sniegt roku*. Za ďalší možný tvar považuje kolokáciu s adjektívom *palīdzīgs*, čiže *sniegt palīdzīgu roku*. Korpusové výsledky pripúšťajú výrazne rôznorodejšie slovesné varianty (viď Tabuľka 29).

Najfrekventovanejším je sloveso *sniegt* s 34 výskytmi, a teda naše dáta rovnako ako LFS považujú *sniegt roku* za hlavný variant. Svoje uplatnenie nájdu taktiež slovesá *pastiept* a *pasniegt*. Za menej využívané považujeme varianty *iztiept roku*, *piedāvāt roku* a *nodrošināt roku*. Vo väčšine prípadov je priamy predmet *roka* v A Sg, nájdem však 13 prípadov N Sg v dôsledku použitia debitívu či trpného prídavia a 2 prípady N Pl:

... mēs uzskatām, ka labāk ir *piedāvāt* palīdzīgu *roku*, nevis aizvērt durvis.

Mums tomēr *ir jāsniedz roka* Amerikas Savienotajām Valstīm, jo mums ir kopēji draudi.

ES politika - dialoga un "pretī *pastieptas rokas*" politika - attiecībā uz Baltkrieviju ir izrādījusies neefektīva.

Sloveso	Počet výskytov	Percentuálne zastúpenie
sniegt	34	45,4 %
pastiept	20	26,7 %
pasniegt	10	13,3 %
izstiept	6	8 %
piedāvāt	4	5,3 %
nodrošināt	1	1,3 %

Tabuľka 29 Miera využitia slovesných variantov frazémy *(pa)sniegt/pastiept/izstiept/piedāvāt/ nodrošināt roku*

V bezprostrednom ľavom kontexte priameho predmetu *roka* sa vyskytuje opakovane koligácia s adjektívom alebo zámenom, v blízkom ľavom kontexte si zas môžeme všimnúť ojedinele koligáciu s adverbium. Najrozšírenejšia je koligácia s prídavným menom, ktorá je zastúpená 35-krát. Jasne prevažuje adjektívum *palīdzīgs* s 30 výskytmi, vo zvyšných 5 prípadoch je použité adjektívum *draudzīgs*. Koligácia so zámenom sa vyskytuje 7-krát, z čoho 6-krát je zastúpené zámeno *savs* a jedenkrát zámeno *otrs*. Pre koligáciu s adverbium sme zaznamenali 3 výskyty, z čoho dva z nich tvoria náprotivky zmienených adjektív (*palīdzīgi*, *draudzīgi*) a posledným výskytom je adverbium *psiholoģiski*:

Tomēr mūsu uzdevums ir *sniegt* viņiem **palīdzīgu roku** un neatraut to pirms laika ...

Mēs esam **pastiepuši** pretī **savu roku** ar pilnīgu visu Eiropas iestāžu atbalstu ...

Tā atgrūda prezidenta Obama **draudzīgi pastiepto roku** un noraidīja pēdējo plānu ...

Za hlavnú kolokáciu frazémy považujeme prídavné meno *palīdzīgs*. Korpusové výsledky tak súhlasia s LFS, ktorý uvádza ako kolokáciu frazémy *sniegt roku* rovnaké adjektívum.

Podmet sa vyskytuje takmer vo všetkých prípadoch v bezprostrednom alebo blízkom ľavom kontexte, výnimočne vo vzdialenom ľavom kontexte. Najpočetnejšiu podmetovú skupinu tvoria zámená (*mēs, es*), za nimi nasledujú abstraktné substantíva (*Anglija, valdība*) a zriedkavo sa vyskytujú životné substantíva (*prezidents*):

... ka pasaule ir vienota un ka **mēs pastiepjām** savu **roku** Libānai ...

Dažreiz **Anglija** mums citiem **sniedz** palīdzīgu **roku** kā britisks džentlmenis; tā nedara to kā tuvākais.

Prezidents Bashar-al-Asad bija izstiepis roku pretī pasaulei ...

V bezprostrednom ľavom kontexte slovesa frazémy vidíme tendenciu opakovaného výskytu nezhodného prívlastku, ktorý je najčastejšie vyjadrený neživotným substantívom (*Eiropas, Parlamenta*) a v niektorých prípadoch životným substantívom (*Obama, drauga*). Nezhodný prívlastok do istej miery nahrádza podmet frazémového slovesa, ktoré je v týchto prípadoch vyjadrené trpným prídavným:

Tādēļ, lūdzu, pieņēmiēt **Parlamenta pastiepto roku**.

Tagad, kad arī prezidenta **Obama izstieptā roka** ir noraidīta, Rietumvalstīm nav citu variantu kā draudēt ...

V neposlednom rade si môžeme všimnúť väzbu frazémy s predmetom v datíve, ktorý sa vyskytuje v 36 prípadoch. V ľavom bezprostrednom alebo blízkom kontexte predmetu *roka* sa nachádza 10-krát, prevažne sa však vyskytuje v pravom bezprostrednom alebo blízkom kontexte (24-krát). Ojedinele je zastúpený vo vzdialenom ľavom alebo pravom kontexte. Predmet v datíve je v ľavom kontexte vyjadrený výlučne zámenami (*viņiem, jums*), ľavý kontext je rôznorodejší: okrem zámen na mieste predmetu stoja abstraktné či neživotné substantíva (*tautām, uzņēmumiem*) a životné substantíva (*cilvēki, draudzenei*):

... visa pasaule **sniedz viņam** palīdzīgu **roku** – tā bija sacījis vecais karalis.

Eiropas Savienība **ir sniegusi** palīdzīgu **roku** **Baltkrievijai**, iekļaujot to Austrumu partnerībā.

... lai parādītu, ka mēs **izstiepjām roku** pretī cilvēkiem, ka mēs esam solidāri ar viņiem ...

V Tabuľke 30 vidíme zhrnuté všetky korpusové kategórie frazémy *(pa)sniegt/pastiept/izstiept/piedāvāt/nodrošināt roku*. Čo sa týka sémantickej preferencie, definovali sme ju ako pohyb alebo činnosť osoby či neživotnej veci, keďže slovesá a podmety frazémy vyjadrujú túto skutočnosť. Sémantickú prozódriu sme určili ako pomoc či ústretovosť na základe kolokácie so zámenom *palīdzīgs* ako aj celkového významu frazémy, ktorý vyjadruje ponúknuťie pomoci.

Jazyková rovina	Korpusová kategória	Frazéma <i>(pa)sniegt/pastiept/izstiept/piedāvāt/nodrošināt roku</i>
Lexikológia	Kolokácia	<i>(pa)sniegt/pastiept/izstiept/piedāvāt/nodrošināt (palīdzīgu) roku kādam</i>
Morfológia	Koligácia	V + (ADJ) + <i>roku</i> + PRON
Sémantika	Sémantická preferencia	pohyb/činnosť (osoby alebo neživotnej veci)
Pragmatika	Sémantická prozódria	pomoc, ústretovosť (<i>palīdzīgs</i>)

Tabuľka 30 Korpusové kategórie frazémy *(pa)sniegt/pastiept/izstiept/piedāvāt/nodrošināt roku*

8.4 Korpus *Latvian Web 2014 (lvTenTen14)*

8.4.1 *No galvas līdz kājām*

Frazému *no galvas līdz kājām* sme zaznamenali v jednojazyčnom korpuse *Latvian Web 2014* dokopy 691-krát, čo činí o 661 výskytov viac než v korpuse *InterCorp v11*. Ďalších 160 výskytov tvoria aktualizácie. Celkovo sa teda frazéma *no galvas līdz kājām* a jej aktualizácie vyskytujú v korpuse 851-krát. Rovnako ako v IC, aj v LW sa frazéma *no galvas līdz X* nachádza vo väčšine prípadov na konci jednoduchkej vety či vety v súvetí a vo zvyšných 257 prípadoch v strede vety.

Z hľadiska frekvencie jednotlivých variant si môžeme všimnúť zhodu s IC, kde taktiež variant *no galvas līdz kājām* jednoznačne dominuje nad variantami *no galvas līdz papēžiem* a *no galvas līdz jostasvietai* v pomere 86 % ku 11 % a 3 %. V LW variant *no galvas līdz kājām* tvorí 81,1 %, zatiaľ čo variant *no galvas līdz papēžiem* je zastúpený v 9,4 % a variant *no galvas līdz jostasvietai* len v 0,2 % (viď Tabuľka 31). Taktiež platí aj to, že rovnako ako v IC varianty *no galvas līdz kājām* a *no galvas līdz papēžiem* v LW považujeme za dominujúce oproti ostatným tvarom. LW však v porovnaní s IC obsahuje značne viac aktualizácií, čo nie je zvlášť prekvapivé vzhľadom k veľkosti oboch korpusov.

Ďalej v LW nájdeme nové tvary či rozšírenia kľúčových slov *kāja* (*kājiņām, kājai, kāju* [*papēžiem*]) a *papēdis* (*kāju papēžiem*), ktoré sa v IC nevyskytujú.

Kľúčové slová v aktualizáciách môžu podobne ako pri hlavnom variante súvisieť s dolnou končatinou, a to ako aj ľudskou, tak aj zvieracou (*papēdis* = *pāta*, *pirksts* = *prst*, *pēda* = *chodidlo*, *potīte* = *členok*, *ķepa* = *labka*, *nags* = *pazúr*), ďalej môžu označovať chvost (*aste*), sedáciu časť tela (*dibens* = *zadok*, *anālā atvere* = *análny otvor*, *dupsis* = *zadok*), srdce (*sirds*), bedrá (*jostasvieta*), chrbát (*mugura*) a vlasy (*mati*). Najčastejšiu aktualizáciu predstavuje frazéma *no galvas līdz pirkstgaliem* a jednotlivé menej obvyklé varianty kľúčového slova *pirkstgals*: *pirkstu galiem/galiņiem/ kāju pirkstiem/kāju pirkstiņiem/kāju pirkstu galiņiem* s počtom 23 výskytov. Za ďalšie rozšírené aktualizácie považujeme frazémy *no galvas līdz astei* (a zriedkavejšie varianty kľúčového slova *astes* *galam/astes spurai/astes pamatnei*) a *no galvas līdz pēdām* (a zriedkavejšie varianty kľúčového slova *kāju pēdām, labajai pēdai*). Menej často alebo ojedinelo sa vyskytujú aktualizácie *no galvas līdz dibenam, no galvas līdz potītēm, no galvas līdz sirdij, no galvas līdz jostasvietai, no galvas līdz analājai atverei, no galvas līdz apakšai, no galvas līdz dupsim, no galvas līdz ķepām, no galvas līdz mugurai no galvas līdz nagiem* a *no galvas līdz matu galiņiem*. Uved'me po jednom príklade frazémy *no galvas līdz kājām* a jej najrozšírenejších aktualizácií:

Viņš jau ne tikai tautu bet arī pats sevi ir apslāvis ***no galvas līdz kājām***.

Esmu izjutusi, kā saules enerģija piepilda visu manu ķermeni, visas šūnas ***no galvas līdz papēžiem***.

Turpiniet vēl, un jūs izskatīsieties kā peldētājs – labi kopts un ar labām ķermeņa proporcijām ***no galvas līdz pirkstgaliem***.

Vislielākais dinozaurs, kas tika atrasts, ir 20 metrus garš, ***no galvas līdz astei***.

Ienākot virtuvē Pedro paskatījās uz mani novērtēja ***no galvas līdz pēdām*** un tad teica.

Variant	Počet výskytov	Percentuálne zastúpenie
<i>no galvas līdz kājām (kājiņām, kājās, kājā, kājai)</i>	691	81,2 %
<i>no galvas līdz papēžiem (kāju papēžiem)</i>	80	9,4 %
<i>no galvas līdz pirkstgaliem (pirkstu galiem/galiņiem/ kāju pirkstiem/kāju pirkstiņiem/kāju pirkstu galiņiem)</i>	23	2,7 %
<i>no galvas līdz astei (astes galam/ astes spurai/astes pamatnei)</i>	21	2,5 %
<i>no galvas līdz pēdām (kāju pēdām/labajai pēdai)</i>	16	1,9 %
<i>no galvas līdz dibenam</i>	6	0,7 %
<i>no galvas līdz potītēm</i>	3	0,4 %
<i>no galvas līdz sirdij</i>	3	0,4 %
<i>no galvas līdz jostasvietai</i>	2	0,2 %
<i>no galvas līdz anālajai atverei</i>	1	0,1 %
<i>no galvas līdz dupsim</i>	1	0,1 %
<i>no galvas līdz ķepām</i>	1	0,1 %
<i>no galvas līdz mugurai</i>	1	0,1 %
<i>no galvas līdz nagiem</i>	1	0,1 %
<i>no galvas līdz matu galiņiem</i>	1	0,1 %

Tabuľka 31 Miera využitia frazémy *no galvas līdz kājām* a jej aktualizácií

Podobne ako v IC, aj v LW hlavná koligácia frazémy *no galvas līdz X* je sloveso. V porovnaní s IC slovesá majú väčšiu tendenciu vyskytovať sa napravo, a to v 132 prípadoch. Rovnako ako v IC však prevažujú slovesá nachádzajúce sa v ľavom kontexte, a to hlavne v bezprostrednom a blízkom. Zároveň slovesá zastúpené v LW môžeme rozdeliť do piatich väčších skupín, čo predstavuje o dve skupiny viac než v IC.

Novú, pomerne početnú skupinu tvoria slovesá spojené s obliekaním (prípadne vyzliekaním), pre ktoré sme v IC zaznamenali len jeden výskyt. Celkovo táto skupina v LW tvorí 86 výskytov a zaraďujeme do nej jednak plnovýznamové slovesá, ale taktiež slovesá zložené z neplnovýznamového slovesá *būt* alebo *varēt* a participia, substantíva či

infinitívu vyjadrujúceho obliekanie, prípadne samotné prídavia či substantíva týkajúcich sa tejto činnosti:

Dažus apmeklētājus **apģērbām no galvas līdz kājām**.

Formulā tu brauc praktiski guļus stāvoklī, atrodies tev īpaši veidotā, visai specifiskā sēdekļī, **no galvas līdz kājām ietērpts** īpašā, nedegošā kombinezonā un ļoti drošā ķiverē, protams, ar cimdiem rokās.

Visvairāk man patīk fakts, ka īstā konceptveikalā attiecīgajā stilā **var apģērbties no galvas līdz kājām ...**

Všeobecne možno skonstatovat, že najviac sa uplatňujú slovesá *ģērbt* a *tērpt* a ich prefixové či zvratné varianty (vid' Tabuľka 32). Za najfrekvencovanejšie jednotlivé tvary považujeme *apģērbt(ies)*, *tērpt(ies)* a *ietērpt(ies)*. Stredne rozšírené sú slovesá *ģērbt(ies)*, *ieģērbt(ies)* a *būt + tērps/apģērbs/saģērbšanās*. Ojedinele sa vyskytujú slovesá *saģērbties*, *noģērbt(ies)*, *izģērbt* a slovesá nederivované od hlavných variant *iepīt*, *valkā* a *satuntuļoties*.

Sloveso	Počet výskytov	Percentuálne zastúpenie
apģērbt(ies)	23	27 %
tērpt(ies)	18	21 %
ietērpt(ies)	14	16 %
ģērbt(ies)	9	11 %
ieģērbt(ies)	7	8 %
ostatné (būt + tērps/ apģērbs/saģērbšanās)	5	6 %
saģērbties	3	4 %
noģērbt(ies)	2	2 %
izģērbt	2	2 %
iepīt	1	1 %
valkā	1	1 %
satuntuļoties	1	1 %

Tabuľka 32 Slovesá frazémy *no galvas līdz kājām* a jej aktualizácií súvisiace s obliekaním

Za druhú novú skupinu považujeme dokonavé slovesá, ktoré nejakým spôsobom súvisia s vodou. Celkovo táto rôznorodá skupina tvorí 59 jednotiek, zatiaľ čo v IC sme zaznamenali len jeden výskyt. Do skupiny sloves spojených s vodou zaradujeme tak ako aj plnovýznamové slovesá, tak aj neplnovýznamové slovesá *būt*, *tikt* a *varēt* v koligácii s trpným príchastím alebo infinitívom súvisiacim s vodou:

Pēc pirmās lielās krāces, kas kā ar aukstu akas ūdens spaini **apšļāc** mūs *no galvas līdz kājām* slapjus ...

Un gājēji tiek **nošļākti** *no galvas līdz kājām* ar ūdeni, jo neviens jau pa galvenajām ielām ar 20 km/h nebrauks.

Jā, tieši Ungārijā Lieldienās pašsaprotami un pieņemami ir **apliet** sievieti ar ūdeni *no galvas līdz kājām*.

Najčastejšie mōžeme pozorovat' výskyt prefixových variant sloves *liet* a *šļākt*, prípadne *šļakstīt* a *mazgāt* (vid' Tabuľka 33). Z jednotlivých variant prevažujú slovesá *apliet* a *apšļākt* so 16 a 12 jednotkami. Za nimi nasledujú slovesá *noliet*, *apšļakstīt* a *nošļākt*, ktoré sa používajú v strednom rozsahu. Menšie uplatnenie majú slovesá *nomazgāt(ies)*, *mazgāt(ies)*, *uzliet*, *nošļakstīt* a slovesá nesúvisiace s hlavnými slovesnými variantami *aplaistīt*, *tecēt* a *noskalot*.

Sloveso	Počet výskytov	Percentuálne zastúpenie
apliet	16	27 %
apšļākt	12	20 %
noliet	9	15 %
apšļakstīt	6	10 %
nošļākt	5	9 %
nomazgāt(ies)	3	5 %
aplaistīt	2	3 %
mazgāt(ies)	2	3 %
uzliet	1	2 %
nošļakstīt	1	2 %
tecēt	1	2 %
noskalot	1	2 %

Tabuľka 33 Slovesá frazémy *no galvas līdz kājām* a jej aktualizácii súvisiace s vodou

Zvyšné tri skupiny sa zhodujú s IC, a tvoria ich teda perцепčné slovesá súvisiace so zrakom, prísudky zložené z neplnovýznamových slovies *būt*, *tikt* a prídastia, substantíva alebo adjektíva a tretiu skupinu tvoria ostatné slovesá. Perцепčné slovesá vyjadrujúce zrak tvoria celkovo 86 výskytov a do tejto skupiny zaraďujeme predovšetkým plnovýznamové slovesá, zriedkavejšie neplnovýznamové sloveso *tikt* koligujúce s participiom súvisiacim so zrakom či slovné spojenia:

Laiku pa laikam vajadzētu **aplūkot** sevi **no galvas līdz kājām**, stāvot kailai pie spoguļa.

... aizgāju pie ģimenes ārsta, lai izslēgtu visu pārējo **tiku pārbaudīta no galvas līdz kājām** viss ideāli!

Labrīt, es pasmaidīju, nespējot atturēties, **nepārlaižot** viņai vēl vienu **skatienu no galvas līdz kājām**.

V porovnaní s IC, v ktorom boli zastúpené len dokonavé perceptionske slovesá, v LW nájdeme uplatnenie taktiež nedokonavé perceptionske slovesá *redzēt* a *pētīt*. Z frekvenčného hľadiska sloveso *nopētīt* jasne dominuje oproti ostatným slovesám (vid' Tabuľka 34) na rozdiel od IC, v ktorom bolo najrozšírenejšie sloveso *noskatīt* a sloveso *nopētīt* sa vyskytovalo ojedinele. V LW sloveso *noskatīt* však nasleduje hneď ako druhé, no oproti IC tu nájdeme aj jeho zvratný tvar *noskatīties*. Ďalšími pomerne častými slovesami sú *apskatīt*, *aplūkot*, *pārbaudīt* a *nomērīt*, z ktorých slovesá *aplūkot* a *nomērīt* sú zastúpené tiež v IC. Zriedkavejšie sa vyskytujú slovesá *paskatīties*, *redzēt*, *pētīt*, *nolūkot*, *izpētīt*, *noskatīt* a slovné spojenie *pārleist skatienu*. Žiadne z týchto slovies sme v IC nezaznamenali. Oproti tomu v IC nájdeme sloveso *apskādēt*, ktoré v LW nemá využitie.

Sloveso	Počet výskytov	Percentuálne zastúpenie
nopētīt	36	42 %
noskatīt(ies)	15	18 %
apskatīt	8	9 %
aplūkot	6	7 %
pārbaudīt	6	7 %
nomērīt	5	6 %
paskatīties	3	4 %
redzēt	2	2 %
pētīt	1	1 %
nolūkot	1	1 %
izpētīt	1	1 %
noskatīt	1	1 %
pārlaist skatienu	1	1 %

Tabuľka 34 Percepčné slovesá frazémy *no galvas līdz kājām* a jej aktualizáci

Najpočetnejšiu skupinu tvoria ostatné jednoduché plnovýznamové slovesá, pre ktoré sme zaznamenali 308 jednotiek, zatiaľ čo v IC bola táto skupina najmenšou. Rovnako ako v IC sú v tejto skupine zastúpené vo väčšej miere dokonavé slovesá (*nokrāsot, nodirst*) než nedokonavé (*ņemt, segt*):

Jā, un Panthenol putas saules apdegumiem ir ideālas, radnieks apsvilinājās jūrā uz ekvatora, stāstīja, **nopūtuši** šo *no galvas līdz kājām*, pat āda neesot nogājusi.

Tevi **mīlēs** *no galvas līdz kājām* un Tavu namu sauks par mājām savām!

Poslednou a druhou najvāčšou skupinou s 228 výskytmi sú prísudky zložené z neplnovýznamového slovesa (*būt, tikt, varēt*) a pričastia (*ietēpts, saēdis*), substantíva (*huligāns, Giorgio Armani*), adjektíva (*slapjš, perfekts*) alebo infinitíva (*vilkt, apbērt*). V IC bola táto skupina najfrekvētovanejšia, ale nevyskytovali sa v nej plnovýznamové slovesá *tikt* ani *varēt*. Podobne ako v IC sa však ani v LW nejedná niekedy o prísudok v pravom zmysle slova, keďže je pomyselné sloveso v niektorých prípadoch vynechané. Ďalším spoločným znakom IC a LW je to, že sa jedná o veľmi rôznorodú skupinu:

Protams, ja to darítu sieviete, tad viņa **tiktu nomētāta** ar akmeņiem *no galvas līdz kājām* un vēl vīrietis paspētu šo faktu pastāstīt pusei pasaules, tādējādi sievietes slavu jauki "uzspodrinot".

Taksists, kurš *no galvas līdz kājām* ir **Giorgio Armani**.

Lietus lija aumaļām un es vienā mirklī **biju slapja no galvas līdz kājām**.

Turbulences pelēko droši **var vilkt no galvas līdz kāju pirkstu galiņiem** un justies stilīgi nevis depresīvi.

Ārēji si mōžeme vřimnūt' v porovnanī s IC jasnejřiu kolokāciju so spojku *pat* stojacou v bezprostrednom ľavom kontexte klūčovēho slova *kāja, papēdis, jostasvieta* a d'alřích. Celkovo sme zaznamenali 21 výskytoř spojky *pat*, zatiaľ čo v IC je spojka *pat* zastúpená 3-krát:

No galvas līdz pat papēžiem mūsu ķermenim ir liekta forma.

Ātri noslaucījis frotē pelddvielī mani *no galvas līdz pat kāju pirkstiņiem*, viņř pacēla gultas pārvalku un segu.

V blízkom ľavom alebo menej často v pravom bezprostrednom alebo blízkom kontexte sa vyskytuje kolokācia s predložkou *ar*, za ktorou nasleduje vāzba so substantívom. Predložka *ar* je zastúpená v LW 70-krát, zatiaľ čo v IC nemá uplatnenie. Uved'me príklad kolokācie s predložkou *ar* pre ľavý aj pravý kontext:

Kad suns ir pietiekami izpurinājies, kārtīgi noslaukiet viņu **ar dvieli no galvas līdz astei**.

Diemžēl vārdes šļūcamais kalniņř bija aprīkots ar strūklaku, kas pirms nobraukřanas nolej bērņus *no galvas līdz kājām* ar ūdeni.

Čo sa týka priameho predmetu, nevīaže sa výlučne so skupinou percepčņých slovies tak ako v IC, ale mōže tvorīt kolokāciju aj s ostatņými slovesņými skupinām. Vo vřetķých případoch sa vyskytuje v ľavom blízkom alebo bezprostrednom kontexte a vyjadrený je životņým podstatņým menom alebo zámenom:

Viņř nopētīja iespējamo **pircēju no galvas līdz kājām**.

... ej uz veikalu un ietērp **sevi no galvas līdz kājām** pilnīgi jaunā apģērbā.

Jā, tieři Ungārijā Lieldienās pařsaprotām un pieņemām ir apliet **sievieti** ar ūdeni *no galvas līdz kājām*.

Kad jāapstādina citi par kādu pārkāpumu, nelielu vai lielu vienalga, tad ir lieli gudriši kā nomelnot cilvēkus *no galvas līdz kājām* ...

Viņš jau ne tikai tautu bet arī pats sevi ir apslāvis *no galvas līdz kājām*.

Na záver uvedieme rozšírené korpusové kategórie frazémy *no galvas līdz X* v porovnaní s IC (vid' Tabuľka 35, por. tiež Tab. 20). Jedná sa predovšetkým o nové aktualizácie, kolokácie/koligácie s predložkou *ar* a časticou *pat* a sémantickú preferenciu súvisiacu s oblečením a obliatím.

Jazyková rovina	Korpusová kategória	Frazéma <i>no galvas līdz kājām</i>
Lexikológia	Kolokácia	(<i>ar kaut ko</i>) <i>no galvas līdz (pat) kājām</i> / <i>papēžiem/ jostasvietai/ astei/ pirkstgaliem/</i> <i>pēdām/ dibenam/ potītēm/ sirdij/ analājai</i> <i>atverei/ apakšai/ dupsim/ ķepām/ mugurai/</i> <i>nagiem/ matu galiņiem</i>
Morfológia	Koligácia	(PREP + SUB) + V + PRON + PREP + SUB + PREP + (PART) + (GEN) + DAT
Sémantika	Sémantická preferencia	viditeľnost'/oblečenie/obliatie, úplnost'
Pragmatika	Sémantická prozódia	negatīvny postoj, dôraz

Tabuľka 35 Korpusové kategórie frazémy *no galvas līdz kājām* a jej aktualizácií

Záver

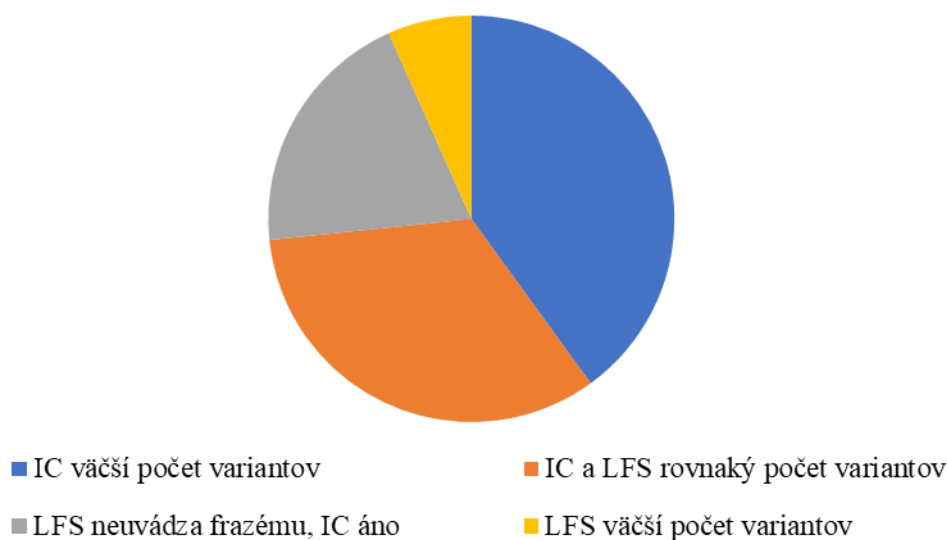
Cieľom tejto práce bolo nájsť najfrekvencovanejšie lotyšské somatizmy s kľúčovými slovami *galva*, *kāja* a *roka* v korpuse *InterCorp v11*, skúmať ich kontext a korpusové kategórie. Taktiež sme sa zamerali na možné aktualizácie v komparácii s hlavnou lotyšskou lingvistickou príručkou LFS, ako aj určenie českých a slovenských ekvivalentov a miery ekvivalencie. V neposlednom rade sme porovnali jednu vybranú frazému z IC s väčším korpusom *Latvian Web 2014* za cieľom zistenia, či rozsiahlejšie dáta zaručujú väčšie množstvo výskytov a aktualizácií danej frazémy.

Ako sa preukázalo v teoretickej časti práce, medzi slovenskou, českou, lotyšskou a západnou lingvistikou v popise hlavných frazeologických termínov existujú značné rozdiely. Slovenská tradícia uprednostňuje paralelné používanie termínov FJ, frazéma a frazeologizmus, zatiaľ čo v českom, lotyšskom a západnom prostredí sa používa okrem týchto pojmov taktiež termín idióm. Česká a lotyšská lingvistika majú navyše spoločné to, že FJ chápu ako nadradený termín pre frazému a idióm. Západná terminológia sa s ostatnými lingvistickými tradíciami odlišuje v tom, že pracuje častejšie s termínom idióm, prípadne kolokácia či fráza než s vyššie uvedenými termínmi.

V praktickej časti pri skúmaní blízkeho a bezprostredného kontextu vyšlo najavo, že frazémy opakovane koligujú predovšetkým so substantívami a pronomínami (oboje vo funkcii podmetu a predmetu), vyskytujú sa však aj koligácie s adverbiami a prepozíciami, prípadne partikulami. Neprítomnosť adjektív medzi koligátmi si vysvetľujeme tým, že v lotyštine relačné adjektíva prakticky neexistujú a ich rolu supľujú tzv. *ģenitīvēni*, tj. ustrnulé genitívne tvary substantív (LVG, 2005, s. 214). Frazémy sa v 11 z 15 prípadoch zhodovali aj pri ďalšej korpusovej kategórii, sémantickej preferencii, ktorá väčšinou vyjadruje pohyb, čo je vlastne logické, pokiaľ vezmeme do úvahy skutočnosť, že centrálnym prvkom somatizmov sú (väčšinou pohyblivé) časti tela. Objavili sa však aj ďalšie sémantické preferencie: stabilita, viditeľnosť, činnosť, existencia, spojitosť, vzájomnosť. Kolokácia a sémantická prozódia bola pre skúmané somatizmy rozdielna, keďže každá frazéma má individuálne kolokácie a sémantická prozódia zase súvisí najčastejšie s postojom hovoriaceho k poslucháčovi, prípadne ku skutočnosti popísanej v texte. Nie vždy bolo ľahké takýto postoj z textového dokladu odvodiť: niekedy sa jedná o konštatovanie faktu, hovoriaci zostáva neutrálny. Väčšinou však nejaké stanovisko

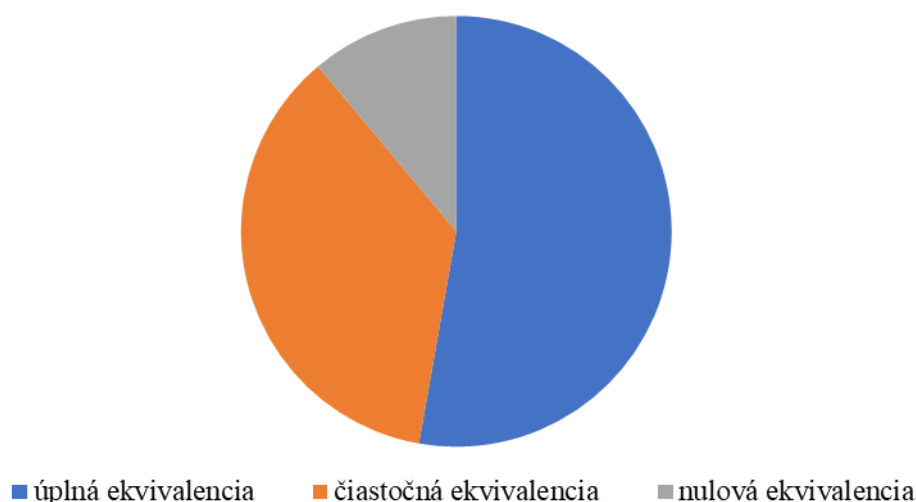
zaujímá, či už pozitívne alebo negatívne, čo bezpochybné súvisí s imanentnou expresívnosťou frazém.

Naším prvým predpokladom bolo, že v novších korpusových dátach sa budú vyskytovať pestrejšie frazeologické varianty než v LFS. Tento predpoklad sa naplnil, aj keď nie tak jednoznačne, ako sme odhadovali. V 6 prípadoch sme našli pre danú frazému v IC viac variantov než v LFS. Len o jeden prípad menej, teda 5 prípadov, sme zaznamenali pre rovnaký počet variantov v IC aj LFS. LFS neuvádza skúmanú frazému v 3 prípadoch, čo by sme taktiež mohli považovať za rozšírenie frazeologických variantov v korpusových dátach v porovnaní s LFS. Iba v jednom prípade sa vyskytovalo viac variantov v LFS než v IC. Pre väčšiu prehľadnosť uvádzame Graf 1:

Graf 1 Variabilita frazém v IC v porovnaní s LFS

Druhá hypotéza o vysokej miere ekvivalencie medzi lotyšskými a slovenskými/českými somatickými frazémami sa potvrdila (viď Graf 2). Celkovo sme v korpusových dátach zaznamenali 36 somatických frazém s kľúčovými slovami *galva*, *kāja* a *roka* (ich kompletný zoznam – viď Príloha 1), z ktorých viac než polovica – 19 je úplne ekvivalentných. Čiastočnú ekvivalenciu sme priradili 13 jednotkám. Nulovú ekvivalenciu sme zaznamenali oproti ďalším dvom typom ekvivalencie výnimočne, teda v 4 prípadoch.

Graf 2 Miera ekvivalencie medzi lotyšskými a slovenskými/českými somatizmami

Obmedzený priestor tejto práce nám síce nedovolil spraviť viac než jednu sondu do väčšieho korpusu LW, ale aj na nej sa jednoznačne ukazuje, že náš posledný predpoklad o väčšom množstve výskytov a aktualizácií vybranej somatickej frazémy v rozsiahlejšom korpuse bol správny. Frazému *no galvas līdz kājām* a jej aktualizácie sme zaznamenali v IC 35-krát, zatiaľ čo v LW sa vyskytovala viac než 24-násobne viac – 851-krát (pričom LW je cca 16-krát väčší než IC). V IC sme našli 2 aktualizácie danej frazémy, v ktorých sa jednalo o pozmenenie kľúčového slova (*no galvas līdz papēžiem/ jostasvietai*). V LW sme naproti tomu mohli pozorovať značne viac aktualizácií, celkovo 14 (*no galvas līdz papēžiem/ jostasvietai/ astei/ pirkstgaliem/ pēdām/ dibenam/ potītēm/ sirdij/ analājai atverei/ apakšai/ dupsim/ ķepām/ mugurai/ nagiem/ matu galiņiem*).

Pri prezentácii výsledkov, ku ktorým naša analýza v IC dospela, hovoríme skôr o tendenciách vo frazeologickej oblasti. Aby sme mohli vyvodiť širšie závery, bolo by potrebné mať k dispozícii rozsiahlejší materiál, ktorý by pre jednojazyčný výskum mohol predstavovať korpus LW. Pre kontrastívnu analýzu medzi lotyštinou, slovenčinou a češtinou máme však v súčasnosti obmedzený rozsah dát. V ďalšom výskume by bolo zaujímavé zistiť, či by sme v LW našli väčšie množstvo výskytov a aktualizácií pre všetky skúmané frazémy v IC. Na úplný záver zmieňme aj možnosť budúcej analýzy somatizmov s inými kľúčovými slovami, ako napr. *sirds* (srdce), *acs* (oko) či *pirksts* (prst) a vytvorenie tabuľky, v ktorej by boli zahrnuté všetky najfrekvencovanejšie lotyšské somatizmy.

Zoznam použitej literatúry

- BEČKA, Josef Václav. *Slovník synonym a frazeologismů*. Praha: Novinář, 1979.
- BELÁKOVÁ, Dana. *Dynamika súčasnej slovenskej frazeológie*. Greifswald: Universität Greifswald, 2011. ISBN 978-3-86006-368-2.
- CVRČEK, Václav. *Kvantitativní analýza kontextu*. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy v Praze, 2013. ISBN 978-80-7422-264-1.
- ČERMÁK, František. *Český národní korpus: Úvod a příručka uživatele*. Praha: Filozofická fakulta UK, 2000. ISBN 80-85899-94-9.
- ČERMÁK, František. *Frazeologie a idiomatika česká a obecná*. Praha: Karolinum, 2007. ISBN 978-80-246-1371-0.
- ČERMÁK, František. *Frazeologie a idiomatika češtiny*. Praha: Univerzita Karlova, 1982.
- ČERMÁK, František. *Korpus a korpusová lingvistika*. Praha: Karolinum, 2017. ISBN 978-80-246-3710-5.
- ČERMÁK, František. *Korpusová lingvistika Praha 2011. 2: Výzkum a výstavba korpusů*. Praha: Nakladatelství lidové noviny/ Ústav českého národního korpusu, 2011. ISBN 978-80-7422-115-6.
- ČERMÁK, František. *Korpusová lingvistika: Stav a modelové přístupy*. Praha: Nakladatelství lidové noviny/ Ústav českého národního korpusu, 2006. ISBN 80-7106-861-6.
- ČERMÁK, František, HRONEK, Jiří a MACHAČ, Jaroslav. *Slovník české frazeologie a idiomatiky. 2, Výrazy neslovesné*. Praha: Leda, 2009. ISBN 978-80-7335-215-8.
- ČERMÁK, František, HRONEK, Jiří a MACHAČ, Jaroslav. *Slovník české frazeologie a idiomatiky. 3, Výrazy slovesné*. Praha: Leda, 2009. ISBN 978-80-7335-215-8.
- DOLEŽALOVÁ, Daniela. *Lidské tělo v dánské frazeologii a idiomatice*. Diplomová práce. Praha: Univerzita Karlova, 2010. Dostupné z: <https://is.cuni.cz/webapps/zzp/detail/89440>
- EBELING, Jarle a EBELING, Signe Oksefjell. *Patterns in Contrast*. Amsterdam/ Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 2013. ISBN 978-9027203649.
- Europhras* [online]. [cit. 20.02.2019]. Dostupné z: <http://www.europhras.org/en/europhras>
- Garamantas* [online]. [cit. 12.02.2019]. Dostupné z: <http://garamantas.lv/de/person/26090>
- GRIES, Stefan. *Phraseology and linguistic theory: A brief survey*. In: Granger S., Meunier F.: *Phraseology: An interdisciplinary perspective*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 2008, s. 3–25. ISBN 9789027232687.

HRANCOVÁ, Šárka. *Názvy částí lidského těla v slovenskej a českej frazeológii*. Diplomová práce. Brno: Masarykova univerzita, 2015. Dostupné z: https://is.muni.cz/th/tfdev/Diplomova_praca_Sarka_Hrancova.pdf

JELÍNEK, Tomáš, KOPŘIVOVÁ, Marie, PETKEVIČ, Vladimír a SKOUMALOVÁ, Hana. *Variabilita českých frazémů v úzu*. In: Časopis pro moderní filologii 100, 2018, č. 2, s. 151–175. Dostupné z: [https://dspace.cuni.cz/bitstream/handle/20.500.11956/100541/Tomas_Jelinek—Marie_Koprivova—Vladimir_Petkevic—Hana %20Skoumalova_151-175.pdf?sequence=1&isAllowed=y](https://dspace.cuni.cz/bitstream/handle/20.500.11956/100541/Tomas_Jelinek—Marie_Koprivova—Vladimir_Petkevic—Hana%20Skoumalova_151-175.pdf?sequence=1&isAllowed=y)

JOHANSSON, Stig. *Seeing Through Multilingual Corpora*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 2007. ISBN 978-9027223005.

KOPŘIVOVÁ, Marie. *Evaluating Automatic idiom Annotation in Spoken Corpora: the Case of Somatic Idioms*. In: Gajdošová K., Žáková A.: Natural Language Processing, Corpus Linguistics, Lexicography. Bratislava: Slovenská akadémia vied, 2015, s. 72–76. ISBN 978-3-942303-32-3.

KRÁTKÁ, Martina. *Frazeologizmy obsahující názvy orgánů smyslového vnímání v češtině a ruštině*. Bakalářská práce. Brno: Masarykova univerzita, 2008. Dostupné z: <https://is.muni.cz/th/oxr46/bakalarka.pdf>

KUŽELOVÁ, Jana. *Lidské tělo v české a švédské idiomatice a frazeologii*. Diplomová práce. Praha: Univerzita Karlova, 2012. Dostupné z: <https://is.cuni.cz/webapps/zzp/detail/109443>

Latviešu valodas gramatika. Rīga: LU Latviešu valodas institūts, 2005.

LAUA, Alise. *Latviešu valodas frazeoloģija*. Rīga: Zvaigzne, 1992. ISBN 9785405006499.

LAUA, Alise, EZERIŅA, Aija. a VEINBERGA, Silvija. *Latviešu frazeoloģijas vārdnīca*. Rīga: Avots, 2000. ISBN 9984700143.

MCENERY, Tony a WILSON, Andrew. *Corpus Linguistics*. Edinburgh: Edinburgh University Press, 2010. ISBN 978-0-7486-1165-2.

MÉSZÁROSOVÁ, Sandra. *Frazeologie spojená s vnějším vzhledem a chováním člověka v srbštině a češtině*. Brno: Masarykova univerzita, 2012. Dostupné z: https://is.muni.cz/th/azlxt/Diplomova_prace_Sandra_Meszarosova.pdf

MLACEK, Jozef. *Slovenská frazeológia*. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1984.

MLACEK, Jozef. *Tvary a tváre frazém v slovenčine*. Bratislava: STIMUL, 2011. ISBN 80-88982-40-5.

MRHAČOVÁ, Eva. *Názvy částí lidského těla v české frazeologii a idiomatice. Tematický*

frazeologický slovník II. Ostrava: Ostravská univerzita, 2000.

ROSEN, Alexandr, VAVŘÍN, Martin a ZASINA, Adrian Jan: *Korpus InterCorp, verze 10 z 1. 12. 2017*. Praha: Ústav Českého národního korpusu FF UK, 2017. Dostupné z: <http://www.korpus.cz>

Scetch Engine [online]. [cit. 18.06.2019]. Dostupné z: <https://www.sketchengine.eu/lttentent-latvian-corpus/>

SEKANINOVÁ, Ella. *Dvojjazyčná lexikografia v teórii a praxi*. Bratislava: VEDA Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1993. ISBN 80-224-0373-3.

SCHWARZOVÁ, Monika. *Úvod do kognitivní lingvistiky*. Praha: Dauphin, 2009. ISBN 978-80-7272-155-9.

SINCLAIR, John. *Corpus, concordance, collocation*. Oxford: Oxford University Press, 1991. ISBN 0-19-437144-1.

SINCLAIR, John. *Trust the Text: language, corpus and discourse*. Abingdon Oxon: Routledge, 2004. ISBN 978-0415317672.

STÁROVÁ, Veronika. *Somatismy v českých frazémeh*. Diplomová práce. České Budějovice: Jihočeská univerzita, 2018.

STUBBS, Michael. *Quantitative data on multi-word sequences in English: the case of the word world*. In: Hoey M., Mahlberg M., Stubbs M., Teubert W., Sinclair J.: *Text, Discourse and Corpora: Theory and Analysis*. London: Athenaeum Press Ltd, 2007, s. 163–189. ISBN 978-0826491725.

STUBBS, Michael. *Sequence and Order: The neo-Firthian tradition of corpus semantics*. In: Hasselgård H., Ebeling J., Ebeling S. O.: *Corpus Perspectives on Patterns of Lexis*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 2013, s. 13–33. ISBN 978-9027203632.

STUBBS, Michael. *Words and phrases. Corpus studies of lexical semantics*. Cornwall: Blackwell Publishing, 2002. ISBN 0-631-20833-X.

VANĚKOVÁ, Irena, NEBESKÁ, Iva a ŘÍMALOVÁ SAICOVÁ, Lucie. *Co na srdci, to na jazyku. Kapitoly z kognitivní lingvistiky*. Praha: Karolinum, 2005. ISBN 80-246-0919-3.

Zoznam tabuliek

Tabuľka 1	Miera využitia slovesných variantov frazémy <i>(pa)purināt/(pa)kratīt galvu ...</i>	37
Tabuľka 2	Korpusové kategórie frazémy <i>(pa)purināt/(pa)kratīt galvu</i>	38
Tabuľka 3	Miera využitia slovesných variantov frazémy <i>(pa)locīt galvu/(pa)māt ar galvu</i>	39
Tabuľka 4	Korpusové kategórie frazémy <i>(pa)locīt galvu/(pa)māt ar galvu</i>	40
Tabuľka 5	Korpusové kategórie frazémy <i>pacelt galvu</i>	42
Tabuľka 6	Miera využitia variantov frazémy <i>(no)liekt galvu/galviņu</i>	43
Tabuľka 7	Korpusové kategórie frazémy <i>(no)liekt galvu</i>	44
Tabuľka 8	Miera využitia slovesných variantov frazémy <i>(pa)slēpt/(ie/sa)bāzt/ierakt galvu smiltīs</i>	45
Tabuľka 9	Korpusové kategórie frazémy <i>(pa)slēpt/(ie/sa)bāzt/ierakt galvu smiltīs</i>	46
Tabuľka 10	Miera využitia variantov frazémy <i>pielēkt/(uz)lēkt kājās</i>	47
Tabuľka 11	Korpusové kategórie frazémy <i>pielēkt/(uz)lēkt kājās</i>	48
Tabuľka 12	Slovesá frazémy <i>kājām gaisā</i>	50
Tabuľka 13	Korpusové kategórie frazémy <i>kājām gaisā</i>	51
Tabuľka 14	Miera využitia variantov frazémy <i>nostāties uz (savām) kājām/stāvēt uz savām kājām</i>	52
Tabuľka 15	Korpusové kategórie frazémy <i>nostāties/stāvēt uz kājām</i>	53
Tabuľka 16	Miera využitia slovesných variantov frazémy <i>(sa)mīdīt/mīt/bradāt/sabradāt kājām</i>	54
Tabuľka 17	Korpusové kategórie frazémy <i>(sa)mīdīt/mīt/bradāt/sabradāt kājām</i>	55
Tabuľka 18	Miera využitia frazémy <i>no galvas līdz kājām</i> a jej aktualizácií.....	56
Tabuľka 19	Percepčné slovesá frazémy <i>no galvas līdz kājām</i> a jej aktualizácií	57
Tabuľka 20	Korpusové kategórie frazémy <i>no galvas līdz kājām</i> a jej aktualizácií.....	58
Tabuľka 21	Slovesá kolokácie <i>kāda/kādās rokās</i>	59
Tabuľka 22	Korpusové kategórie kolokácie <i>kaut kāda/kādās rokās</i>	61
Tabuľka 23	Slovesá frazémy <i>roku rokā</i>	62
Tabuľka 24	Korpusové kategórie frazémy <i>roku rokā</i>	63

Tabuľka 25	Miera využitia slovesných variantov frazémy <i>atmest/pamest ar roku</i>	64
Tabuľka 26	Korpusové kategórie frazémy <i>atmest/pamest ar roku</i>	65
Tabuľka 27	Miera využitia slovesných variantov frazémy <i>(pa)spiest roku</i>	66
Tabuľka 28	Korpusové kategórie frazémy <i>(pa)spiest roku</i>	67
Tabuľka 29	Miera využitia slovesných variantov frazémy <i>(pa)sniegt/pastiept/izstiept/piedāvāt/ nodrošināt roku</i>	68
Tabuľka 30	Korpusové kategórie frazémy <i>(pa)sniegt/pastiept/izstiept/piedāvāt/ nodrošināt roku</i>	70
Tabuľka 31	Miera využitia frazémy <i>no galvas līdz kājām</i> a jej aktualizácií	72
Tabuľka 32	Slovesá frazémy <i>no galvas līdz kājām</i> a jej aktualizácií súvisiace s obliekaním	73
Tabuľka 33	Slovesá frazémy <i>no galvas līdz kājām</i> a jej aktualizácii súvisiace s vodou.	74
Tabuľka 34	Percepčné slovesá frazémy <i>no galvas līdz kājām</i> a jej aktualizácií	76
Tabuľka 35	Korpusové kategórie frazémy <i>no galvas līdz kājām</i> a jej aktualizácií	78

Zoznam grafov

Graf 1	Variabilita frazém v IC v porovnaní s LFS.....	80
Graf 2	Miera ekvivalencie medzi lotyšskými a slovenskými/českými somatizmami ...	81

Zoznam skratiek

FJ	frazeologická jednotka
IC	korpus InterCorp v11
LFS	Lotyšský frazeologický slovník (Laua, 2000)
LVG	Latviešu valodas gramatika, 2005
LW	korpus Latvian Web 2014
SČFI	Slovník české frazeologie a idiomatiky (Čermák, 2009)
TFS	Tematický frazeologický slovník (Mrháčová, 2000)

Príloha 1 Tabuľka lotyšských somatizmov

Lotyšská frazéma	Slovenský ekvivalent/ preklad	Český ekvivalent/ preklad	Význam	
GALVA				
no galvas līdz kājām/papēžiem	(prohlédnout si/změřit si/prohlížet si někoho) od hlavy po pāty	(prehliadnuť si/premeriat' si niekoho) od hlavy k patě	(prehliadať si niekoho) dôkladne, skúmavo (SČFI)	≈
(no)liekt galvu (kaut kāda priekšā)	sklonit'/sklopit' (pred niekým/niečím) hlavu	sklonit'/sklopit' (před někým/něčím) hlavu	vyjadriť úctu (TFS); prejaviť zahanbenie (SČFI)	=
pa kaklu pa galvu	strmhlav, ozlomkrky	střemhlav	veľmi rýchlo	≈
pacelt galvu	zdvihnúť/vztyčiť hlavu	zvednout/zdvihnout/vztyčit hlavu	spozornieť; vzchopiť sa a prejaviť odhodlanie (SČFI)	=
(pa)locīt galvu/ (pa)māt ar galvu	kývať/pokyvovať hlavou	kývať/pokyvovat hlavou	vyjadriť svoj súhlas alebo pochopenie s niečím (SČFI)	≈
(pa)kratīt/ (pa)purināt/ galvu	zavrtieť/pokrútiť/potriasť hlavou	zavrtět/zakroutit/potrásť hlavou	vyjadriť svoj nesúhlas, prejaviť pochybnosť s niečím (SČFI)	=
(pa)slēpt/ (ie/sa)bāzt/ierakt galvu smiltīs	strkať/schovávať/skryť hlavu do piesku	strkat/schovávat hlavu do písku	nechcieť si pripustiť, priznať existenciu niečoho (SČFI)	=
trāpīt naglai uz	trafiť klinec po	uhodit'/udeřit/trefit	presne vystihnúť,	≈

galvas	hlavičke	hřebík/hřebíček na hlavičku	trafiť do čierneho (SČFI)	
turēt galvu augšā/augsti	nosiť hlavu hore	nosiť hlavu vysoko/vzhůru	správať sa pyšne, domýšľavo (SČFI)	≈
KĀJA				
aizlikt kādam kāju priekšā	nastaviť niekomu nohu	nastaviť někomu nohu	strčiť niekomu do cesty nohu a spôsobiť pád; zákerne niekomu škodiť (SČFI)	≈
(ar) kājām gaisā	(byť) hore nohami/(po)staviť (niečo) na hlavu	(být) vzhůru nohama/(po)staviť (něco) na hlavu	byť chaoticky rozvrátený, nezmyselne zmenený (SČFI)	≈
atstiept kājas	natiehnúť bačkory	natáhnout bačkory/brka	zomrieť (SČFI)	≈
(būt) ar vienu kāju cietumā	(byť) jednou nohou v kriminále	(být) jednou nohou v kriminále	neustále riskovať trest z porušenia zákona (SČFI)	≈
(būt) ar vienu kāju kapā	(byť) jednou nohou v hrobe	(být) jednou nohou v hrobě	byť veľmi blízko smrti, byť na konci života (SČFI)	=
būt/dabūt aukstas kājas	mať/dostať strach	mít/dostat strach		0
būt kājās	byť na nohách	být na nohou	byť hore, vstávať; byť znepokojený, vzrušený (TFS)	=
celties kājās pret	povstať proti niečomu	povstať proti něčemu, postaviť se něčemu		0
maisīties pa kājām	prekážať, vyrušovať	překážet, vyrušovat		0
ņemt kājas pār	vziať nohy na	vzít/brát nohy na	utiecť, utekať	=

pleciem	plecia	ramena	(SČFI)	
no galvas līdz kājām/papēžiem	(prehliadnuť si/premerať si niekoho) od hlavy po pāty	(prohlédnout si/změřit si/prohlížet si někoho) od hlavy k patě	(prehliadať si niekoho) dôkladne, skúmavo (SČFI)	≈
nostāties/stāvēt uz (savām) kājām	stāt' na (vlastných) nohách/postaviť sa na (vlastné) nohy	postavit se na (vlastní) nohy/stát na (vlastních) nohách	osamostatniť sa, zodpovedať sám za seba, začať sám zarábať (SČFI)	=
pielēkt/uzlēkt kājās	vyskočiť' na rovné nohy	vyskočit rovnýma nohama/být skokem na nohou	rýchlo vstať (SČFI)	≈
(sa)mīdīt/mīt/ (sa)bradāt/kājām kādu/ kaut ko	pošliapať niečo/po niekom/niečom	pošlapávat něčo/po někom/něčem	ponížiť' niekoho, neuznať', nedodržiavať	≈
spert kāju	vkročit', vstúpiť	vkročit, vstoupit		0
ROKA				
ar tukšām rokām	s prázdnými rukami	s prázdnýma rukama	bez majetku, bez peňazí, bez prostriedkov; bez daru (SČFI)	=
atmest/pamest ar roku (kam/kādam)	hodiť' rukou (nad niečím/niekým)	mávnout rukou (nad něčím/někým)	vyjadriť' rezignáciu, nezaujem (SČFI)	=
(būt) brīvas rokas (kaut kur)	(mať') voľné ruky (v niečom)	(mít) volné/volný ruce/volnou ruku (v něčem)	mať' veľkú právomoc, nebyť' nijak v niečom obmedzovaný (SČFI)	=
būt (kāda/kādās) rokās	mať' (niečo/ niekoho) v rukách, byť' (v niečích/	mít (něčo/někoho) v rukou, být' (v něčích/někoho)	mať' niekoho v moci, ovládať' (SČFI)	=

	niekoho) rukách	rukou		
(iet) roku rokā (ar ko)	(íšť) ruka v ruke (s niečím)	(jít) ruku v ruce (s něčím)	tesne súvisieť s niečím, byť previazaný (SČFI)	=
no rokas rokā	z ruky do ruky	z ruky do ruky	navzájom od seba niečo obdržať	=
mazgāt rokas nevainība	myť si/umyt' si ruky	myť si/umýt si ruce	odmietat' za niečo zodpovedať (TFS)	≈
(pa)sniegt/ pastiept/izstiept/ piedāvāt/ nodrošināt (palīdzīgu) roku (kādam)	podat' (niekomu) pomocnú ruku	podat (někomu) pomocnou ruku	ponúknuť pomoc, pomôcť niekomu (SČFI)	=
(pa)spiest roku (kādam)	potriast' (niekomu) rukou	poťrást (někomu) rukou/pravici	blahopriať, pozdraviť niekoho formálne, vyjadriť svoj súcit (SČFI)	=
pastiept roku	natahnúť ruku	natáhnout ruku/dlaň	v očakávaní odmeny, úplatku; vyjadriť svoju zištnosť (SČFI)	=
salikt rokas klēpī/sēdēt rokas klēpī salicis	zložiť ruky do lona/sedieť so založenými rukami	složit ruce v klín/sedět se založenýma rukama	neprejavovať žiadnu aktivitu či účasť na niečom, správať sa nečinne a pasívne (SČFI)	=
sasiet kādam rokas/ar sasietām rokām	zviazať niekomu ruky/so zviazanými rukami	svázat někomu ruce/se svázanýma rukama	znemožňovať niekomu nejakú činnosť (TFS)/s obmedzenými možnosťami	=